

POLITICA SLOVACA

Ročník XIII. ČASOPIS PRE POLITICKÉ VEDY, NAJNOVŠIE
1/2020 POLITICKÉ DEJINY A MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Obsah

ŠTÚDIE A ANALÝZY

- 4 GIZICKI, Wojciech: Global and regional security. A return to military strength (?)
- 18 GRIGELOVÁ, Petra: Parlamentná diplomacia ako významný faktor zahraničnej politiky Slovenskej republiky počas prvého roku samostatnosti
- 41 PAJTINKA, Erik: The evolution of the European Union's diplomatic service in the pre-Lisbon period (1987 – 2009)
- 51 MARMILOVA, Ekaterina: About the transformation of electoral politics and the choice of a particular country of their methods to increase the voter turnout
-

RECENZIE A ANOTÁCIE

- 59 BEŇA, Jozef: Dornfeldt, M. – Seewald, E.: Dejiny nemecko-slovenskej diplomacie (1922 – 1993)
- 66 BRABEC, Martin: Dinuš, P. a kol.: Október 1917 a súčasnosť
- 70 HLAVATÁ, Lucia: Krastev, I.: Čo príde po Európe? Zanikne Európska únia podobným spôsobom ako habsburská monarchia?
- 73 HRONEC, Ondrej: Fukuyama, F.: Identita
- 78 HORYNA, Břetislav: Sťahel, R.: Pojem krízy v environmentálnom myslení
- 83 MELKUSOVÁ, Helena: Perný, L.: Vybrané kapitoly zo súčasnej anglo-americkéj sociálnej filozofie: liberalizmus, komunitarizmus, neomarxizmus

Contents

STUDIES AND ANALYSES

- 4 GIZICKI, Wojciech: Global and regional security. A return to military strength (?)
- 18 GRIGELOVÁ, Petra: Parliamentary diplomacy as a major factor in the foreign policy of the Slovak Republic during the first year of its independence
- 41 PAJTINKA, Erik: The evolution of the European Union's diplomatic service in the pre-Lisbon period (1987 – 2009)
- 51 MARMILOVA, Ekaterina: About the transformation of electoral politics and the choice of a particular country of their methods to increase the voter turnout
-

REVIEWS AND ANNOTATIONS

- 59 BEŇA, Jozef: Dornfeldt, M. – Seewald, E.: The history of German-Slovak diplomacy (1922 – 1993)
- 66 BRABEC, Martin: Dinuš, P. et al.: October 1917 and the present
- 70 HLAVATÁ, Lucia: Krastev, I.: After Europe
- 73 HRONEC, Ondrej: Fukuyama, F.: Identity
- 78 HORYNA, Břetislav: Sťahel, R.: The concept of crisis in environmental thinking
- 83 MELKUSOVÁ, Helena: Perný, L.: Selected chapters from contemporary Anglo-American social philosophy: liberalism, communitarianism, neo-Marxism

• **ŠTÚDIE A ANALÝZY** •

DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2020-1.1>

WOJCIECH GIZICKI

Department of International Relations and Security, Faculty of Social Sciences, The John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poľská republika

Global and regional security. A return to military strength (?)

The aim of the paper is to analyse the importance of military power potential in the creation of modern international relations. Research data encompass the perspective of both states and international organisations and the analysis proper covers the issue of military strength as the main component defining the status and operational capability of states and international organisations in a crisis situation.

Modern international relations are the resultant of multiple determinants. Over the past several dozen years it has been possible to observe various emphasis patterns as regards the majority of those. The phenomenon also affected, and that to a great extent, the perception of military strength. The strength in question still constitutes a basic factor determining the position of a state in political world order. However, there is no one, universally accepted and binding model of *strength* as a component of modern international relations. One can still come across arguments of supporters of both the so-called *soft power* and *hard power* approaches.

Key words: global security; regional security; transatlantic relations; military power; war strategies

Introduction

Modern security is composed of efficient utilization of the potential within diplomacy and strength. Security policy can be shaped by states, global and regional institutions. NATO and the European Union have such a character. Both of them are based on a specific closeness of ideas, goals, and cultural identity, and have also clearly defined their membership requirements (Gizicki, 2013, p. 11-12).

The objective of the analysis conducted in this paper is to present the nature of the contemporary significance of military strength as a tool employed to shape global and regional position of states and international organisations¹.

The concept of military strength is used in its broad sense in this paper. Firstly, it encompasses closely inter-connected capacities of states and international organisations, including some direct components, such as the number of soldiers and combat equipment. Moreover, it also contains equally important extra-military factors, such as economic, social and political potential. It enables the subject to effectively shape its military position, without incurring a collapse of the whole state system or some collaborating institutions.

The text unequivocally separates the concepts of strength and aggression. The fact that a state has military strength or power potential does not necessarily entail its use of those for aggressive purposes. It can, however, be the case and some of the subjects use this analogy in practice. Still, for the purposes of the present analysis strength is not a tool equivalent to aggression.

The standard subjects of international security are states and international organisations. The majority of definitions of a state specify its intrinsic features and components. These are, above all, government, territory, nation (Jellinek, 1924). The 1933 Montevideo Convention lists, next to the enumerated components, another factor among the legal criteria for statehood: a capacity to enter into relations with the other states. International organisations are, on the other hand, a means of the institutionalisation of these relations, with respect to the shift in the status and understanding of the role of a state.

However, regardless of the subjective aspect (i.e. the subject of security), it is the military strength that plays one of the vital roles in the process of shaping the global, regional and national order. Naturally, one has to highlight the differences in emphasis placed on its importance in theoretical and practical concepts of national and international security. Nevertheless, it is not possible to talk about responsible security management at a national and international level not taking that capability into account. Each political subject uses it, predominantly as a defensive measure, not a means of aggressive actions. Ensuring that all the features of statehood listed above are in place requires of the state to approach the subject matter rationally. What is then the modern understanding of *military* strength? What are its components?

Theory and standard conceptualisation

Military strength in the 20th century referred broadly to the achievements of classical security philosophy. Plato and Aristotle, while criticising a deviant military state, emphasised the validity of existence of armed forces under civil control in its modern sense, as well as the pos-

¹ The author is very grateful to the anonymous reviewer and editors for comments and help to finalize the manuscript.

sibility of using military strength as a means leading to peace. St. Augustine's and St. Thomas's pacifist concepts also highlighted the ultimate possibility of occurrence of a just, defensive war, an instance of which could be the so-called War on Terror. Irrespective of the progressive diversification in the area of security, including the deployment of armed forces, Machiavelli's words still seem valid: "the principal foundations that all states have, new ones as well as old or mixed, are good laws and good arms" (Machiavelli, 1998). According to Hobbes, the inevitability of war related to human egoism justifies taking radical actions, including substantial state power. Grotius, on the other hand, points to the supremacy of cooperation and partnership between states (Hurvey, 2006). Kant's appealing vision concerning eternal peace is in fact a response to the imbalance and domination of a state over itself present in the world. The imminence and incessance of an armed conflict, a war dominated Clausewitz's views (Clausewitz, 1873). Nowadays, one can note an increase in awareness of the need for cooperation and partnership aimed at minimising the risk of contingency of war.

Military strength is an area of disagreement between the supporters of realist and liberal theories. The former emphasises the superior role of a state, points to power potential as a basic component of *raison d'état*, recognises the necessity of actions aimed at repelling prospective enemies and maximising a state's security (Morgenthau, 1986; Waltz, 2001). The latter highlights the dominant role of democracy, trade, close cooperation and supranational institutions (Nye, 2011; Kaldor, 2003; Kohene, Nye, 1977). The existence of armed forces is undoubtedly necessary but their deployment is limited to the contexts of ultimate threat.

Military strength played a superior role in many situations in the 20th century. Often enough it proved pernicious, especially to the aggressors. Difficulties involved in precisely specifying its importance in a given context can be observed on the examples of the two world wars, conflict in the Balkan Peninsula, in Afghanistan and Iraq. To use an ancient adage, "[i]t is only one who is thoroughly acquainted with the evils of war that can thoroughly understand the profitable way of carrying it on" (Sun Tzu, 2004). Numerical and qualitative advantage at the time of conflict does not ensure victory in all cases. The actual possibility of making use of the advantage constitutes a key factor and is in fact determined at the stage of preparing for war. Moreover, some researchers point to other conditioning factors, such as the importance of economy and limitations in the area of military power potential (Eugen-Knorr, 2015).

After World War II, in the bipolar world dominated by arms race and dichotomous division into the East and West, military strength was a vital component of *raison d'état* of each party. The issue of military security played a crucial role. The hard-line belief was that all evil comes from the outside, and the amount of arms and the mobilization capacity will determine the outcome of a prospective confrontation. Rivalry pertained both to the type of arms (including nuclear weapon capacity) and to the place of confrontation (the so-called "Star Wars"). There were also other supportive measures and tools which proved to be of great importance, to mention only the extensive intelligence and espionage operations. One question seems in order here. Is the

present-day situation different or does it closely resemble the seemingly long gone days, despite the apparent “dormancy” in the security area induced by the fall of the bipolar division of the 1989-1993?

The importance of military strength in the modern world

Military strength may act as a key factor in repelling and holding back an enemy or upholding a state's position. It has its tangible results in the form of:

1. formal foundations in the area of security,
2. practical actions based on a state's / international organisations' own capacity,
3. practical actions based on multilateral cooperation.

Depending on the precise time and geopolitical context, the importance of military strength underwent numerous changes during the 20th and 21st centuries (Hirst, 2009). At the time of the Cold-War confrontation, the military capability of the two blocs increased rapidly. It was an obvious component of *raison d'état*, a factor in sustaining strategic balance and in many cases it also constituted one of the sources of the inter-bloc rivalry. The fall of the bipolar division of power brought about the “dormancy” in the area of security that I mentioned above. In many instances it meant a sharp decrease in armament expenditure and a shift of emphasis from military to extra-military criteria of security, where military strength was only one of the factors, and in many cases not the most important one. That situation had a rather negative impact on the military condition of many states and organisations, including NATO (Zięba, 2018). A gradual return to the increased importance of military strength can be observed in the asymmetric, hybrid world (Grigalashvili, 2020; Betts, 2012), i.e. the world after September 11, 2001 and the world after 2014 where the actions of many states, including Russia, are unpredictable (Pynnöniemi, 2018). Some voice the opinion that a number of characteristics of a peculiar balance of power might be currently influencing the modern global relations in various ways (Sokolsky, 2017; Rynning, 2015; Powell, 2015).

The key element of the transatlantic cooperation is the ability to shape regional and global security in multiple dimensions (Kupiecki, Michta, 2015), making use of the combined potential of the U.S, NATO and EU (including Central Europe - Baltic, Visegrád and Balkan states).

For the purposes of the analysis undertaken here, I briefly discuss the importance of the military strength within NATO, the EU as well as that of the U.S. and Russia. In almost each case one can observe a clear evolution of views, principles and actions. Is that only an outcome of egoism, especially national one? Or is it the changing dynamics on the international stage that shape the actions taken by these entities? Military strength is gaining importance, also in a geopolitical

sense (Markowitz, 2018) and is related to the size and capacity of a state (Rapport, 2015). Nevertheless, the actions taken by different states are based on numerous criteria and are varied.

NATO is in principle a defensive alliance. However, military strength is a permanent component of the institution and is referred to in the Treaty text itself. It goes without saying that the potential deployment of these forces corresponds to the observance of the regulations of the Charter of the United Nations (Art.1, 1945). Additionally, all member states are obliged to take care of their own military power potential (capability) (Art.3). And yet, an analysis of the actions taken by many of the NATO member states shows a clear decline in the implementation of this essential commitment while the majority of these states hold tightly onto the Alliance guarantees listed in Art. 5. One should bear in mind, however, that it is not possible to liberally select the Alliance commitments which one intends to implement, for instance when it comes to the GDP percentage spent on defence. Military capability is a tangible asset which can be used when necessary “to restore and maintain the security of the North Atlantic area”.

The war strategies of NATO also provide arguments in support of the importance of military strength in its operations. They stem, naturally, from a response to given threats at given times and undergo a clear evolution and shifts in emphasis. They make one realise, however, how actual the need to use armed forces is, in cases where it is necessary to defend its member states and the North Atlantic area (nowadays, exceptionally, also some areas outside the Treaty territory). During the large-scale retaliation of 1957 the possibility of launching a nuclear attack in case of a violent attack on the part of the Warsaw Pact (WP) was seriously entertained. The strategy of flexible response of 1967 made provisions for the prospective use of multidimensional military measures, both conventional and nuclear. Their deployment depended on the type of threat to be used by the WP. Since 1991, when a new strategic concept came into existence, one could observe much more varied types of military resources (conventional and nuclear) as well as a broad range of actions known as crisis response operations. Both the prospective aggressor and the operational area have changed. NATO has become virtually the only security organisation which is capable of undertaking effective actions anywhere around the world (Dragomir, 2018; Cimbala, Forester, 2016).

An analysis of the actual actions undertaken by the Alliance, especially in the context of its recent summits (2014 in Newport, 2016 in Warsaw and 2018 in Brussels), allows one to notice that the military capability and readiness to defend its member states and territory is NATO’s key objective (Gizicki, 2019). It is of great importance as far as the cooperation with the EU is concerned (Gardner, 2016). Even though in Newport one could still observe some restraint with respect to the unequivocal deployment of armed forces on the so-called Eastern Flank, already in Warsaw it was determined that taking that step was necessary. This gave rise to concrete actions, among others as far as the deployment of NATO’s armed forces and their equipment in Poland and Baltic countries is concerned. The reason for those was the conviction about volatile and unpredictable behaviour of Russia and its increasing military activity. A tangible instance of that

is the war in Eastern Ukraine. That is not to say that there are no other arguments in support of this claim, such as Russia's more extensive asymmetric activities, including those in cyberspace. The summit in Brussels confirmed the determination to strengthen NATO's Eastern Flank as the actions taken by Russia against Ukraine and the whole region escalated. Moreover, a need to intensify the activities in southern parts of the Alliance's territory in view of the European migrant crisis presented itself. President Donald Trump's firm stance as regards the implementation of financial commitments was of vital importance (Mandelbaum, 2017). The financial aspect determines, to a great extent, the effectiveness of the actions undertaken by the Alliance, including those aimed at strengthening the military power potential in order to repel enemy states and allow NATO to commence new operations. NATO's activities could therefore be said to be shaped by the need to consolidate the Alliance in the face of Russia's destabilising efforts, its untrustworthiness and striving for conflicts, not necessarily real ones but also those leading to a classic case of destabilisation (Kroenig, 2015).

The European Union is perceived primarily as a soft power. Democracy, rule of law and liberty are all virtues of utmost importance for the creation of security and prosperity zone (Holden, 2016). For this reason the EU uses diplomacy and economic cooperation as the basis for its operation. This is the approach dominating in the European Security Strategy of 2003. Efforts aimed at fostering a closer cooperation in this area were supposed to ensure (to paraphrase the subtitle of the document) that Europe would be secure and the world better. The EU's ambition was to develop a more intimate supranational cooperation as a result of the actions taken to convince it that the bigger and more consolidated it is, the more effective it gets. It was also necessary to ensure a shared responsibility for the world security and stability. The document clearly pointed to the EU as a global player (Biscop, 2016). And yet, despite all of that, the soft impact has always been mixed with an awareness of the importance of military strength and necessity of improving defensive capacity. Nowadays, the issue is evoked during debates concerning the need to foster permanent cooperation as far as common defensive policy is concerned, entailing the use of each state's own mobile and effective armed forces. That change/evolution in the perception of security can be clearly observed during an analysis of the EU's new strategic document known as "A Global Strategy for the European Union's foreign and security policy" of 2016. The EU's role as a global player with the related soft impact is undeniably upheld in the document. However, it is equally clearly stated that Europe must also function as an effective military power. The document asserts that "[i]n this fragile world, soft power is not enough" (EUGS, 2016). Thus, efforts are also taken to strengthen the EU's credibility in the areas of security and defence. And yet, are these actions reasonable, necessary and attainable within the limits of regular armed forces and by means of forming the EU's own army? Is it not an attempt at duplicating and complicating NATO's role in Europe? The migrant crisis harrowing Europe since 2015 has painfully exposed the EU's limited capacity to respond using its regular police and border guard forces. Taking decisive and effective action in protecting the external borders in

accordance with the EU law and agreements from Schengen has proved to be difficult. Military power seems to remain a province of individual states or organisations whose priority is security. The EU is not quite prepared to be involved in such activities (Tocci, 2007). Its humanitarian and police aid, also outside Europe, appears to be much more efficient. Thus, if the EU's impact is not to be limited to the soft power, it might be worthwhile to consider the so-called smart power strategy, i.e. the ability to recognise each party's strengths and weaknesses in the implementation of their foreign policy, define and look for points of contact between them (Gehring, Urbanski, Oberthür, 2017; Wilson, 2008). One could venture to postulate that nowadays the EU does not function as a military superpower. Therefore, it seems warranted to concentrate on viable possibilities and the strengthening of those actions which are actually feasible. Naturally, it is possible to find fairly optimistic analyses of the matter at hand, but the question is: are they justified (Kugiel, 2017; Yeşilada, B. A., Tanrikulu 2015; Coelmont, 2011)?

The United States are the only superpower with a dominant or at least important position in each aspect of security. And primarily as far as military strength is concerned (Cypher, 2016; Spykman, 2007). It would be difficult to seriously entertain the idea of solving a global problem without U.S. involvement. This is not to say that the state in question is without its own problems, also in the area of effective military operations. It needs support in this respect. An yet, its impact on global security seems unquestionable. Regardless of the U.S. president's political affiliation, the country is characterised by political realism, particularly in the area of security. Military strength is therefore one of the basic factors determining the state's position, its objectives, undertakings and actions. U.S. geopolitical location in itself guarantees their security. This awareness (barring the Pearl Harbour attack) dominated American politics until the end of the 20th century. The events of September 11, 2001, related to the plane attacks on New York and Washington, contributed to an increase in the importance of military power potential and defensive response both within the U.S. and beyond their borders (Nau, 2002).

The U.S. national security strategies reflect their attitude to security at a given point in time. They have grown in importance since the September 11 attacks. It is related particularly to the real threat of a hybrid attack which could be launched even on a superpower such as the U.S. Delineated in 2002, the so-called Bush Doctrine constituted a peculiar and radical breakthrough in the attitude to the necessity of ascertaining the security by means of decisive actions. The fear of terrorism, henceforth the biggest threat for Americans, has come to justify virtually any decision. This resulted in, among other things, the decision to wage a preventive war (in 2001 in Afghanistan, in 2003 in Iraq), stemming from the yearning to make the world a better place, and to undertake unilateral actions granting the U.S. discretionary and military power. Some of these actions were too radical and did not bear the expected results, of which the decision-makers learnt only later. It is clear nowadays that one cannot easily promote democracy using force.

Barack Obama's (2008) ascent to the presidency in the U.S. started a new chapter in their strategic approach. Did it bring an end to the situation where military power is a significant com-

ponent in the implementation of the U.S. security policy? It does seem to be not completely true. This situation is much more complex.

Obama, who received a Nobel Peace Prize already at the dawn of his presidency (2009), continued for some time two extensive war operations, had the U.S. involved in the Syrian civil war as well as in some other minor war theatres. Military power and war constituted a major component of the American foreign policy also during the Democrat's presidency. According to the National Security Strategy of 2010, the United States were supposed to continue to act as a global leader. Allies, including the EU, were acknowledged but at times it had only a symbolic value. Obama supported the idea of resetting the U.S.-Russia relations. He endeavoured to settle them in a pragmatic manner. It was only the escalation of the Ukrainian war that brought about an actual shift of attitude and the strengthening of commitments and allied operations in Europe (Davis, 2016).

The U.S. administration systematically surveys their security. In 2014 the results of the survey were captured in the Quadrennial Homeland Security Review, (QHRSR, 2014). Taking into account the fact that global security and leadership take their beginning on the U.S. soil, the document has a special place in the current analysis. The review provides a multidimensional guide to the actual objectives, undertakings, chances and risks in the area of homeland security. The importance of military strength, in its broad sense, is obvious. It concerns in particular border security and fighting terrorism, unconventional weapon, including nuclear, chemical, biological weapon, cyberspace threats.

In 2015 the National Military Strategy of the United States (NMSUS, 2015) was created. Once again, the role and importance of military strength for homeland security were firmly asserted. The document emphasises how insecure and complicated the global situation is, highlights the unpredictability of (some) states, including Russia, and the necessity of making preparations to counteract multidimensional, hybrid threats. Armed forces are to be capable to respond to both conventional and multidimensional threats. They are to be prepared to operate in interest of both the U.S. particular needs and the implementation of allied commitments. Does then the emphasis placed on the importance of military power potential stem exclusively from the U.S. internal ambitions and current global objectives? It does not seem to be the case. The document highlights the volatility and military capability of other subjects, including Russia, which provides an objective justification for the focusing on strengthening one's own military power. The U.S. actions are therefore multidimensional and take into consideration various conditioning factors (Skidymore, 2015).

Donald Trump's (2017) ascent to the presidency in the U.S. brought about a change in the U.S. global involvement. Military strength has remained an important factor in the shaping of political objectives but Trump has put more emphasis on the need to extend the responsibility of European countries for global security, also as a part of their NATO commitments (Kozłowski, 2019). That attitude shaped the 2018 National Defence Strategy (NDS, 2018). The document

points to the indisputable need for allied cooperation but puts strong emphasis on the primacy of the U.S. strategic interests over any other (America First).

After the collapse of the Soviet Union in 1991, Russia, being the legal and bona fide heir to the former superpower, attempted to regain a dominant position in the world, or at least in East-Central Europe. Nostalgia for the former superpower is considerable in Russia (Pursiainen, 2017). But whereas Boris Yeltsin's politics was amenable to a limited cooperation, Vladimir Putin's Russia has unequivocally put emphasis on increasing its military strength as a tool to achieve its objectives in foreign policy, frequently not respecting the rights of sovereign states (Rummer, 2017). Since 2000 Putin has consistently pursued his geopolitical goals, using, to a great extent, the elevated importance of military force. It has been so to the detriment of belated or neglected political and economical reforms. The attitude is reflected in Russian strategic documents.

In the 2000 national security strategy a number of recommendations were put forward concerning the prospective response on the part of Russia to the, in their opinion, increasing importance of NATO in Central Europe after its enlargement in 1999. The use of military power, should Russia's interests be infringed upon, was not ruled out. In the amended document of 2009, Russia took a turn in the direction of a slightly more subtle and diplomatic cooperation with the West. It did not, however, back down from naming the objects it perceives as a threat to its own security, among others NATO and the U.S. Security policy priorities were fairly firmly formulated, also those, as one could expect, concerning the implementation of Russia's political objectives in its closest surrounding (the so-called close neighbourhood, the former USSR member states). Russia's economical growth facilitates the implementation of its security objectives. In accordance with the perspective adopted in the document in question, Russia looms large as one of the leaders of global economic growth. The most recent revision of the Russian Federation's National Security Strategy from 2015 (RFNSS, 2015) is a clear example of an increase in importance of Russia's security interests as far as a threat from external entities is concerned as well as of the formation of its security policy taking into account military power potential. Vladimir Putin is sending a very clear message, primarily due to the need to ascertain a stable internal position for himself. Russia is to strengthen its potential in view of the volatility and threat from the West (Gvosdev, 2017). It primarily concerns inefficient institutions functioning within given states (the U.S., Ukraine) and international organisations (NATO, the EU). Those pose a threat to Russia's affairs, its integrity, sovereignty and citizens, including the Russian people living in other states (casus belli against Eastern Ukraine). Nearly all the negative phenomena observed in the country have their source outside Russia. Thus, there is a natural need to strengthen Russia's position, using all available means. A particularly vivid picture of that attitude is the striving to protect and ensure safety to the Russian-speaking people living outside Russia. Therefore, NATO's security guarantees for the Baltic countries (Lithuania, Latvia and Estonia) are of utmost importance. The 2014 Military Doctrine of the Russian Federation (MDRF, 2014) complements the maximisation, especially since 2000, of efforts to implement Russia's political interests, including the strengthening of the

military power potential. The document formulates the role and tasks of armed forces in the area of attaining the state's regional and global goals. Armed forces play a vital role in the process of building a secure and strong state, capable of achieving its aims at an international level. On reading the documents phrased in such a manner, one cannot help wondering about the genuine reason behind their creation. It seems that they are supposed to divert attention from Russia's own, aggressive schemes or important internal challenges (Rutland, Kazantzev, 2016; Giles, Hanson, Lyne, Nixey, Sherr. Wood, 2015). Russia is very effective at subliminal stimulation: it is strengthening its military capability, also by means of some cyberspace activities, weakening other entities' defensive systems and resorting to the so-called asymmetric, hybrid war (Chivvis, 2017; Lanoszka, 2016). The most straightforward instances of such activities were the cyberattack on Estonia, the Russo-Georgian war of 2008 and the war in Ukraine. All those actions undoubtedly serve to attain Russia's own goals and hone its military capability.

Table 1. The characteristics of the importance of military strength

Subject	Operational area	Manner of operation	Threat recognition	Activ Military Personnel	Military expenditures
NATO	Global, unlimited	Co-operational, hard and soft power	Territorial	3.5 mln.	Over 900 bn. USD Average 2.3% GDP
the EU	Global, limited	Co-operational, soft power, (smart power)	Territorial	1.5 mln.	Over 180 bn. USD Average 1.2% GDP
the U.S.	Global, unlimited	Co-operational, unilateral, multi-lateral, soft and hard power	Territorial	1.4 mln.	Over 730 bn. USD 3.4 GPD
Russia	Global, limited	Confrontational, hard power	States, (e.g. U.S); Organisations, (e.g. NATO)	1 mln.	Over 60 bn. USD 3.9 GDP

Own work based on GFP (2019)

Conclusion

The analysis undertaken in the paper allows me to formulate a few general conclusions. These stem from the research assumptions and are an attempt to answer the questions formulated here.

Firstly, it seems that the military strength is regaining its crucial importance. This concerns not only the strengthening of different subjects' own defensive potential but also the tightening of their military alliances. Nowadays, a shift in the manner in which global security is shaped is becoming more and more apparent. Internal and external conditioning factors are changing, both within states, and within international and transnational organisations. States and international organisations are forced to increase their military potential in view of a few armed conflicts, terrorist activity and geopolitical changes. A decline in the area of defence noted in the decades following the Cold War appears to be over now.

Secondly, it is only natural that the military strength should correspond to the developments in other security areas. The very nature of the challenge and strong global alliances, especially in the area of economy, mean that no entity whose approach to security issues is serious can afford to neglect the remaining categories which have an impact upon internal and external security. Strong economy and stable socio-political system are inextricably linked with security policy and defence.

Thirdly, the present-day tendency to strengthen a state's position in the security area is, on the one hand, related to the rephrasing of the definition of *raison d'état*, and on the other hand, stems from the visible weakness of particular components of the collective security system. This concerns for instance the growing superpower ambitions (e.g. in the case of Russia) and the persisting volatility and unpredictability of political regimes. Transnational threats, especially terrorism, are becoming an undeniable challenge even for the greatest and most efficiently functioning military superpowers. Lack of information concerning the enemy, uncertainty as to the place and manner of a potential attack make all the improvements in the area of military power insufficient. Therefore, cooperation of multiple subjects is essential in this area.

References

- BETTS, R. K. (2012): *Conflict After the Cold War: Arguments on Causes of War and Peace*. London : Routledge.
- BISCOP, S. (2016): *The European Security Strategy. A Global Agenda for Positive Power*, London : Routledge.
- Charter of the UN*, (1945), available at <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>, accessed 10 November 2019.
- CHIVVIS Ch. S. (2017): *Understanding Russian "Hybrid Warfare" and What Can be Done About It*. Santa Monica : Rand.
- CIMBALA, S. J. – FORSTER, P. K. (2016): *Multinational Military Intervention. NATO Policy, Strategy and Burden Sharing*. London : Routledge.
- CLAUSEWITZ (1873): *On War*. London : N. Trübner&Co.

- COELMONT, S. B. (2011): *Europe, Strategy and Armed Forces*. London : Routledge.
- CYPHER, J. M. (2016): Hegemony, military power projection and US structural economic interests in the periphery. *Third World Quarterly*, 37, pp. 800-817.
- DAVIS, H. M. (2016): The Ukraine conflict, economic–military power balances and economic sanctions. *Post-Communist Economies*, 28, pp. 167-198.
- DRAGOMIR, I. A. (2018): *Expressions of Relational Power in NATO Discourse: Cooperation with Former Adversaries*, International Conference Knowledge-Based Organization, vol. 24, pp. 282-287.
- EUGEN-KNORR, K. (2015): *On the Uses of Military Power in the Nuclear Age*, Princeton: Princeton University Press.
- European Union Global Strategy - Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, Brussels (2016), available at https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, accessed 12 November 2019.
- GARDNER, H. (ed.) (2016): *NATO and the European Union. New World, New Europe, New Threats*, London : Routledge.
- GEHRING, T. – URBANSKI, K. – OBERTHÜR, S. (2017): The European Union as an Inadvertent Great Power: EU Actorness and the Ukraine Crisis. *Journal of Common Market Studies*, 55, (4), pp. 727-743
- GILES, K. – HANSON, P. – LYNE, R. – NIXEY, J. – SHERR, J. – WOOD, A. (2015): *The Russia Challenge*. London : Chatham
- GIZICKI, (2019): Central Europe and NATO Transformation 2014–2018. *Przegląd Strategiczny*, Issue 12, pp. 117-129.
- GIZICKI, (2013): *A Security Community. Poland and Her Visegrad Allies: the Czech Republic, Hungary and Slovakia*. Lublin : Catholic University of Lublin Publishing House.
- Global Firepower Position – 24 (2019).
- GRIGALASHVILI, V. (2020): An Ambiguous Phenomenon of Hybrid Warfare. Theory and Policy Practice of Georgia. *Online Journal Modelling of New Europe*, no32, pp. 93-110.
- GVOSDEV, N. (2017): *Russia in National Interest*. New York : Transaction.
- HARVEY, M. (2006): Grotius and Hobbes. *British Journal for the History of Philosophy*, 14, pp. 27-50.
- HIRST, P. (2009): *War and Power in the Twenty-First Century: the State, Military Conflict and the International System*. Cambridge : Polity.
- HOLDEN, P. (2016): *In Search in Structural Power. EU Aid Policy as a Global Political Instrument*. London : Routledge
- JELLINEK, G. (1924): *Ogólna nauka o państwie*. Warsaw : F. Hoesicka.
- KALDOR, M. (2003): *Global Civil Society: An Answer to War*. London : Polity.

KOHENE, R. O. – NYE, J. S. (1977): *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston : Little, Brown.

KOZŁOWSKI, J. (2019): The Position of Burden Sharing in Current US Security Policy Vis-à-vis European Allies. *TalTech Journal of European Studies*, 9, pp. 108-126.

KROENIG, M. (2015): Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War. *Survival Global Politics and Strategy*, 57, pp. 49-70.

KUGIEL, P. (2017): End of European Soft Power? Implications for EU Foreign Policy. *The Polish Quarterly of International Affairs*, 1, pp. 59-72.

KUPIECKI, Robert – MICHTA, Andrew A., eds. (2015): *Transatlantic Relations in a Changing European Security Environment*. Warsaw : CSIS

LANOSZKA, A. (2016): Russian hybrid warfare and extended deterrence in Eastern Europe. *International Affairs*, 92, pp. 175-195.

MACHIAVELLI, N. (1998): *The Prince*. Chicago : University Press, p. 48.

MANDELBAUM, M. (2017): Pay Up, Europe. What Trump Gets Right About NATO. *Foreign Affairs*, 96, (5), pp. 108-114.

MARKOWITZ, J. N., FARISS, Ch. J. (2018): Power, proximity and democracy: Geopolitical competition in the international system. *Journal of Peace Research*, 55, pp. 78-93.

MORGENTHAU, H. (1986): *Politics Among Nations*. New York : McGraw-Hill Education;

National Defence Strategy (2018), available at <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, accessed 12 November 2019.

National Military Strategy of the United States (2015), available at https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf, accessed 12 November 2019.

NAU, H. (2002): *At Home Abroad: Identity and Power in American Foreign Policy*. New York : Cornell.

NYE, J. S. Jr. (2011): *The Future of Power*. New York : PublicAffairs.

POWELL, R. (2015): Nuclear Brinkmanship, Limited War, and Military Power. *International Organization*, 69 (3), pp. 589-626.

PURSIAINEN, Ch. (2017): *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*. London : Routledge

PYNNÖNIEMI, K. (2018): Russia's national security strategy: Analysis of conceptual evolution. *Journal of Slavic Military Studies*, 31, pp. 240-256.

Quadrennial Homeland Security Review (2014), available at <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2014-qhsr-final-508.pdf>, accessed 12 November 2019.

RAPPORT, A. (2015): Military power and political objectives in armed interventions. *Journal of Peace Research*, 52, (2), available at <https://core.ac.uk/download/pdf/42340184.pdf>, accessed 10 November 2019.

- RUMMER, E. (2017): *Russian Foreign Policy Beyond Putin*. London : Routledge.
- Russian National Security Strategy*, (2015), available at <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>, accessed 12 November 2019.
- RUTLAND, P. – KAZANTZEV, A. (2016): The limits of Russia's 'soft power'. *Journal of Political Power*, 9, pp. 395-413.
- SKIDMORE, D., ed. (2015): *Paradoxes of Power. U.S. Foreign Policy in a Changing World*, New York : Routledge
- SOKOLSKY, R. (2017): *The New NATO-Russia Military Balance. Implication for European Security*, New York : Carnegie; R. S. (2015): The false promise of continental concert: Russia, the West and the necessary balance of power. *International Affairs*, 91, pp. 539-552;
- SPYKMAN, N. J. (2007): *America's Strategy in World Politics*. New York : Transaction.
- SUN TZU (2004): *The Art. Of War*. Gliwice : Structum, p. 66.
- The Military Doctrine of the Russian Federation*, (2014), available at <https://rusemb.org.uk/press/2029>, accessed 12 November 2019
- The National Defence Strategy*, (2018), available at <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, accessed 12 November 2019.
- TOCCI, N. (2007): *The EU and Conflict Resolution*. London : Routledge.
- WALTZ, K. N. (2001): *Man, the State and War*. New York : Columbia University Press.
- WILSON, E. J. (2008): Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2, pp. 110-124.
- YELLINEK, G.: *Obschcheye Ucheniye o Gosudarstve*, available at <https://www.litres.ru/g-ellinek/obschee-uchenie-o-gosudarstve/>, accessed 8 November 2019.
- YEŞILADA, B. A., TANRIKULU, O. G. (2015): *Global Power Transition and the Future of the European Union: Will EU Leaders Stop Missing Key Opportunities?*, Portland, available at <http://aei.pitt.edu/79711/>, accessed 12 November 2019.
- ZIĘBA, R. (2018): *The Euro-Atlantic Security System in the 21st Century*. Berlin : Springer.

PETRA GRIGELOVÁ

Ústav politických vied SAV, Bratislava

PARLAMENTNÁ DIPLOMACIA AKO VÝZNAMNÝ FAKTOR ZAHRANIČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY POČAS PRVÉHO ROKU SAMOSTATNOSTI

PARLIAMENTARY DIPLOMACY AS A MAJOR FACTOR IN THE FOREIGN POLICY OF THE SLOVAK REPUBLIC DURING THE FIRST YEAR OF ITS INDEPENDENCE

Presented study deals with parliamentary diplomacy within the Slovak Republic. First part of study defines the task of the National Council of the Slovak Republic and its country's foreign policy representatives. Further the study explains the term of parliamentary diplomacy, its structural system and also its pros and cons. Practical part of the study is focused on parliamentary diplomacy during the first independent year of the Slovak Republic. Throughout the qualitative analysis of official archive documents the study summarizes, categorizes and analyses the most important foreign policy activities of the Parliament's representatives within the first year of independence. That year was significant as the country entered international area. The National Council of the Slovak Republic played a key role in this process.

Key words: Slovak Republic; foreign policy; parliamentary diplomacy; National Council of the Slovak Republic; year 1993

Úvod

Rozdelenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len ČSFR) znamenalo pre novovzniknutý štát mnoho úloh. Jednou z nich bolo aj definovanie zahraničnopolitickej orientácie a začiatok praktickej realizácie zahraničnej politiky. Slovenská republika bola v 90. rokoch štátom, ktorý sa práve konštituoval a ktorý začal novo budovať svoju zahraničnopolitickú orientáciu. Slovensko nemalo v „robení“ vlastnej zahraničnej politiky dlhodobé tradície.¹ Skutočnosť,

¹ DULEBA, Alexander: Slovenská zahraničná politika – bilancia šiestich rokov a perspektívy zmeny. In: *Mezinárodní*

že sa Slovenská republika (ďalej len SR) prihlásila ako nástupca Československej federácie (teda nie ako nástupca Slovenskej republiky, ktorá existovala v rokoch 1939 až 1945), zohralo zásadnú rolu v relatívne rýchlom procese medzinárodného diplomatického uznania Slovenska ako nového štátu. V tomto smere mala zásadný význam aj civilizovanosť spôsobu rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky počas roku 1992. Vláda Slovenskej republiky zaslala ešte v decembri 1992 diplomatickú nótu adresovanú vládám iných krajín. Národná rada Slovenskej republiky (ďalej len NR SR) vo svojom vyhlásení jednoznačne deklarovala záujem o akceptovanie všetkých existujúcich princípov, ktoré regulujú medzinárodné vzťahy, o proces odzbrojenia, o posilňovanie vlastného demokratického politického systému a o zabezpečenie uplatňovania ľudských práv, ako aj práv národnostných menšín. Obzvlášť na základe týchto faktorov bola Slovenská republika dňa 1. mája 1993 uznaná vládami 99 štátov sveta ako suverénny štát. Od počiatku existencie SR sa krajina stala účastníckym štátom Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe (ďalej len KBSE).² Dňa 19. januára 1993 sa Slovenská republika stala právoplatným členom Organizácie spojených národov (ďalej len OSN), dňa 30. júna toho istého roku sa stala členom Rady Európy a dňa 4. októbra 1993 došlo k podpísaniu Európskej dohody o pridružení s Európskymi spoločenstvami.³ Slovenskej republike sa podarilo už v prvom roku získať široké medzinárodné uznanie a členstvo v tých najdôležitejších medzinárodných organizáciách. Celkom rýchlo nadobudla taký istý medzinárodný štatút a postavenie, ako mali jej priame susedné štáty, ktoré však mali oveľa dlhšiu tradíciu zahraničnej politiky. V zahraničnej politike sa však Slovensku v 90. rokoch nepodarilo vyhnúť viacerým chybám, ktoré vyplývali z nevyprofilovanosti slovenskej politickej scény, z nedostatku skúseností novovybudovanej štátnej správy, ako aj zo slabého inštitucionálneho zabezpečenia politiky novovzniknutého štátu. Tieto faktory značne vplývali na praktické vykonávanie zahraničnej politiky Slovenskej republiky.⁴

Po rozdelení ČSFR medzinárodné prostredie nemalo o Slovensku a jeho vnútropolitickom vývoji dostatok informácií a v súvislosti s tým sa vynorila obava z novej izolácie Slovenska. Súčasne Slovensko zápasilo s nedostatkom kvalifikovaných odborníkov, teda ľudských zdrojov v zahraničnopolitickej oblasti. Na mape Európy sa Slovensko zaradilo k malým štátom, ktorých životný záujem stál práve na dobrej spolupráci s ich najbližším geografickým okolím.⁵ Prioritami zahraničnej politiky SR po osamostatnení bolo:

- zabezpečiť vstup Slovenskej republiky na medzinárodnú scénu,
- dosiahnuť uznanie a nadviazať bilaterálne vzťahy so susednými, ako aj ďalšími krajinami,
- „*stať sa partnerom vyspelých demokratických krajín,*

vztahy, 1999, 34, č. 1, s. 36.

² Pozn. autora: Neskôr transformovanej na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – OBSE.

³ Pozn. autora: Zmluva nadobudla platnosť 1. 2. 1995.

⁴ DULEBA, Alexander et al.: *Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stav a perspektívy*. Bratislava : Výskumné centrum SFPA/Friedrich Ebert Stiftung, 1999, s. 12.

⁵ MOJŽITA, Miroslav: *Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993: Kňažko, Demeš, Kňažko*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2004, s. 125.

• *dosiahnuť členstvo v rozhodujúcich inštitúciách a integračných štruktúrach západného sveta*“.⁶

Vláda bola v tomto období pripravená koordinovať zahraničnú politiku krajiny s prezidentom a Národnou radou Slovenskej republiky, pretože „*sa domnievala, že čím je štát menší, tým konzistentnejšia a previazanejšia musí byť jeho zahraničná politika, ak má byť úspešná*“.⁷ V dosahovaní vyššie uvedených priorít mala zohrať významnú úlohu práve Národná rada Slovenskej republiky, čo bude v práci dokazované prostredníctvom kvalitatívnej analýzy oficiálnych archívnych dokumentov parlamentného archívu a oficiálnych archívnych dokumentov Diplomatického archívu Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR.

Úloha parlamentu v zahraničnej politike Slovenskej republiky

V podmienkach Slovenskej republiky je zahraničná politika „*realizovaná prostredníctvom viacerých štátnych inštitúcií – prezident SR, predseda vlády SR, podpredsedovia vlády SR, ministerstvo zahraničných vecí, zahraničné sekcie ďalších ministerstiev, Národná rada SR, jej predsedovia a podpredsedovia, zahraničný výbor NR SR, jednotlivé parlamentné delegácie pri medzinárodných inštitúciách, ako aj ďalšie inštitucionálne zložky*“.⁸ Národná rada Slovenskej republiky ako jediný ústavodarný a zákonodarný orgán Slovenskej republiky je orgán štátnej moci, od ktorého sa odvodzuje postavenie ostatných štátnych orgánov. Je voleným orgánom, na základe čoho reprezentuje suverenitu štátu a ľudu SR. Národná rada SR vykonáva činnosť v oblasti zákonodarstva, kontroly, vnútornej a zahraničnej politiky.⁹

Pôsobnosť NR SR možno na základe uvedeného rozčleniť na legislatívnu, kontrolnú, kreačnú¹⁰ oblasť a pôsobnosť v oblasti vnútornej a zahraničnej politiky. Predkladaná štúdia sleduje prioritne zahraničnopolitickú pôsobnosť parlamentu, teda Národnej rady Slovenskej republiky, ktorú upravuje piata hlava Ústavy SR v prvom oddiele, počas prvého roku samostatnosti Slovenskej republiky. Národnú radu SR a zároveň aktérov parlamentnej diplomacie v podmienkach SR predstavujú:

⁶ DULEBA et al., *Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stav a perspektívy*, s. 6.

⁷ MURAD, Salim: *Zahraniční politika Slovenské republiky jako faktor konsolidace demokracie na Slovensku*. Brno : L. Marek, 2006, s. 43.

⁸ DULEBA, Alexander et al.: *Zahraničná politika Slovenskej republiky* In: BÚTORA, Martin (ed.): *Slovensko 1996: Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 1997, s. 71.

⁹ *Postavenie a právomoci*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <<https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=nrsr/poslanie>>, overené 7. 1. 2020.

¹⁰ Pozn. autora: Čo sa zahraničnopolitickej oblasti kreačnej pôsobnosti NR SR týka, tá na svojich schôdzach počas prvého roku prerokovávala a schvaľovala medzinárodné dokumenty, ktorým predchádzalo prerokovanie vo výboroch. Tie odovzdali NR SR uznesenia, v ktorých odporučili, či tieto dohody uzavrieť. Okrem legislatívnej činnosti NR SR prerokovávala Správu o plnení úloh a aktuálnych cieľoch zahraničnej politiky SR, ktorú predkladal predseda vlády, a venovala sa aktuálnym otázkam zahraničnej politiky SR. Národná rada SR v rámci svojej činnosti schvaľovala kandidátov ako zástupcov SR do jednotlivých parlamentných zhromaždení.

Predseda NR SR je druhým najvyšším ústavným činiteľom a svoje právomoci aktívne vykonáva nielen v domácej, ale aj v zahraničnopolitickej oblasti. Okrem legislatívnej a kontrolnej činnosti je reprezentantom postojov Slovenskej republiky na oficiálnych prijatiach a stretnutiach s domácimi, ako aj zahraničnými predstaviteľmi politického, hospodárskeho či verejného života. Prostredníctvom svojich oficiálnych a pracovných zahraničných ciest sa významne podieľa na budovaní medziparlamentnej spolupráce, reprezentovaní a komunikovaní národných postojov v oblasti susedskej, európskej aj svetovej politiky. Tým vytvára predpoklady budovania bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov Slovenskej republiky so zahraničím.¹¹

Podpredsedovia NR SR riadia a súčasne organizujú úseky činnosti NR SR na základe poverenia predsedom NR SR. Zastupujú ho v čase jeho neprítomnosti v určenom poradí, ako aj v plnení úloh podľa jeho poverenia, teda aj v otázkach zahraničnej politiky krajiny.¹²

Poslanci NR SR sa na zahraničnej politike SR podieľajú nielen prostredníctvom rokovaní v pléne, ale najmä prostredníctvom zákonodarnej činnosti NR SR.¹³ Ústava SR definuje, že sa uznášajú na zákonoch a kontrolujú ich dodržiavanie, pred samotnou ratifikáciou je nevyhnutné vyslovenie súhlasu nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov NR SR s medzinárodnými politickými a ďalšími zmluvami, ako sú napr. zmluvy týkajúce sa členstva SR v medzinárodných organizáciách a pod. Národná rada SR rozhoduje o štátnom zväzku SR s inými štátmi, o vypovedaní vojny, ako aj o prítomnosti zahraničných síl na území republiky a o vyslaní ozbrojených síl SR do zahraničia.¹⁴ Parlament má „rozhodujúcu úlohu pri stanovovaní zásad a cieľov zahraničnej politiky. A to prostredníctvom jeho práva vysloviť vláde dôveru na základe jej programového vyhlásenia a odvolať ju v prípade nespokojnosti s jej výkonom alebo kvôli strate väčšinovej podpory.“¹⁵ Poslanci sa súčasne podieľajú na multilaterálnej medziparlamentnej spolupráci.

Výbory NR SR sú iniciatívnymi a kontrolnými orgánmi NR SR, najmä v oblasti zákonodarnej iniciatívy. Podrobne prerokovávajú návrh zákona prideleného Národnou radou SR.¹⁶ Na zahraničnú politiku SR po osamostatnení mal spomedzi výborov najväčší vplyv Zahraničný výbor NR SR, neskôr k nemu pribudli ďalšie.¹⁷ Zahraničný výbor Národnej rady Slovenskej republiky „je iniciatívnym a kontrolným orgánom Národnej rady Slovenskej republiky pre oblasť zahraničnej politiky a vzťahy Slovenskej republiky k ostatným štátom a medzinárodným organizáciám.

¹¹ *Predseda – Postavenie a právomoci*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=predseda/kompetencie>>, overené 7. 1. 2020.

¹² *Podpredsedovia*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=podpredsedovia>>, overené 7. 1. 2020.

¹³ ŠTEFANEC, Ivan: Parlamentná diplomacia a postavenie parlamentu v zahraničnej politike Slovenskej republiky. In: PAJTINKA, Erik – ROSPUTINSKÝ, Peter (eds.): *Diplomacia v ére globalizácie*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2011, s. 10.

¹⁴ *Ústava Slovenskej republiky*, článok č. 86.

¹⁵ WEISS, Peter: Zahraničná politika a vnútroštátne orgány pre zahraničné styky. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2007, 5, č. 2, s. 62.

¹⁶ *Výbory – postavenie a právomoci*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <<https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=vybory/kompetencie>>, overené 7. 1. 2020.

¹⁷ ŠTEFANEC, Parlamentná diplomacia a postavenie parlamentu v zahraničnej politike Slovenskej republiky, s. 9.

*Usmerňuje a kontroluje realizáciu zahraničnej politiky a jednotné uplatňovanie záujmov Slovenskej republiky vo vzťahu k zahraničiu. Predkladá Národnej rade Slovenskej republiky návrhy na voľbu predsedu a členov stálych delegácií Národnej rady Slovenskej republiky v medzinárodných parlamentných organizáciách.*¹⁸

Parlamentná diplomacia

Výraz diplomacia je chápaný rôzne. Možno ho chápať ako označenie úradného konania štátnych činiteľov v zahraničnopolitickej oblasti, súbor noriem týkajúci sa medzinárodných stykov štátov alebo ako metódu, ktorá splnomocneným zástupcom umožňuje vytvárať a formovať vzťahy medzi štátmi. Poslaním diplomacie je organizovať vzťahy medzi štátmi za pomoci rokovaní, pričom práve dohadovanie sa obzvlášť o sporných otázkach je považované za hlavnú alternatívu ozbrojených konfliktov. Pri rokovaní ide o nenásilnú formu vyriešenia sporu v takých podmienkach, v ktorých nejestvuje vyšší sudca alebo arbiter, ktorý by mohol rozhodnúť o práve nárokov jednej zo sporných strán.¹⁹

Diplomacia je súborom oficiálnych aktivít, ktoré sú zamerané na realizáciu zahraničnopolitických cieľov štátu s využitím mierových prostriedkov. Štandardne sa vzťahuje na činnosť exekutívnych orgánov štátu, najmä na aktivitu ministerstva zahraničných vecí. Koncom 19. storočia a v priebehu 20. storočia sa už do diplomatických aktivít štátov výrazne a čoraz viac angažujú aj legislatívne orgány, teda parlamenty. Rozvíja sa tak osobitná dimenzia diplomacie, ktorú nazývame parlamentná diplomacia.²⁰

Parlamentná diplomacia má svoje korene v istej podobe už v antickom Grécku. Avšak až v 20. storočí začala naberať na význame, keďže začalo dochádzať k presahovaniu hraníc medzi národnými a medzinárodnými záležitosťami. Demokratické štáty rozšírili pôsobnosť svojich parlamentov na svetové záležitosti z toho dôvodu, že sa oslabil bariéra medzi „domácou“ a „zahraničnou“ dimenziou. To sa stalo práve na základe väčšej demokratickosti politiky a narastajúcej váhy vplyvu medzinárodných udalostí na vnútorné politické, ekonomické, ako aj bezpečnostné záležitosti. Rovnako aj preto, že z dôvodu globalizácie získali mnohé „domáce“ verejné politiky vonkajší rozmer, tak ako svetové záležitosti čoraz viac ovplyvňujú občanov priamejšie, či ide o terorizmus, pandémie, zmenu podnebia, medzinárodné financie alebo ekonomické záležitosti.²¹

¹⁸ *Zahraničný výbor NR SR*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=vybory/vybor&ID=144>>, overené 7. 1. 2020.

¹⁹ KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. Praha : EKOPRESS, 2001, s. 315 – 316.

²⁰ PAJTINKA, Erik: Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky. In: PETERKOVÁ, Jana (ed.): *Trendy a výzvy súčasnej diplomacie. Česká a slovenská perspektiva*. Praha : TROAS, 2014, s. 108.

²¹ MALAMUD, Andrés – STAVRIDIS, Stelios: Parliaments and Parliamentarians as International Actors. In: REINALDA, Bob (ed.): *The Ashgate Research Companion to Non-State Actors*, 2016, s. 102. Dostupné na: <<http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/Ashgate-Malamud-Stavridis.pdf>>, overené 8. 1. 2020.

Parlamentná diplomacia predstavuje špecifickú časť diplomacie štátu, uskutočňovanú za pomoci predstaviteľov zákonodarných orgánov, teda poslancov parlamentov. Je nevyhnutné rozlišovať parlamentnú diplomáciu a „nediplomatické“ aktivity parlamentov, ktoré sa taktiež dotýkajú oblasti zahraničnej politiky. Ide o súčasť výkonu legislatívnych právomocí poslancov, ako napr. ratifikácia medzinárodných zmlúv či schvaľovanie zahraničnopolitických dokumentov daného štátu a iné. Medzi nediplomatické aktivity parlamentu v zahraničnopolitickej oblasti môže byť tiež zaradená účasť národných parlamentov na výbere či menovaní vedúcich diplomatických, ako aj stálych misii.²²

Parlamentná diplomacia má rôzne úrovne. Mnoho parlamentov je priamo alebo nepriamo zapojených do zahraničných záležitostí. Stretnutie môže byť formálne alebo neformálne, vedené stranami alebo jednotlivcami, tajné alebo verejné a môže byť vykonávané so súhlasom alebo bez súhlasu národnej výkonnej moci.²³ Parlamentná diplomacia sa najvýraznejšie realizuje na multilaterálnej úrovni prostredníctvom stálych parlamentných delegácií v multilaterálnych parlamentných zhromaždeniach, prostredníctvom medziparlamentných medzinárodných organizácií alebo orgánov, ako aj na úrovni bilaterálnej. Podľa del'by moci možno rozlišovať „štátnu“ parlamentnú diplomáciu na úrovni národných parlamentov a „subštátnu“ parlamentnú paradiplomáciu, pod ktorou rozumieme aktivity subštátnych celkov, najmä regiónov, no v širšom ponímaní aj miest a obcí, zamerané na realizáciu vlastných záujmov smerom k zahraničiu. Ide napr. o regionálne parlamenty v spolkových krajinách a pod. Obe v praxi môžu pôsobiť súčasne alebo sa aj prelínať.²⁴

Keďže diplomacia medzi vládami nie je za každých podmienok účinná či úspešná, parlamentná diplomacia môže byť práve tým inovatívnym prostriedkom na zmiernenie kríz a budovanie dlhodobej politickej dôvery.²⁵ Parlamentná diplomacia je taktiež dôležitá z toho dôvodu, že pravidelne nastavuje zrkadlo rozvojom, podobne ako rozvinutým krajinám, aby mohli preskúmať nielen svoje vlastné cnosti, ale aj chyby. Bilaterálne kontakty môžu byť využité na to, aby sa prerokovávali konkrétne naliehavé problémy a hľadali aj nové možnosti ich riešenia.²⁶ Výhodou pri tomto type diplomacie je, že aktéri parlamentnej diplomacie nie sú reprezentantmi vlády, teda sa nemusia vždy striktno držať oficiálnej vládnej zahraničnopolitickej línie štátu, no môžu sa vyjadrovať „otvorenejšie“ či „odvážnejšie“. Parlamentná diplomacia má v tomto smere výhodu, keď sa môžu uskutočňovať aj neformálne rokovania či konzultácie medzi štátmi v rôznych oblastiach (spoločný postup, spolupráca či aj riešenie problémov). Parlamentná diplomacia

²² PAJTINKA, Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky, s. 112.

²³ MALAMUD – STAVRIDIS, Parliaments and Parliamentarians as International Actors. s. 104. Dostupné na: <<http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/Ashgate-Malamud-Stavridis.pdf>>, overené 8. 1. 2020.

²⁴ PAJTINKA, Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky, s. 114.

²⁵ FIOTT, Daniel: On the Value of Parliamentary Diplomacy. In: *Madariaga Paper*, 2011, 4, č. 7, s. 6. Dostupné na: <http://media.library.ku.edu.tr/reserve/respring18/Hist311_DBarlas/Week_12.pdf>, overené 8. 1. 2020.

²⁶ WEISGLAS, Frans Willy – DE BOER, Gonnie: Parliamentary Diplomacy. In: *The Hague Journal of Diplomacy*, 2007, s. 96. Dostupné na: <<http://www.fransweisglas.nl/images/uploads/file/parliamentary%20diplomacy.pdf>>, overené 8. 1. 2020.

je vhodnou a zároveň niekedy i jedinou možnou platformou, na báze ktorej možno uskutočniť rokovania medzi štátmi, pri ktorých vzájomne došlo k obmedzeniu či absencii oficiálnych diplomatických stykov.²⁷ Hoci je ťažké určiť mieru konkrétneho vplyvu týchto kontaktov, považujú sa zvyčajne za užitočné, ak sú zamerané na konkrétnu tému a sú dobre pripravené všetkými zúčastnenými.²⁸

Naopak za limity či nevýhodu parlamentnej diplomacie možno považovať skutočnosť, že jej predstavitelia nie sú profesionálni diplomati, teda zvyčajne nemajú požadovanú odbornosť, znalosti či skúsenosti v medzinárodných vzťahoch a diplomatických rokovaniach. Ako členovia zákonodarného orgánu nemajú dostatok času venovať sa kontinuálnemu sledovaniu vývoja medzinárodných vzťahov a hľadaniu zdĺhavých riešení. Výsledkom pôsobenia týchto faktorov na úrovni parlamentnej diplomacie v konečnom dôsledku nemusia byť dohody či riešenia, ktoré by zodpovedali skutočným záujmom štátu. Z tohto dôvodu sa môžu v rámci parlamentnej diplomacie prinášať síce rýchle, no povrchné riešenia, ktoré v konečnom dôsledku môžu viesť k jej zlyhaniu. Jej predstavitelia ako politici podliehajú viac ideologickým predsudkom, čo môže mať za následok častejšie podliehanie emóciám a sledovanie politických či straníckych záujmov v diplomatických aktivitách.²⁹ V prípade straníckej príslušnosti môže byť na druhej strane však pozitívne vnímané nadväzovanie relatívne stálych kontaktov práve po straníckych líniiach, a to nielen v bilaterálnych vzťahoch, ale predovšetkým v multilaterálnej dimenzii.

Ďalší problém, ktorému parlamentná diplomacia čelí, je skutočnosť, že parlamenty sú v porovnaní s vládami relatívne slabými aktérmi medzinárodnej scény. Organizáciám, v ktorých zástupcovia parlamentov spolupracujú, často chýbajú financie, zdroje a ich právomoci na uplatňovanie svojho vplyvu by boli väčšie, ak by boli lepšie vybavené. Mandáty sa medzi jednotlivými delegáciami značne líšia, čo často vedie k problémom pri formulovaní záverečných stanovísk či vyhlásení. Tie sú potom často vágne a nezáväznú. Taktiež miera úcty, prestíže či uznania za ich zahraničnopolitické aktivity, akú poslanci získajú, sa v jednotlivých krajinách výrazne líši.³⁰ Problematickou môže byť aj koordinácia parlamentnej diplomacie s ostatnými zložkami diplomacie štátu, teda vládou a ministerstvom zahraničných vecí. Preto parlamentná diplomacia z hľadiska obsahového zamerania nemusí úplne zodpovedať zameraniu ostatných vládnych zložiek diplomacie, či môže dokonca pôsobiť v ich protiklade.³¹ Rovnako je sporná možnosť kontroly parlamentnej diplomacie, teda aktivít jej zástupcov. Tí v porovnaní s diplomatmi nemusia ministerstvu zahraničných vecí predkladať správy o svojej činnosti, a tým ich aktivity reálne nemusia prispievať k dosahovaniu zahraničnopolitických cieľov krajiny, ale môžu sa zmeniť

²⁷ PAJTINKA, Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky., s. 114 – 115.

²⁸ WEISGLAS – DE BOER, Parliamentary Diplomacy, s. 97. Dostupné na: <<http://www.fransweisglas.nl/images/uploads/file/parliamentary%20diplomacy.pdf>>, overené 8. 1. 2020.

²⁹ PAJTINKA, Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky, s. 115 – 116.

³⁰ WEISGLAS – DE BOER, Parliamentary Diplomacy, s. 97. Dostupné na: <<http://www.fransweisglas.nl/images/uploads/file/parliamentary%20diplomacy.pdf>>, overené 8. 1. 2020.

³¹ PAJTINKA, Parlamentná diplomacia a jej význam v procese realizácie zahraničnej politiky, s. 117.

len na akúsi „parlamentnú turistiku“.³² Z toho vyplýva, že je nevyhnutné nájsť určitú rovnováhu alebo mieru pôsobenia zákonodarných orgánov v zahraničnej politike, aby diplomatické aktivity poslancov prinášali osoh a slúžili stanoveným cieľom krajiny.

Parlamentná diplomacia počas prvého roku samostatnosti SR

Súhrnné spracovanie najvýznamnejších diplomatických aktivít predstaviteľov NR SR ako aktérov parlamentnej diplomacie v zahraničnopolitickej oblasti je od roku 2003 dostupné na oficiálnych stránkach NR SR ako súčasť výročnej správy za daný rok. V období od vzniku samostatnej Slovenskej republiky však takýto komplexný materiál absentuje, hoci „v tejto fáze vývoja slovenskej zahraničnej politiky zohrala nezastupiteľnú rolu Národná rada – nielen vďaka konštruktívnej povahe celej problematiky, ale tiež ako tribúna pre prezentáciu krajiny, pri obmedzenej možnosti využitia iných nástrojov vysvetľovania diania/udalostí na Slovensku v zahraničí“.³³

Už 1. januára 1993 zohrala NR SR svoju úlohu týkajúcu sa vstupu SR na medzinárodnú scénu, keď sa konala slávnostná schôdza NR SR a Vyhlásenie NR SR k vzniku nezávislej Slovenskej republiky. Tá Slovenskú republiku definovala ako nezávislý a demokratický štát, ktorý prevzal záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv, ktorý má záujem o členstvo v Rade Európy a OSN, ako aj o štatút zmluvnej strany Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, a súčasne je pripravený nadväzovať a rozvíjať priateľské diplomatické styky.³⁴ Post predsedu NR SR zastával v tom čase I. Gašparovič a predsedom Zahraničného výboru NR SR bol I. Lалуha (obaja Hnutie za demokratické Slovensko). Prvým podpredsedom NR SR bol P. Weiss (Strana demokratickej ľavice).

Prvý rok samostatnosti SR bol veľmi dôležitý práve z hľadiska formujúcej sa zahraničnej politiky krajiny. V Konceptii zahraničnej politiky SR z januára 1993, ktorá bola prvým oficiálnym zahraničnopolitickým dokumentom SR upravujúcim orientáciu zahraničnej politiky SR, sa konštatuje, že práve styky na úrovni parlamentov mohli byť nápomocné pri presadzovaní zahraničnopolitických záujmov SR. Konceptia ďalej stanovila, že SR mala podporovať aktivity Rady Európy (ďalej len RE) a vyslovila záujem o účasť zástupcov NR SR na činnosti jej parlamentného zhromaždenia.³⁵

Do zahraničnej politiky sa už od prvého roku existencie Slovenskej republiky zapájali poslanci svojím hlasovaním týkajúcim sa otázok zahraničnej politiky SR, predseda NR SR a pod-

³² Tamže, s. 118.

³³ MURAD, *Zahraniční politika Slovenské republiky jako faktor konsolidace demokracie na Slovensku*, s. 25.

³⁴ Pozri bližšie Vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky k vzniku nezávislej Slovenskej republiky. In: *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*. Bratislava : Informačný odbor Ministerstva zahraničných vecí SR, 1994, s. 23.

³⁵ Diplomatický archív Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky (ďalej len DA MZVaEZ SR), *Konceptia zahraničnej politiky Slovenskej republiky*.

predsedovia, zahraničný výbor NR SR, ako aj stále delegácie NR SR. „V apríli predložila vláda Národnej rade k prerokovaniu materiál Aktualizácia úloh Programového vyhlásenia vlády SR po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Vláda v ňom vyslovila vôľu vstúpiť do Európskeho spoločenstva a deklarovala vôľu spolupracovať s NATO a Západoeurópskou úniou. Národná rada SR v apríli vyslovila súhlas ešte s vytvorením StredoEurópskej dohody o voľnom obchode (CEFTA) a o účasti Slovenskej republiky v nej. Rovnako tak parlament ratifikoval text dohody s Maďarskom o tom, že spor o dostavbu Vodného diela Gabčíkovo – Nagymaros bude postúpený Medzinárodnému súdному dvoru v Haagu.“³⁶

Parlamentná diplomacia sa v podmienkach Slovenskej republiky začala aktívne rozvíjať hneď od začiatku osamostatnenia. Nasledujúca časť štúdie je kategoricky a chronologicky usporiadaným sumárom najvýznamnejších diplomatických aktivít predstaviteľov Národnej rady SR v prvom roku samostatnosti krajiny.

Diplomatické aktivity predsedu NR SR I. Gašparoviča v prvom roku samostatnosti SR možno rozčleniť na prijatia zahraničných návštev v SR, zahraničné cesty a ďalšie aktivity.

Prijatia zahraničných návštev predsedom NR SR na Slovensku:

16. 2. 1993 – predseda rakúskeho parlamentu H. Fischer prijal pozvanie predsedu NR SR I. Gašparoviča a pricestoval na oficiálnu návštevu SR.³⁷

22. 2. 1993 – predsedu vlády Českej republiky (ďalej len ČR) V. Klauza s delegáciou prijal v rámci oficiálnej návštevy SR aj predseda NR SR.³⁸

3. 5. 1993 – H. van der Broek, vysoký komisár Európskych spoločenstiev (ďalej len ES) pre otázky zahraničnej politiky a bezpečnosti, bol prijatý I. Gašparovičom, A. M. Húskom a I. Lalahom.³⁹

12. 5. 1993 – A. Mocka, ministra zahraničných vecí Rakúska, prijal v rámci jeho návštevy v Bratislave aj I. Gašparovič a A. M. Húska. Hlavným predmetom rozhovorov boli otázky prijatia SR do RE.⁴⁰

15. 6. 1993 – predseda Európskeho parlamentu (ďalej len EP) E. Klepsch navštívil SR a stretol sa s najvyššími predstaviteľmi SR.⁴¹ Hlavnými témami rozhovorov bola otázka asociovania sa SR k ES, ratifikácie Európskej dohody v EP a v členských krajinách, ako aj realizovanie Európskej dohody o asociácii. Ďalej sa diskutovalo o politickej a ekonomickej situácii SR, ako aj o vzťahoch k susedným a východoeurópskym štátom.⁴²

³⁶ MURAD, *Zahraniční politika Slovenské republiky jako faktor konsolidace demokracie na Slovensku*, s. 35.

³⁷ Parlamentný archív Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len PA KNR SR), fond (ďalej len f.) Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, škatuľa číslo (ďalej len š. č.) 204.

³⁸ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/I 1993*. Bratislava : Informačný odbor Ministerstva zahraničných vecí SR, 1994, s. 13.

⁴² PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

23. – 26. 6. 1993 – predseda NR SR I. Gašparovič prijal šesťčlennú delegáciu britskej Národnej skupiny Medziparlamentnej únie, ktorú viedol J. Marek.⁴³

13. 7. 1993 – prezidenta Rakúska T. Klestila v rámci jeho návštevy SR prijal aj predseda NR SR.⁴⁴

11. 9. 1993 – I. Gašparovič prijal predsedu rakúskeho parlamentu H. Fischera, ktorý na medzinárodnej konferencii v Bratislave o sociálnej demokracii analyzoval proces integrácie Európy.⁴⁵

24. 9. 1993 – prezident Rumunska I. Iliescu počas svojej oficiálnej návštevy na Slovensku bol prijatý predsedom NR SR a vystúpil v Národnej rade SR.⁴⁶

11. 10. 1993 – na prvú oficiálnu návštevu Slovenska prišla delegácia Poslaneckej snemovne Parlamentu ČR, vedená jeho predsedom M. Urdem. Diskutovali o dokončení delenia federálneho majetku a vzájomnej spolupráci.⁴⁷

7. – 9. 11. 1993 – na pozvanie predsedu NR SR prišiel na návštevu predseda Kantonálnej rady Švajčiarskeho parlamentu O. Piller. Informoval o usporiadaní Švajčiarskeho parlamentu. Ďalej bola vedená diskusia o vzájomnom postoji k Európskej únii (ďalej len EÚ). V otázke konkrétnej spolupráce medzi parlamentmi sa vyslovil za zmiešanú formu. Súhlasil, aby skupina slovenských odborníkov študovala určitú problematiku v praxi, ako aj zákony Švajčiarskeho parlamentu. Predstavitelia sa zhodli na možnosti nadviazania konkrétnej spolupráce na úrovni parlamentných výborov.⁴⁸

15. – 17. 11. 1993 – generálny tajomník Severoatlantického zhromaždenia P. Corterier navštívil SR na pozvanie predsedu NR SR.⁴⁹

8. 12. 1993 – predseda NR SR prijal v Bratislave delegáciu amerického Kongresu v rámci návštevy SR, ktorú viedol Ch. Rose.⁵⁰

14. 12. 1993 – predseda NR SR prijal ministra zahraničných vecí a zahraničného obchodu Islandskej republiky J. B. Hannibalssona v rámci jeho oficiálnej návštevy SR.⁵¹

15. 12. 1993 – predseda NR SR prijal v Bratislave poslancov Európskeho parlamentu a súčasne spravodajcov pre Asociačnú dohodu so SR L. Garcia Ariasovú a J. Sakellarioua pri príležitosti schválenia Európskej dohody o pridružení Slovenska k Európskej únii slovenským parlamentom.⁵²

⁴³ Tamže.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 16.

⁴⁶ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁴⁷ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 16.

⁴⁸ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁴⁹ Tamže, š. č. 207.

⁵⁰ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 21.

⁵¹ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁵² *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 21.

Zahraničné cesty predsedu Národnej rady SR:

7. 1. 1993 – v Prahe sa stretli delegácie Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky a Národnej rady SR, vedené ich predsedami M. Urdem a I. Gašparovičom.⁵³ Išlo o prvé oficiálne stretnutie medzi delegáciami parlamentov. Podľa slov I. Gašparoviča to malo naznačovať v rámci týchto krajín, ako aj smerom navonok, že sa vzťahy a väzby medzi SR a ČR nenarušili. Delegácie sa vzájomne oboznámili so situáciou vo svojich parlamentoch, informovali sa o úlohách, pred ktorými zákonodarné orgány stoja, dohodli sa na udržiavaní priateľských vzťahov, na vzájomnom informovaní o svojich aktivitách v zahraničí, na vymieňaní právnych noriem a v prípade potreby na stretávaní sa k vybraným spoločným problematikám. Taktiež prerokovali otázku, či by sa na riešení rozdelenia federálneho majetku nemal podieľať aj parlament ako informatívny orgán, čím by mohol pomôcť vyhnúť sa zdrojom napätia.⁵⁴

6. – 8. 4. 1993 – delegácia NR SR na čele s predsedom I. Gašparovičom prišla do Budapešti na oficiálnu návštevu Maďarskej republiky.⁵⁵ Návšteva sa uskutočnila na základe pozvania predsedu Národného zhromaždenia Maďarskej republiky G. Szabada, ktorý pozitívne hodnotil, že druhá oficiálna návšteva delegácie NR SR po Prahe smerovala do Maďarska. Delegácia sa zúčastnila na rokovaní parlamentu, na stretnutí s predstaviteľmi mesta Békešská Čaba, stretnutí s členmi Zahraničného výboru a členmi maďarsko-slovenskej skupiny Medziparlamentnej únie, kde bola informovaná o vzniku skupiny maďarsko-slovenského priateľstva v maďarskom parlamente a predseda skupiny navrhol vytvoriť obdobnú skupinu aj na pôde slovenského parlamentu. Riešili problematiku Vodného diela Gabčíkovo-Nagyymaros a predloženie sporu Haagskemu súdu, ďalej problematiku postavenia národnostných menšín a európskej integrácie. Na stretnutí s delegáciou Národného zhromaždenia Maďarska sa dohodli, že budú podporovať vzájomnú parlamentnú spoluprácu, iniciovať rozpracovanie novej dohody o vzájomnej spolupráci vládami oboch krajín či najskôr, podporovať prácu parlamentných komisii, ako aj informovať sa vzájomne o práci a problémoch. Delegácia NR SR sa následne stretla s predsedom vlády Maďarska J. Antallom, ministrom zahraničných vecí Maďarska G. Jeszenským, prezidentom A. Gönczom a členmi dočasnej komisie na riešenie problémov vodných diel na Dunaji.⁵⁶

13. – 23. 10. 1993 – predseda NR SR odcestoval do USA a Kanady. Dňa 14. 10. 1993 sa zúčastnil na stretnutí predstaviteľov parlamentov, účastníkov zasadnutia Valného zhromaždenia OSN na základe iniciatívy Medziparlamentnej únie, kde boli rozoberané najmä otázky ochrany životného prostredia a humanitárnej pomoci. Stretol sa s veľvyslancom a pracovníkmi Stálej misie SR pri OSN a prediskutoval s nimi niektoré problémy, ktoré stála misia rieši, ako vyslanie slovenských vojenských jednotiek v rámci mierových jednotiek OSN do krajín Afriky a Ázie. Vo Washingtone sa stretol s kongresmanom G. Solomonom, s ktorým prerokoval otázky záujmu SR

⁵³ *Tamže*, s. 10.

⁵⁴ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁵⁵ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 12.

⁵⁶ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 207.

o vstup do NATO, s pracovníkmi HLASU AMERIKY, sekcie severnej Európy, a s redaktormi slovenského vysielania, s predstaviteľmi Senátu a Snemovne reprezentantov USA i s predstaviteľmi podnikateľských kruhov. Americká strana sa zaujímala o vnútropolitickú situáciu v SR, ako aj o situáciu v strednej a východnej Európe (ďalej len SVE). Predseda NR SR upozornil na správu americkej delegácie na KBSE o súčasnej situácii na Slovensku, ktorá poukazovala na porušovanie ľudských a menšinových práv a upozornil na tie pasáže, ktoré boli skreslené či nepravdivé, a tlmočil negatívne stanovisko slovenskej strany. Dostal odporúčenie, aby slovenská strana včas doručila svoje pripomienky, ktoré tak mohli byť do správy zapracované ešte pred jej distribúciou v rámci KBSE. I. Gašparovič sa zúčastnil na rokovaní Medziparlamentnej únie v Ottawe, kde sa uskutočnila konferencia „Dialóg Sever – Juh a celosvetová prosperita“. Stretol sa s predstaviteľmi Dolnej snemovne parlamentu, podpredsedníčkou senátu, vedúcim Katedry slovenského jazyka a kultúry na Ottawskej univerzite či s viacerými partnerskými delegáciami, z ktorých vzišlo viacero iniciatív, ako napr. pozvanie národnej skupiny do Londýna v roku 1994 či záujem zo strany Spojených arabských emirátov o vyslanie parlamentnej delegácie na Slovensko.⁵⁷

3. – 9. 11. 1993 – predseda NR SR vycestoval do Los Angeles na pozvanie predsedu Svetového kongresu Slovákov L. Danihelsa.⁵⁸

Ďalšie aktivity:

21. 1. 1993 – príhovor predsedu NR SR k prijatiu SR do OSN, ktorý predniesol na podujatí Univerzity Komenského v Bratislave.⁵⁹

11. 3. 1993 – list predsedu NR SR predsedovi EP E. Klepschovi k slovensko-maďarským vzťahom v otázke Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros.⁶⁰

V rámci zahraničných aktivít NR SR sa uskutočňovali najmä stretnutia so zahraničnými partnermi na poslaneckej úrovni a úrovni expertov či pracovné návštevy.⁶¹ Opäť ich možno rozčleniť na prijatia na Slovensku a na cesty slovenských predstaviteľov zákonodarného zboru do zahraničia.

⁵⁷ Tamže, š. č. 206.

⁵⁸ Tamže, š. č. 207.

⁵⁹ Pozri bližšie Príhovor predsedu NR SR I. Gašparoviča k prijatiu SR do OSN, prednesený na podujatí Univerzity Komenského v Bratislave. In: *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 35 – 36.

⁶⁰ Pozri bližšie List predsedu NR SR I. Gašparoviča predsedovi Európskeho parlamentu E. Klepschovi k slovensko-maďarským vzťahom v otázke Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros. In: *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 39 – 40.

⁶¹ Pozn. autora: Zahraničnopolitické aktivity vykonávali najmä predstavitelia Zahraničného výboru NR SR, Mandátového a imunitného výboru NR SR, Ústavnoprávneho výboru NR SR, Národohospodárskeho a rozpočtového výboru NR SR, Výboru NR SR pre poľnohospodárstvo, lesné a vodné hospodárstvo, Výboru NR SR pre štátnu správu, územnú samosprávu a národnosti, Výboru NR SR pre zdravotníctvo a sociálne veci, Výboru NR SR pre petície, právnu ochranu a bezpečnosť, Výboru NR SR pre vzdelanie, vedu a kultúru a Výboru NR SR pre životné prostredie a ochranu prírody.

Prijatia na Slovensku:

5. – 8. 4. 1993 – na pracovnú návštevu prišla delegácia RE, pričom hlavným cieľom návštevy v súvislosti s NR SR boli rozhovory so zástupcami Ústavnoprávneho výboru NR SR.⁶²

13. 4. 1993 – Slovensko súkromne navštívil A. Jordanov, predseda Ludového zhromaždenia Bulharska. Prijatý bol podpredsedom NR SR A. M. Húskom a I. Lалуhom.⁶³

21. 4. 1993 – štrnásťčlenná delegácia Združenia miest a obcí zo Švédska bola v Bratislave prijatá podpredsedom NR SR J. Prokešom a Výborom NR SR pre štátnu správu, územnú samosprávu a národnosti.⁶⁴

14. 5. 1993 – predstavitelia NR SR A. M. Húska a I. Laluha prijali predstaviteľov vtedajšej najsilnejšej opozičnej Sociálnodemokratickej strany Spolkovej republiky Nemecko. Predseda frakcie SPD H. U. Klose povedal, že Nemecko má záujem na dobrých kontaktoch aj so SR. Zaujímal sa o vzťahy NR SR a českého parlamentu, SR a Maďarska, ako aj o postavenie menších. V otázke imigrantov sa obe strany zhodli na tom, že azyl by mal byť udelený len politicky dokázateľne prenasledovaným migrantom.⁶⁵

16. 6. 1993 – na 24. schôdzi Výboru NR SR pre životné prostredie a ochranu prírody sa zúčastnil poslanec EP a podpredseda delegácie EP pre vzťahy so SR T. Spencer. Navrhol, aby bol pre poslancov výboru zorganizovaný v Bruseli seminár *Životné prostredie v SR*. Obdobný seminár už bol organizovaný pre poslancov ostatných krajín V4.⁶⁶

17. – 18. 6. 1993 – v Bratislave sa uskutočnili medzi Slovenskom a Maďarskom na poslanckej úrovni a úrovni expertov rokovania o Vodnom diele Gabčíkovo-Nagymaros. Keďže obe strany mali na spor rozdielne názory, komisie nedospeli k spoločnému stanovisku.⁶⁷

23. 6. 1993 – poradcu vrchného veliteľa NATO v Európe p. Pennera prijali podpredseda NR SR J. Prokeš, I. Laluha, B. Bugár a V. Vicen.⁶⁸

30. 6. – 3. 7. 1993 – päťčlennú delegáciu subkomisie Politického výboru Severoatlantického zhromaždenia pre strednú a východnú Európu pod nórsnym vedením J. Petersona prijal podpredseda NR SR J. Prokeš a poslanci L. Polka a A. Hrnko.⁶⁹

30. 7. 1993 – M. Camdesus, vrchný riaditeľ Medzinárodného menového fondu, sa so svojou delegáciou stretol s podpredsedom NR SR A. M. Húskom a predsedom Národohospodárskeho a rozpočtového výboru NR SR H. Kočtúchom.⁷⁰

⁶² PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 207.

⁶⁷ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 14.

⁶⁸ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 204.

⁶⁹ Tamže.

⁷⁰ Tamže.

20. – 23. 9. 1993 – na pracovnú návštevu pricestovala delegácia Zahraničného výboru parlamentu Ruska pod vedením J. A. Ambarcumova. Prijatá bola predsedom a členmi Zahraničného výboru NR SR.⁷¹

28. 9. 1993 – prijatie belgického senátora P. Witgensa ako predstaviteľa Parlamentného zhromaždenia Západoeurópskej únie (ďalej len ZEÚ) v NR SR, ktorý mal vypracovať správu o vzťahoch ZEÚ s krajinami SVE.⁷²

3. – 5. 10. 1993 – v rámci návštevy delegácie poslancov Výboru EP pre vzťahy so SR sa uskutočnili stretnutia s predsedom NR SR, Zahraničným výborom NR SR a s poslancami NR SR určenými pre kontakt s EP.⁷³

7. 10. 1993 – v priestoroch Bratislavského hradu sa uskutočnilo stretnutie s 30 členmi rakúskej Spolkovej rady na čele s jej predsedom H. Schambekom. Išlo o pracovné stretnutie. Delegácia bola prijatá podpredsedom NR SR A. M. Húskom a predsedami poslaneckých klubov.⁷⁴

19. 10. 1993 – belgický veľvyslanec pri Európskej rade p. Thuysbaert vykonával konzultácie v krajinách SVE, v rámci ktorých navštívil aj Slovensko a zaujímal sa o stanovisko SR k Paktu o stabilite v Európe. Prejavil záujem stretnúť sa aj s predsedom NR SR.⁷⁵

21. 10. 1993 – Národnú radu SR navštívila zahraničná delegácia z Nórska ako hosť Výboru NR SR pre zdravotníctvo a sociálne veci. Prijal ju podpredseda NR SR J. Prokeš. Oboznámili sa so sociálnou situáciou oboch krajín, s realizáciou sociálnej reformy v Nórsku, s pripravovanou reformou v SR. Ďalším programom bola účasť na medzinárodnom sympóziu k problematike pomoci sociálne odkázaným občanom.⁷⁶

2. – 4. 11. 1993 – delegácia Najvyššieho soviету Bieloruskej republiky navštívila v rámci trojdňovej návštevy SR aj NR SR, kde sa diskutovalo o politickej situácii v krajinách, ako aj možnostiach spolupráce oboch krajín.⁷⁷

18. – 19. 11. 1993 – Slovenskú republiku navštívil poslanec Parlamentného zhromaždenia (ďalej len PZ) RE a člen Výboru pre právne otázky a ľudské práva W. Schwimmer, ktorý mal za úlohu monitorovať plnenie záväzkov prijatých SR pri svojom prijímaní do RE. V rámci početných stretnutí diskutoval na pôde NR SR aj so zástupcami Maďarského kresťanskodemokratického hnutia, ako aj ďalšími poslancami NR SR a bol prijatý aj predsedom NR SR. Sústredil sa na problematiku zákona o mene a priezvisku, dvojjazyčného označovania obcí, administratívno-správneho členenia SR, školského systému s ohľadom na práva menších a odstránenie diskriminačných dopadov z legislatívy, ktoré vyplývali z predchádzajúceho obdobia.⁷⁸

⁷¹ Tamže.

⁷² Tamže.

⁷³ Tamže.

⁷⁴ Tamže.

⁷⁵ Tamže, š. č. 204.

⁷⁶ Tamže.

⁷⁷ Tamže.

⁷⁸ Tamže.

2. 12. 1993 – minister spravodlivosti Chorvátska I. Crnic bol prijatý Ústavnoprávnym výborom NR SR a štátny minister obrany Bavorska G. Beckstein bol s delegáciou prijatý Výborom NR SR pre petície, právnu ochranu a bezpečnosť.⁷⁹

Na pôde NR SR sa uskutočnili mnohé ďalšie stretnutia so zahraničnými hosťami, ako napr. nástupné návštevy veľvyslancov krajín či chargé d'affaires, ďalej predstaviteľmi cirkví, pracovníkmi výskumu, s reprezentantmi rôznych výborov a organizácií, spravodajcami, predsedami či predstaviteľmi politických strán.

Cesty delegácií NR SR do zahraničia:

1. – 2. 6. 1993 – poslanci M. Medňanský, I. Laluha a I. Výboch cestovali do Viedne na prerokovanie otázok prípadnej spolupráce medzi Slovnaftom a OMV, letiskami Bratislava a Schwechat.⁸⁰

6. – 8. 6. 1993 – prebehla oficiálna štátna návšteva prezidenta SR M. Kováča vo Vatikáne a Taliansku, na ktorej sa zúčastnil aj poslanec NR SR I. Laluha.⁸¹

29. – 30. 6. 1993 – uskutočnila sa oficiálna štátna návšteva prezidenta SR M. Kováča na Ukrajine, na ktorej sa zúčastnili traja predstavitelia NR SR, keďže v pláne bolo aj stretnutie s predsedom ukrajinského parlamentu, predstaviteľmi jednotlivých frakcií a poslaneckých skupín. Počas návštevy bola podpísaná zmluva o dobrom susedstve, priateľstve a spolupráci.⁸²

31. 8. – 2. 9. 1993 – poslanci NR SR I. Chamula a M. Gbúrová sa zúčastnili na slávnostnom otvorení školského roka na Základnej škole na Ul. Madácha v Békešskej Čabe v Maďarsku pri príležitosti odovzdania nových učebníc a jazykového laboratória.⁸³

19. – 22. 9. 1993 – podpredseda NR SR J. Prokeš s poradcom vycestoval na návštevu parlamentu Macedónska v Skopje na pozvanie podpredsedu Zhromaždenia Republiky Macedónia T. Petkovského s cieľom nadviazania kontaktov medzi parlamentmi, prerokovania otázok zahraničnej politiky oboch štátov a otázky novej obchodnej spolupráce. Macedónsko malo záujem dosiahnuť formálnym medzinárodným aktom bilaterálne uznanie zo strany SR. Pre obe strany bola prospešná vzájomná podpora v multilaterálnych zoskupeniach a obchodná výmena v dvojstranných vzťahoch.⁸⁴

3. – 4. 11. 1993 – uskutočnila sa oficiálna návšteva prezidenta SR v Bruseli, na ktorej sa zúčastnili i poslanci NR SR L. Černák a L. Mušková.⁸⁵

5. 11. 1993 – traja členovia Výboru NR SR pre zdravotníctvo a sociálne veci vykonali pracovnú cestu do Českej národnej rady (ďalej len ČNR) v Prahe, kde rokovali s predstaviteľmi Výboru ČNR pre sociálnu politiku a zdravotníctvo s cieľom zblížovania sociálnej a zdravotnej

⁷⁹ Tamže.

⁸⁰ Tamže, š. č. 205.

⁸¹ Tamže.

⁸² Tamže.

⁸³ Tamže, š. č. 206.

⁸⁴ Tamže.

⁸⁵ Tamže, š. č. 207.

legislatívy oboch krajín s ohľadom na legislatívu RE. Dohodli sa, že výbory si budú trvalo vymieňať materiály týkajúce sa zákonných úprav uvedených oblastí a dohodli sa aj na obdobnom stretnutí začiatkom roku 1994 na Slovensku.⁸⁶

14. – 16. 11. 1993 – poslanci P. Weiss a V. Bajan sa zúčastnili ako členovia sprievodu prezidenta SR M. Kováča na oficiálnej návšteve Spolkovej republiky Nemecko v Bonne.⁸⁷

24. 11. 1993 – uskutočnilo sa druhé spoločné stretnutie zahraničných výborov maďarského a slovenského parlamentu dopoludnia v Komárome a popoludní v Komárne, ktorým založili tradíciu vzájomných pravidelných konzultatívnych stretnutí. Obe strany mali záujem posudzovať spoločné vzťahy v kontexte širších súvislostí európskeho integračného procesu. Stretnutie dospelo k záverom, že v prípade sporných vyhlásení či problémov v oblasti vzájomných vzťahov vzhľadom na citlivosť problematiky národnostných menšín je nevyhnutný okamžitý vzájomný kontakt medzi zahraničnými výbormi, ako aj vzájomná informácia s cieľom predísť zbytočným tenziám. Ďalej súhlasili s návrhom maďarských kolegov na odbornú informačnú spoluprácu zástupcov oboch parlamentov vo výboroch RE. Rozhovory o readmisnej dohode a otvorení ďalších pohraničných prechodov nevyústili do konkrétnych záverov.⁸⁸

5. 12. 1993 – na pozvanie Britskej asociácie pre strednú a východnú Európu odišlo na sedemdnňovú pracovnú návštevu do Veľkej Británie dvanásť poslancov NR SR. Poslanci sa na stretnutiach so svojimi britskými kolegami v Londýne oboznámili s metódami a praxou britskej parlamentnej demokracie.⁸⁹

7. – 8. 12. 1993 – delegácia poslancov z Komisie NR SR pre riešenie otázok Sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros sa v Budapešti zúčastnilo na druhom rokovaní s Výborom pre otázky dunajského vodného diela Parlamentu Maďarskej republiky na základe pozvania od jej predsedu. Keďže rokovanie nabralo namiesto vecnej atmosféry emotívny spád, bolo ukončené formálnym pozvaním na ďalšie spoločné stretnutie do Bratislavy.⁹⁰

Slovenská republika mala záujem získať členstvo v rozhodujúcich medzinárodných organizáciách a západných integračných zoskupeniach. Zo strany NR SR sa uskutočnilo viacero zahraničnopolitických aktivít:

1. 1. 1993 – predseda NR SR zaslal list prezidentovi PZ RE M. A. Martinezovi, ktorým deklaroval želanie SR stať sa členom RE.⁹¹

⁸⁶ Tamže.

⁸⁷ Tamže.

⁸⁸ Tamže.

⁸⁹ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 21.

⁹⁰ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 207.

⁹¹ Pozri bližšie List predsedu NR SR I. Gašparoviča prezidentovi Parlamentného zhromaždenia Rady Európy. In *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 27.

7. 2. 1993 – predseda NR SR odcestoval na oficiálnu návštevu EP v Štrasburgu.⁹² Nasledujúci deň pricestovalo päť predstaviteľov NR SR na pozvanie predsedníčky Komisie EP pre vzťahy so SR a ČR L. G. Ariasovej. Zástupcov NR SR v dňoch 8. – 10. 2. 1993 prijal predseda EP E. Klepsch, delegácia EP pre vzťahy s ČR a SR a predstavitelia politických zoskupení EP. Predmetmi rokovaní boli otázky výhľadu asociačnej dohody medzi ES a SR, budúcnosť vyšehradského procesu, ako aj otázky ekonomiky, životného prostredia a dopravy, problematika národnostných a etnických skupín či Vodné dielo Gabčíkovo-Nagymaros. Išlo o prvé medziparlamentné stretnutie EP so zástupcami NR SR.⁹³

5. – 10. 6. 1993 – poslanec H. Kočtúch sa zúčastnil na inauguračnom zasadnutí Medzinárodného výboru pre ekonomickú reformu a spoluprácu krajín SVE v Kyjeve. Zo správy H. Kočtúcha vyplývalo, že ak mala SR obstať na medzinárodnej scéne, musela byť schopná v limite najviac 24 hodín reagovať na udalosti, ktoré formovali vtedajší vývin. Súčasne sa vynorila potreba navýšiť počet členov delegácie SR v medzinárodnom výbore nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne.⁹⁴

16. 7. 1993 – v Budapešti sa začala schôdzka šéfov vlád štátov Stredoeurópskej iniciatívy (ďalej len SEI).⁹⁵ V rámci porád SEI sa stretli i predstavitelia zahraničných výborov parlamentov členských krajín SEI.⁹⁶ Národnú radu SR zastupovali poslanci I. Laluha a A. Hrnko, ktorí aktívne vystupovali pri prerokovávaní textu spoločného vyhlásenia. Podporili stanovisko o nemennosti hraníc v Európe a stanovisko, aby SEI neprijímala záväzný právny dokument k otázke menších, ale aby prípadne formulovala len svoje stanoviská a odporúčania. Ináč to bolo v kompetencii RE. Zástupcovia NR SR nadviazali rad neformálnych kontaktov napr. s predstaviteľmi parlamentu Poľska, Slovinska či Rakúska.⁹⁷

24. – 28. 10. 1993 – predseda Zahraničného výboru NR SR I. Laluha sa s pracovníkom Kancelárie NR SR zúčastnil na zahraničnej pracovnej ceste v EP v Štrasburgu, ktorej cieľom bolo vytváranie priaznivej klímy medzi poslancami EP pred schválením Európskej dohody uzatvorenej medzi ES, členskými krajinami a SR, oboznámenie sa s prácou a činnosťou EP *in situ*, keďže išlo o prvý pracovný kontakt s touto európskou ustanovizňou, nadviazanie kontaktov s poslancami EP a účasť na plenárnom zasadnutí EP. I. Laluha zodpovedal mnohé otázky týkajúce sa vtedajšej politickej a hospodárskej situácie v SR. Predsedníčka Delegácie EP pre vzťahy so SR odporúčala, aby delegácia NR SR navštívila v čo najkratšom čase parlamenty 12 krajín ES a aby Európsku dohodu so SR ratifikovali čo najskôr. Delegácia bola ďalej vyzvaná na častejší kontakt poslancov NR SR počas plenárnych zasadnutí EP, prípadne aj vo výboroch. Dňa 27.

⁹² *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 10.

⁹³ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 205.

⁹⁴ Tamže, š. č. 205.

⁹⁵ Pozn. autora: SEI vznikla pôvodne ako Dunajsko-adriatická skupina v roku 1989. Postupným rozrastaním sa o nových členov sa menilo aj jej pomenovanie.

⁹⁶ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 15.

⁹⁷ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 205.

10. došlo k ratifikácii Európskej dohody so SR. I. Luluha fundovane informoval poslancov EP o súčasnej politickej, hospodárskej a spoločenskej situácii v SR. Taktiež oboznamoval poslancov EP s Ústavou SR, zákonmi a činnosťou NR SR. Spätnou väzbou bolo, že vcelku všetci poslanci ocenili kroky Slovenska na ceste k demokratickej spoločnosti.⁹⁸

19. – 20. 11. 1993 – poslanci NR SR M. Hudina a Š. Kuriščák sa po prvýkrát zúčastnili na zasadnutí Parlamentného výboru SEI v maďarskom Szegede, kde sa riešila problematika súladu stretnutí ministrov a parlamentárov, prijatie Macedónska do SEI a iné záležitosti.⁹⁹

Už od vzniku samostatnej Slovenskej republiky sa Národná rada SR aktívne zapájala do činnosti medzinárodných organizácií a ich parlamentných orgánov.¹⁰⁰ Oblasť multilaterálnej medziparlamentnej spolupráce, ktorá spočíva na pracovných stretnutiach stálych delegácií na pôde parlamentných zhromaždení jednotlivých inštitúcií, je významnou súčasťou parlamentnej diplomacie a diplomacie ako takej.¹⁰¹ V prvom roku existencie SR boli volení zástupcovia z radov poslancov NR SR ako členovia stálych delegácií NR SR v šiestich medziparlamentných organizáciách, a to konkrétne v Parlamentnom zhromaždení Rady Európy (I. Lupták, M. Vajda, L. Fogaš, G. Kaliská, J. Figel'), v Európskom parlamente (A. M. Húska, K. Dubjel, I. Gazdík, J. Hanker, M. Kelemen, I. Móri, L. Mušková, J. Hraško, J. Plesník, M. Ftáčnik, M. Andel, J. Brocka, P. Lauko, E. Bauer, A. Duka-Zólyomi), v Parlamentnom zhromaždení KBSE (H. Kočtúch, P. Kanis, J. Prokeš, J. Čarnogurský), v Severoatlantickom zhromaždení (L. Polka, A. Hrnko), Západoeurópskej únii (J. Šútovský, E. Bárány) a v Medziparlamentnej únii (V. Danielová, M. Gbúrová, I. Móri, L. Ballek, P. Weiss, P. Sokol, M. Pollák, J. Fóthy).¹⁰²

Jednou z priorít zahraničnej politiky SR po nadobudnutí samostatnosti bolo získať členstvo v Rade Európy. Zahraničné pracovné cesty poslancov NR SR v rámci PZ RE boli v roku 1993 nasledujúce:

31. 1. – 5. 2. 1993 – delegácia piatich poslancov NR SR sa zúčastnila na zasadnutí PZ RE, kde vystúpili s vyhlásením, v ktorom bol jednoznačne vyslovený záujem SR o vstup do RE. Na ďalších dvoch zasadnutiach PZ RE v máji a júni 1993 mala slovenská delegácia štatút „osobitného host'a“, ktorý jej udelilo PZ RE dňa 15. 1. 1993.¹⁰³ To jej malo napomôcť v príprave na plné členstvo v RE.¹⁰⁴

⁹⁸ Tamže, š. č. 206.

⁹⁹ Tamže, š. č. 207.

¹⁰⁰ *Medziparlamentná spolupráca*. Národná rada Slovenskej republiky. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=eu/medziparlamentna_spolupraca>, overené 7. 1. 2020.

¹⁰¹ ŠTEFANEC, Parlamentná diplomacia a postavenie parlamentu v zahraničnej politike Slovenskej republiky, s. 11.

¹⁰² Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. *Stenografická správa o 17. schôdzi NR SR*, 1993. Dostupné na: <www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=75709>, overené 7. 1. 2020.

¹⁰³ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 10.

¹⁰⁴ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 209.

27. 6. – 3. 7. 1993 – delegácia NR SR na čele s I. Gašparovičom odcestovala do Štrasburgu, aby sa zúčastnili na 6. časti 44. schôdze PZ RE. Štyria poslanci NR SR sa zúčastnili na zasadnutí výborov a na rokovaní politických skupín podľa politickej príslušnosti. Druhý deň bola prezentovaná žiadosť SR o vstup do RE. I. Gašparovič rokoval s prezidentom PZ RE M. A. Martinézom a generálnou tajomníčkou C. Lalumiérovou. Na zasadnutí PZ bol prijatý návrh týkajúci sa pravidelného monitorovania záväzkov prijatých novými členskými krajinami RE až do ich splnenia. Súčasťou bola diskusia o prijatí Slovenska do RE, následne bola schválená správa s dodatkami a Slovensko bolo PZ RE odporučené za právoplatného člena RE.¹⁰⁵ Na zasadnutí sa zúčastnil aj I. Gašparovič, kde vystúpil s prejavom.¹⁰⁶ Dňa 30. 6. 1993 zasadal výbor ministrov, ktorý potvrdil prijatie SR za plnoprávneho člena RE.

2. 9. 1993 – poslanec L. Fogaš sa zúčastnil na zasadnutí Výboru RE pre právne otázky a ľudské práva v Paríži, kde sa okrem iného riešili aj signály o korupcii polície v krajinách SVE. Podľa predloženej správy Slovensko neratifikovalo Medzinárodnú konvenciu OSN o vylúčení všetkých foriem rasovej diskriminácie, čo znamenalo, že v Rade Európy nebol známy vstup SR do medzinárodných záväzkov bývalej ČSFR. Značný záujem bol prejavovaný v otázke pravdivosti listu od Maďarského kresťansko-demokratického hnutia o zhoršovaní zabezpečenia práv menších, ktorý bol odoslaný RE a zverejnený aj v zahraničnej tlači. Oficiálne stanovisko MZV SR však napriek príslubu doručené nebolo, a tak poslanec tlmočil len svoj osobný názor.¹⁰⁷

26. 9. – 1. 10. 1993 – delegácia poslancov NR SR sa zúčastnila na 7. časti 44. zasadnutia PZ RE. V rámci bohatého programu sa volili sudcovia Európskeho dvora pre ľudské práva; za SR bol zvolený B. Repík. Delegácia distribuovala zákon o mene a priezvisku do politických skupín a na sekretariáty výborov. Výbory rozhodli, že poveria spravodajcov preskúmaním dodržiavania záväzkov prijatých SR pred prijatím do RE.¹⁰⁸

8. – 9. 10. 1993 – poslanec NR SR R. Goč sa vo Viedni zúčastnil na Summitu RE, kde vystúpil aj vtedajší predseda vlády SR V. Mečiar. Výsledkom bolo prijatie Viedenskej deklarácie. Nedošlo však k prijatiu očakávaného dokumentu, teda dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach.¹⁰⁹

Po prijatí SR do RE v roku 1993 malo Slovensko svojich zástupcov v 10 z 12 výborov PZ RE. Delegácie SR vystupovali aktívne na zasadnutiach PZ, informovali o situácii na Slovensku, zapájali sa do práce výborov a zúčastňovali sa na rôznych seminároch a kolokviách.

Delegácie poslancov NR SR sa v prvom roku samostatnosti SR zúčastnili aj na zasadaniach parlamentného zhromaždenia Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe a Severoatlantického zhromaždenia.

¹⁰⁵ Tamže, š. č. 205.

¹⁰⁶ *Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/1 1993*, s. 14.

¹⁰⁷ PA KNR SR, f. Odbor zahraničných vzťahov a protokolu Kancelárie NR SR, š. č. 206.

¹⁰⁸ Tamže.

¹⁰⁹ Tamže.

6. – 9. 7. 1993 – v Helsinkách sa konalo 2. výročné zasadnutie PZ KBSE, na ktorom sa zúčastnila šesťčlenná delegácia NR SR. Tá aktívne vystupovala na zasadnutí jednotlivých výborov, v rámci diskusie, ako aj pri prijímaní rezolúcie a uskutočnila tlačovú besedu s fínskymi masmédiami. Jednotlivé výbory prijali rozhodnutia, ktoré boli zakotvené v Helsinskej deklarácii a mali formu odporúčaní. Plenárne zasadnutie na záverečnom zasadnutí schválilo J. Čarnogurského za podpredsedu PZ KBSE na obdobie jedného roka.¹¹⁰

7. – 11. 10. 1993 – delegácia poslancov NR SR sa zúčastnila na jesennom 39. výročnom zasadnutí Severoatlantického zhromaždenia v Kodani, a to konkrétne L. Polka, A. Hrnko a R. Žingor. A. Hrnko vo svojom vystúpení zdôraznil záujem SR o zapojenie do všetkých európskych štruktúr, najmä do ES a NATO. Napriek snahe krajín SVE sa nepodarilo prijať takú rezolúciu, ktorá by januárovému samitu jasne odporučila rozšírenie NATO o nových členov. Delegácia bola taktiež prijatá dánskou kráľovnou Margarétou II.¹¹¹

29. 11. – 1. 12. 1993 – poslanec NR SR J. Čarnogurský sa v Ríme zúčastnil ako podpredseda PZ KBSE na zasadnutiach Výborov PZ KBSE a Rady ministrov KBSE, kde sa rozhodlo o účasti J. Čarnogurského ako člena oficiálnej delegácie KBSE na monitorovaní volieb v Rusku.¹¹²

Ďalšou zahraničnopolitickou aktivitou predstaviteľov NR SR bola účasť na seminároch a konferenciách. Pasívna účasť im umožnila rozšíriť si obzory a získať cenné informácie pre prácu vo svojich parlamentných výboroch. Prostredníctvom aktívnej účasti informovali účastníkov o pohľade slovenskej strany na prerokovávanú problematiku, o stanoviskách, situácii v SR, o problémoch, úskaliach či naopak o úspechoch a postupe pri riešení konkrétnych problémov. Keďže sa poslanci NR SR v roku 1993 zúčastnili na množstve seminárov či konferencií, uvádzame len tie najvýznamnejšie.

19. – 23. 4. 1993 – zástupcovia NR SR v zložení L. Polka, A. Hrnko a P. Paulen sa na pozvanie Severoatlantického zhromaždenia zúčastnili vo Washingtone na seminári *Nové úlohy ozbrojených síl v meniacom sa medzinárodnom prostredí*. Oboznámili sa s vtedajším najnovším vývojom v NATO, jeho vojensko-politickou koncepciou v Európe a vo svete, stretli sa s predstaviteľmi jednotlivých parlamentov, súčasne rokovali s generálnym tajomníkom NATO P. Cortierom a jeho zástupcom, ktorým odovzdali pozývaci list predsedu NR SR na oficiálnu návštevu SR v druhom polroku 1993.¹¹³

21. – 22. 4. 1993 – traja poslanci NR SR L. Černák, M. Ftáčnik a K. Dubjel sa v Ženeve zúčastnili na 2. kolokviu členov parlamentov krajín Európskeho združenia voľného obchodu (ďalej len EZVO) so zástupcami parlamentov krajín SVE, ktorého cieľom bolo podnietenie spolupráce medzi uvedenými krajinami. V rámci kolokvia boli vytvorené pracovné skupiny pre každú zo

¹¹⁰ Tamže, š. č. 205.

¹¹¹ Tamže, š. č. 206.

¹¹² Tamže, š. č. 207.

¹¹³ Tamže, š. č. 205.

zúčastnených krajín. M. Ftáčnik ako zástupca SR následne predložil plenárnemu zasadaniu závery, v ktorých sa kládol dôraz na to, že otvorenie sa voči voľnej obchodnej výmene je podstatne prínosnejšie ako pomoc a pôžičky. Zdôraznil, že odbúravanie obchodných bariér je pre SR obzvlášť dôležité v takých druhoch tovaru, ako je oceľ, cement, hnojivá, traktory alebo textil, a že zo strany SR ide o kompetitívne a kvalitné výrobky. Konštatovalo sa, že je dôležité prejsť z bilaterálnej na multilaterálnu úroveň dohôd a že kľúčovou podmienkou prilákania zahraničných investícií je prezentovanie presných a adekvátnych informácií o SR ako o bezpečnej a stabilnej krajine, a to od marketingovej až po parlamentnú úroveň, čo malo zabezpečiť navštevovanie predstaviteľov parlamentov EZVO u partnerov v jednotlivých krajinách.¹¹⁴

19. – 22. 5. 1993 – poslanci I. Móri a R. Fico sa zúčastnili na sympóziu *Parlament: Ochrana ľudských práv*, ktoré organizovala Medziparlamentná únia v Budapešti. V rámci neho sa stretli s T. Halonen, viceprezidentkou PZ RE, s cieľom prispieť k dosiahnutiu jej osobnej podpory pri rokovaní o prijatí SR do RE. Poslanci uskutočnili i viaceré neformálne rozhovory. Sympóziu potvrdilo, že parlament sa musí vyznačovať istými základnými charakteristikami, aby sa mohol stať skutočným ochrancom ľudských práv. Bola zdôraznená nevyhnutnosť rešpektovať výsledky volieb. Národné parlamenty musia zohrať rastúci význam pri ochrane ľudských práv. Musia to robiť v súlade s ich špecifickými podmienkami a nezávisle a komplementárne so súdnictvom a vládou v každej krajine.¹¹⁵

Účasť poslancov NR SR na konferenciách a seminároch bola súčasne výbornou príležitosťou na nadviazanie nových kontaktov, neformálne rozhovory s predstaviteľmi politických či vedeckých kruhov a na informovanie o situácii v SR.

Poslanci vo svojich správach zo služobných ciest zároveň často kritizovali nedostatky zo strany SR (napr. absenciu propagačných materiálov o SR), odbornú nepripravenosť na podujatie, absenciu koordinácie s inými rezortmi v riešení konkrétnej problematiky či v príprave na zasadania výborov, ktoré by často mali byť koordinované v spolupráci s ústrednými orgánmi štátnej správy.¹¹⁶ Je taktiež nevyhnutné dodať, že nedostatkom slovenskej strany v skúmanom období bolo málo hodnotiacich správ od zástupcov NR SR z uskutočnených stretnutí so zahraničnými partnermi či z absolvovaných zahraničných ciest, ktorých deficit sa značne preukázal pri bádani v archívoch. Dôsledkom toho sa nedali adekvátne zhodnotiť a sumarizovať reálne výsledky všetkých uskutočnených zahraničnopolitických aktivít predstaviteľov NR SR.

¹¹⁴ Tamže.

¹¹⁵ Tamže.

¹¹⁶ Pozn. autora: Viaceré účasti predstaviteľov NR SR na zasadnutiach, medzinárodných konferenciách či prijatiach u zahraničných partnerov neboli zdokumentované, hoci boli plánované. V rámci parlamentného archívu som našla mnohé rozhodnutie predsedu NR SR o účasti konkrétnych zástupcov parlamentu na danú pracovnú cestu, ale správu zo zahraničnej cesty už nie. To bol častý problém, pretože mnohé zahranično-politické aktivity sa naozaj uskutočnili, no záznam z ich priebehu v archíve dostupný nie je, a preto som si uskutočnenie množstva zahraničnopolitických aktivít NR SR overovala súčasne aj prostredníctvom Diplomatického archívu MZVaEZ SR.

Podľa Správy o plnení zahraničnej politiky za rok 1993 „*k rozvoju stykov medzi Severoatlantickým zhromaždením a NR SR prispela návšteva generálneho tajomníka Severoatlantického zhromaždenia (NAA) v SR dňa 15. 11. 1993*“¹¹⁷ a súčasne „*z iniciatívy predsedu Zahraničného výboru NR SR bola vytvorená ad hoc pracovná skupina pre hodnotenie priebežného plnenia záväzkov SR voči Rade Európy*“.¹¹⁸ Správa o plnení zahraničnej politiky za rok 1993 konštatovala, že v bilaterálnej oblasti sa v roku 1993 s Nemeckom, ktoré bolo pre Slovensko strategickým partnerom, „*vytvorili aj užšie kontakty medzi parlamentmi oboch krajín*“.¹¹⁹ V správe sa taktiež uvádza, že sa rozvíjala parlamentná spolupráca s Francúzskom i Českou republikou.¹²⁰ V prvom roku samostatnosti SR začal svoju činnosť aj zahraničný odbor Kancelárie NR SR.

S aktívnym zapojením NR SR v zahraničnopolitickej oblasti sa rátalo aj v ďalších oficiálnych zahraničnopolitických dokumentoch. V cieľoch zahraničnej politiky SR na rok 1994 bolo ako jedna z priorít stanovené dosiahnutie plného členstva v EÚ, pričom bolo potrebné zvýšiť intenzitu stykovej činnosti, a to práve v záujme urýchlenia ratifikácie Európskej dohody o pridružení SR k EÚ. Dokument uviedol, že v tomto smere boli okrem aktivít MZV SR a zastupiteľských úradov nevyhnutné vzájomné styky práve na úrovni parlamentov, obzvlášť poslancov Zahraničného výboru NR SR, ďalších výborov a pochopiteľne aj celej vlády.¹²¹ Dokument tak vyzdvihol úlohu zákonodarného orgánu SR v zahraničnej politike, osobitne v integračných snahách Slovenska.

Záver

Rozdelenie ČSFR nieslo so sebou pre Slovenskú republiku veľké výzvy. Jednou z nich bola nepochybne aj zahraničná politika krajiny už ako samostatného suverénneho aktéra medzinárodného spoločenstva a úloha etablovať sa v medzinárodných vzťahoch. V tomto smere bol prvý rok existencie Slovenskej republiky kľúčový a medzinárodné prostredie čakalo, akým smerom sa SR poberie. Slovenská republika jasne definovala svoj zámer, teda partnerstvo s vyspelými demokratickými krajinami, členstvo v rozhodujúcich inštitúciách a integračných zoskupeniach a vydala sa cestou proaktívnej zahraničnej politiky.

Aktívna participácia predstaviteľov národných parlamentných zhromaždení v zahraničnopolitickej oblasti má dlhšiu históriu, avšak až s nástupom globalizácie a postupným stieraním hraníc medzi štátmi nadobudla parlamentná diplomacia na význame. Devízou tohto typu diplomacie je možnosť uvoľnenejších, otvorenejších či dokonca často neformálnych stretnutí predstaviteľov jednotlivých krajín. V bilaterálnych vzťahoch to umožňuje nachádzať spoločné postupy

¹¹⁷ DA MZVaEZ SR, *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR a zameranie úloh zahraničnej politiky Slovenskej republiky 1993 – 1994*.

¹¹⁸ Tamže.

¹¹⁹ Tamže.

¹²⁰ Tamže.

¹²¹ Tamže.

či riešenia v situáciách, keď diplomacia, ako ju poznáme, je obmedzená. Za hlavné nedostatky parlamentnej diplomacie možno považovať nekvalifikovanosť a neskúsenosť zástupcov národných zhromaždení v zahraničnopolitickej oblasti, ako aj nemožnosť ich kontroly. Ich diplomatická aktivita preto v konečnom dôsledku nemusí viesť ku skutočným záujmom štátu. Rovnako môžu byť viac ovplyvnení emóciami a v neposlednom rade straníckymi záujmami.

Nárast významu parlamentnej diplomacie potvrdzuje taktiež aktivita na úrovni multilaterálnych parlamentných zhromaždení medzinárodných organizácií či inštitúcií. Hoci parlamentná diplomacia má pochopiteľne svoje nevýhody a limity, v prípade vopred dobre pripravených a cielene namierených diplomatických aktivít zástupcov zákonodarného orgánu s využitím otvorenejšej komunikácie prináša viaceré benefity v podobe zmiernenia kríz, budovania politickej dôvery, prerokovania či riešenia konkrétnych neodkladných problémov atď. Parlamentnej diplomacii preto v súčasnosti patrí v oblasti zahraničnej politiky v špecifických záležitostiach a situáciách nenahraditeľné miesto.

Slovenská republika slávila v prvý rok svojho pôsobenia v zahraničnopolitickej oblasti úspech, lebo sa jej podarilo splniť základné ciele stanovené Koncepciou zahraničnej politiky SR v podobe uznania a nadviazania diplomatických stykov či členstva v medzinárodných organizáciách. Na druhej strane však krajina počas prvého roku samostatnosti zápasila s vnútropolitickými problémami, s nedostatkom odborníkov v zahraničnopolitickej oblasti a súčasne potrebovala medzinárodné prostredie zabezpečiť o svojom prozápadnom integračnom smerovaní, keďže z dôvodu nedostatočnej informovanosti o vnútropolitickom vývoji v SR vznikla obava o možnú izoláciu krajiny. V týchto podmienkach bola Národná rada SR významnou inštitúciou, ktorej predstavitelia objasňovali dianie v krajine smerom k medzinárodnému spoločenstvu, obhajovali smerovanie zahraničnej politiky Slovenskej republiky, záujem SR o integráciu do západných štruktúr a o nadväzovanie priateľských bilaterálnych vzťahov so susednými i ďalšími krajinami. Aktívne sa zapájali aj do činnosti medzinárodných organizácií a ich parlamentných orgánov. Pre viaceré, osobitne západoeurópske štáty bol parlament SR ako predstaviteľ zastupiteľskej demokracie najpriateľnejší, keďže vtedajšiu vládu na čele s premiérom V. Mečiarom nebrali mnohí západní predstavitelia ako dôveryhodnú.

Národná rada SR sa tak okamžite od vzniku samostatnej Slovenskej republiky aktívne podieľala na zahraničnej politike krajiny. Angažovanosť a diplomatické aktivity jej predstaviteľov, spadajúce pod parlamentnú diplomaciu, boli kľúčovými v procese vstupu krajiny na medzinárodnú scénu. Z tohto dôvodu jej v procese začleňovania Slovenska do medzinárodného spoločenstva, osobitne pri nadväzovaní a zintenzívňovaní vzájomných bilaterálnych stykov so susednými, ako aj ďalšími krajinami či v podpore integračných snáh krajiny, patrilo v prvom roku samostatnosti nezastupiteľné miesto.

ERIK PAJTINKA

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica

**THE EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNION'S
DIPLOMATIC SERVICE IN THE PRE-LISBON
PERIOD (1987 – 2009)***

This study aims to map the development of the European Union (EU)/European Community (EC) diplomatic service in the two decades leading up to the adoption of the Treaty of Lisbon, which established the European External Action Service as the current form of the EU diplomatic service. It describes the most important milestones in the development of the EU/EC diplomatic service from 1987 to 2009, especially the 1989 unification of the formal status of all European Commission delegations, the 1993 institutional unification of delegations management through the establishment of a special Directorate-General for the Administration of Delegations within the European Commission organisation structure, the 1993 strengthening of the role of the European Commission delegations in traditional diplomatic tasks of the political arena, which resulted mainly from their closer cooperation with national diplomatic representations of the EU member states, introduced by the Treaty on EU and, finally, the establishment of an EU High Representative for the CFSP – the unofficial ‘EU Minister of Foreign Affairs’ – in 1999.

Key words: delegations of the European Commission; diplomacy of the European Union; history of the diplomatic service of the European Union

Introduction

The diplomatic service of the European Union (EU) as an autonomous institution was officially established under the name ‘European External Action Service’ (EEAS) by the Treaty of Lisbon adopted on December 13, 2007 (entered into force on December 1, 2009). However, the very first ‘fragments’ of the diplomatic service of the EU began to appear in the 1950s as a specific kind of foreign representation: as so-called ‘information offices’, which were established by the European Coal and Steel Community in the U.S. and some other countries, and later as teams of so-called technical supervisors, which were sent to developing countries with a man-

* The study is published within the framework of the research project VEGA No. 1/0437/20 ‘Potential and limits of the foreign policy of the Slovak Republic within the framework of the EU external relations’.

date from the European Economic Community in the 1960s. These representations, having at the beginning only little in common with diplomatic missions, gradually transformed into offices of a diplomatic nature in subsequent decades. Thereby, the system of foreign representation of the European Community (EC) gradually took the form of a true diplomatic service. However, the most important reforms shaping the pre-Lisbon form of the EU's diplomatic service were introduced in the period from the late 1980s until the adoption of the Treaty of Lisbon.

In academic literature, the diplomatic service of the EU/EC has been widely discussed in recent years. Many works focus on the organisation and functioning of the present EU's diplomatic service (EEAS) in general (e.g. Austermann 2014; Carta 2014; Karalus 2009), dealing with the legal background of its existence and operation (e.g. Petersen 2011) or analysing selected organisational or functional aspects, including the geographic and gender balance within its staff (e.g. Novotná 2014) and other matters.

However, only a few works deal with the evolution of the EU/EC diplomatic services in the pre-Lisbon period specifically. These include the works of Dimier (2014) and Dimier and McGeever (2006), which focus on the evolution of EC representation in developing countries. Especially noteworthy is *Taking Europe to the World* by Moran and Ponz Canto (2004), which maps almost the entire pre-Lisbon period of EC/EU diplomatic service from the 1950s to the beginning of the 21st century. However, this work does not provide a detailed mapping of the pre-Lisbon development of the EU/EC diplomatic service, because it was written for a popular rather than an academic audience.

The aim of the present study is to explain in detail how the diplomatic service of the European Communities was shaped in the two decades before the adoption of the Lisbon Treaty and to describe the most important reforms in the EC system of foreign representation in this period.

Methodologically, the study is based on the analysis and synthesis of relevant primary and secondary sources. The primary sources include particular historical documents of the EC, which were acquired by the author in the archives of EU institutions in Brussels. The secondary sources mainly include research articles published in scientific journals and monographs. The author has used original, authentic materials as much as possible, but has of course relied on other relevant sources as necessary.

The study is divided into several sections, each focusing on a specific period of the pre-Lisbon evolution of the diplomatic service of the EC/EU. The first maps the status quo in the late 1980s and the second the evolution of the diplomatic service of the EC in the same period. In the third and fourth section attention is paid to the reforms of the diplomatic service of the EC/EU in 1990s and at the beginning of the 21st century respectively.

The status quo in the late 1980s

In the late 1980s, the EC had its own system of foreign representation: the network of so-called 'Delegations of the European Commission'. In 1986, a total of eighty-six delegations of

the European Commission (hereafter, 'the Commission') operated in the world – eighty-two of them were accredited to foreign countries and four of them to international organisations. All these delegations could be divided into two different groups. The first consisted of delegations accredited to developing countries under the authority of the Commission's Directorate-General for Development (DG VIII). These delegations did not have diplomatic status and performed mainly technical (that is, non-political) functions. The members of their staffs did not possess the legal status of civil servants (or officers) of the EC, because they were formally employed by the European Agency for Cooperation – a non-governmental organisation under Belgian law¹. The second group of the Commission's delegations consisted of those accredited to developed countries and to international organisations. These delegations performed relatively more 'traditional' diplomatic functions under the authority of the Commission's Directorate-General for External Relations (DG I) and enjoyed diplomatic privileges and immunities. Their staff members had the status of civil servants of the EC, and were therefore a regular part of the bureaucratic structure of the Commission (Carta 2014, p. 37-38). Significantly, each of these delegations was managed almost autonomously and independently by the appropriate Directorate-General, which would apply its own rules. Thus, there were in fact two separate 'diplomatic services' of the Commission, managed by different directorates-general and consisting of different types of delegations.

The evolution in the late 1980s

One of the most important reforms of the Commission's system of foreign representation in the late 1980s was the 1987 approval of the 10th Amendment to Staff Regulations of the EC. On that basis, the Commission's Delegates in developing countries – until that time formally holding the position of EAC employees – were granted the status of Commission officials (Karalus 2009, p. 113). The next important change to the Commission's foreign representations was introduced in 1989 as a result of the fourth Lomé Convention entering into force. This treaty, signed by the EC and the developing countries, granted all the Commission's delegations managed by DG VIII a diplomatic status. With this new status, the Commission delegations in developing countries acquired diplomatic privileges and immunities, similar in extent to those of states' diplomatic missions (Dimier and McGeever 2006, p. 498). Consequently, from 1989 on, all Commission's delegations in the world possessed diplomatic status.

Granting an official, diplomatic status to the Commission's delegations in developing countries nearly eliminated the former significant differences between the Commission's delegations managed by DG I and DG VIII, contributing to a unification of their foreign representations and therefore to a greater

¹ Although the European Agency for Cooperation was formally separate from the institutional structure of the EC, it was financed and controlled by the Commission.

internal homogeneity of their network. Thanks to these reforms, the system of foreign representations of the Commission began to markedly resemble a regular diplomatic service in the late 1980s.

Another important step toward the establishment of regular diplomatic service by the EC was the 1989 creation of a new Directorate for the Administration of the Delegations within the Commission's Directorate-General for Administration (DG IX), which took over the administrative management of all the Commission's delegations. This was the first step towards a unified system of management for the Commission's foreign representations and towards the removal of the existing dualistic system of the Commission's delegation management, within which the DG I and DG VIII both managed 'their' own networks of representations independently.²

Evolution in the 1990s

In the early 1990s, after the fall of the bipolar arrangement of the world and the breakup of the Soviet Union, an important expansion of the Commission's delegations network began to take place, especially in the post-socialist countries of Central and Eastern Europe.³ As many of these countries started to draw upon EC financial resources, provided through various specialised funds (such as PHARE⁴), the task of the Commission's delegations in these states became, inter alia, to supervise the implementation of the projects that were co-financed by these European funds (Moran and Ponz Canto 2004, p. 40; Austermann 2014, p. 46). In some countries that expressed interest in future EC membership (like, for instance, Czechoslovakia, Poland or Hungary), the Commission's delegations were also tasked with observing the course of political and economic reforms, as well as the implementation process of the *acquis communautaire*. These delegations would subsequently inform the Commission of the progress achieved and the particular state's overall preparedness for entry into the EC.

In 1992, following the Commission's first delegations in the post-socialist states, a total of one hundred and eleven Commission representations were operating in the world. Of these, one hundred and seven were delegations and four were information offices (Le Parlement Européen 1992).

In 1993, important changes in the organisation and operation of the network of the Commission's foreign representations occurred when the Treaty on European Union (or Maastricht Treaty) entered into force. One was the creation of the new Directorate-General IA (DG IA)

² In addition to DG I and DG VIII, the Commission's Directorate-General for Information (DG X) also participated in the management of some offices abroad, namely so-called 'information offices'.

³ The first Commission's delegations in post-socialist states of Central Europe opened in 1990 in Warsaw and in Budapest (European Parliament 1989).

⁴ The programme PHARE (a name originating as an abbreviation of 'Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy') was launched by the 1989 Decision of the Council of Ministers of the EC No. 3906/89 and served as the EC's chief financial tool to support an economic transformation of the democratic states of Central and Eastern Europe (European Parliament 1998).

within the Commission's organisation structure, which took over the administrative management of all foreign representations of the Commission from the Directorate for the Administration of the Delegations that has previously existed in DG IX. At the same time, a special Department for the Administration of Delegations was created within this new directorate-general, which was to deal with all the delegations' logistics and staffing matters (Karalus 2009, p. 114-115). Further changes concerned the Commission's delegations themselves, which were explicitly named for the first time in the Treaty on EU and thus gained legislative enactment in EU primary law. Furthermore, the cooperation between the Commission's delegations and the diplomatic representations of EU member states was also strengthened in third states and within international organisations and conferences. This cooperation was defined explicitly in the article J.6 of the Treaty on EU, which stated that 'the diplomatic and consular missions of the Member States and the Commission Delegations in third countries and international conferences, and their representations to international organizations, shall cooperate in ensuring that the common positions and common measures adopted by the Council are complied with and implemented' (Treaty on European Union 1992). In practice, this cooperation between Commission's delegations and national diplomatic representations of EU member states was realised through the participation of the head of the Commission's delegation in coordination meetings led by the heads of EU member states' diplomatic representations in third countries (Carta 2014, p. 39). Unlike in the European Political Cooperation period, when the heads of delegations were not allowed to participate in negotiations about political issues, they could now attend these meetings even when they concerned sensitive political questions. The Commission's delegations also started drafting political reports together with the EU Member States diplomatic representations and playing more active role in coordination of preparation of joint political statements of the EU in relation to the host state or international organization concerned (Austermann 2014, p. 46). However, the presentation of these joint statements of the EU remained the responsibility of the diplomatic or permanent mission of the EU member state holding the presidency, and not the Commission's delegation.

In 1994, the 'External Service of the European Commission' was created under the auspices of DG IA, establishing the first 'European' diplomatic service – although only in the form of a virtual institution existing within the Commission's organisational structure. This newly created service was subordinated to the Commissioner for External Relations (Dimier 2007, p. 129).

In relation to the growing number of diplomatic tasks that the Commission's delegations provided in the mid-1990s – and also the adoption of the Maastricht Treaty – the requirements placed on the diplomatic staff of the Commission's External Service naturally changed as well. For the efficient fulfilment of their mission, the staff also needed an increasing amount of 'traditional' diplomatic knowledge and experience, which was lacking in many of the Commission's officials that participated in the EU's external relations. This was especially true for specific experience from missions abroad, that is, from work in delegations. For this reason, in 1996 the Commission proposed the principle of the obligation to serve abroad, and began to apply it a year

later. According to this principle, every official in a management position in certain Commission directorates-general that participated in external relations (the so-called RELEX family⁵ of directorates-general) had to undergo at least one mission at a Commission delegation within the prescribed period of time (European Parliament 2001).

In 1996, the Commission also began to optimise its network of foreign representations, which was referred to as the 'regionalisation of delegations'. The essence of this organisational reform was the transformation of a part of the Commission's delegations, selected in advance, into so-called 'regional delegations', each of which became the management headquarters for the activities of the External Service of the Commission within a certain geographical region. Besides the state where the particular regional delegation was seated, the head of such a regional delegation was accredited to other states as a non-resident head of delegation. In these other states, the concurrently existing delegation was either wholly dissolved or its staff was reduced to a much smaller representation, now officially called an 'office'. Each of these offices was subordinate to the particular regional delegation, and headed by an official who did not have the title 'head of delegation' but rather 'chargé d'affaires'⁶ (Commission 2001).

After 1996, the activity of the External Service of the Commission was supplemented by the European Union Special Representatives (EU SR), also known as European Union Special Envoys. In performing their activities, the EU SR were subordinate to the Council of the EU, which also approved their mandate. This mandate also determined the tasks of the EU SR, which normally included representing the EU in the process of solving international conflicts and/or monitoring the political-security situation in a particular state or region in which the EU had a special interest. The Italian diplomat Aldo Ajello became the first of the EU SR in history, appointed by the EU Council to the Grand Lakes region in Africa (Costa Reis et al. 2019, p. 10).

Another important impact on the institutional system of the EU diplomacy came from the Treaty of Amsterdam, which entered into force in 1999. This not only enacted the function of the EU SR into EU primary law,⁷ but even more significantly created the post of the High Representative of the EU for the Common Foreign and Security Policy (High Representative of the EU), who was entrusted, among other things, with the task to lead a 'political dialogue with third parties' on behalf of the EU (Treaty of Amsterdam 1997), and ergo realise diplomatic negotiations with states outside the EU and within international organisations. The creation of the post of High Representative of the EU also impacted the activities of the Commission's delegations. These del-

⁵ The *RELEX family* is the term used since 1996 for the directorates-general of the European Commission that contribute to the realisation of European Commission external relations (Carta 2014). Besides the European Commission Directorate-General for External Relations (DG RELEX), this included the Directorate-Generals for Development (DG DEV), Enlargement (DG ELARG), Trade (DG TRADE), EuropeAid Co-Operation Office (AIDCO) and the Humanitarian Aid Office (ECHO).

⁶ Here a certain parallel can be seen with the diplomatic practice of states, where a diplomatic mission with a non-resident head of mission (e.g. seated in some neighbouring state) may be headed by a chargé d'affaires.

⁷ The special EU representative is also mentioned in Article J.8 (5) of the Treaty of Amsterdam, which states that 'The Council may, whenever it deems it necessary, appoint a special representative...' (Treaty of Amsterdam 1997).

egations started to provide the High Representative of the EU with various support and assistance services. These services were deemed necessary for the performance of the High Representative's tasks, such as helping with the organisation and logistics of numerous working visits or sending analytical reports about political situations in third states and events taking place within international organisations. As a result, the Commission's delegations were more frequently involved in issues of high politics, which led to the expansion of the portfolio of their political-diplomatic tasks. Thanks to the provision of assistance to the High Representative of the EU,⁸ who did not belong to the Commission's institutional structure, the Commission's delegations were increasingly perceived as representing the whole EU rather than representing only one of its institutions (European Commission) – so much so that in practice they began to be informally called 'EU Delegations', and their heads were referred to as 'EU Ambassadors' (Austermann 2014, p. 47).

In 2000, the Commission launched another reform of its External Service, which triggered the process of the so-called 'deconcentration' of powers, by which some powers were transferred from Commission headquarters in Brussels to delegations. The aim of this reform was – in the interest of increasing the speed, and therefore the overall efficiency, of decision-making processes within the Commission's External Service – to divide powers between the headquarters and the delegations of Commission in such a manner that 'anything that can be better managed and decided [by the Delegations] on the spot, close to what is happening on the ground, should not be managed or decided in Brussels' (Commission 2001). The result of the process of the 'deconcentration' of powers was the strengthening of the autonomy of the individual Commission's delegations, especially in the area of EU project management. In addition – as, understandably, the transfer of powers from the headquarters to the delegations had to be accompanied by corresponding transfers of staff⁹ – the 'deconcentration' also led to a large increase in the overall number of staff at the Commission's delegations abroad.¹⁰

Evolution at the beginning of 21st century

In 2001, the Commission had one hundred and twenty-eight delegations in the world, out of which one hundred and twenty-three were accredited to third states and five to international organisations (Commission 2001). In practice, these delegations assisted with a number of tasks, most significantly:

⁸ A similar service was provided by the Commission's delegations to the representatives of other EU institutions, such as European Parliament members, during their business trips abroad.

⁹ In the first phase of 'deconcentration' in 2001 and 2002, 40 and 110 officials, respectively, were transferred to the Commission's delegations (Commission 2001).

¹⁰ On average, 20 officials worked at one Commission delegation in 2000, whereas in 2008 this number was approximately double that (Austermann 2014).

- a) The presentation and explanation of EU policies to the government and public of the host state or to the international organisation
- b) Holding talks on EU joint policy issues for the government of the host state or certain bodies of the international organisation
- c) The observation and analysis of the governmental policies and situation of the host state, or monitoring current events in the international organisation concerned
- d) Providing organisational and logistic support to Commission officials and representatives of other EU institutions during their working visits in the host state or in the international organisation's headquarters
- e) Managing projects financed by EU funds and implemented in the host state (Commission 2001)

The Commission's delegations also assisted the diplomatic representations of EU member states, which often used them as a source of information and expert opinions. If the presidency of the EU Council was held by one of the small member states, the Commission delegation also helped this state's diplomatic representation with the 'presidency agenda'; for example, by preparing materials for its speeches or its negotiations with the head of a mission (Austermann 2014, p. 48).

In 2003 the Commission decided that all its representations in third states would be officially designated as 'Delegations of the European Commission'. This decision led to the renaming of ten representations, which until then had each officially operated as an 'office of the European Commission'¹¹ or a 'representation of the European Commission' (Commission 2003).¹² But this renaming did not apply to the four bilateral Commission's representations, which operated in various non-state (non-sovereign) entities,¹³ or the Commission's representations at international organisations, which maintained their original specific official designations.

Conclusion

Although the form the EU diplomatic service took prior to the 2007 adoption of the Treaty of Lisbon resulted from five decades of developments, it was largely shaped by specific reforms carried out in the second half of the 1980s and the 1990s. These reforms included the adoption of new staff regulations in 1987, which granted the status of EC officials to employees of Commission delegations in developing states, and the fourth Lomé Convention entering into force

¹¹ These included the European Commission representations in Djibouti, Gambia, Guatemala, Liberia, Surinam, Swaziland, Ecuador, the Solomon Islands, and Vanuatu.

¹² It was the European Commission representation in Turkey that acted under this official name.

¹³ These were the European Commission representations in: New Caledonia (an overseas territory of France); Hong Kong (an administrative region of China); the West Bank and Gaza (an unofficial representation at the Palestinian National Authority); and Taiwan (a state not recognised by the EU member states, officially considered part of China).

in 1989, by which the Commission delegations in developing countries received full diplomatic status. The result of these reforms was that all Commission delegations now had the same position, and from a formal and legal viewpoint were thus placed on virtually the same level as sovereign states' diplomatic missions. Another important reform was the 1993 creation of the special Directorate-General for the Administration of Delegations (DG IA) within the Commission's organisational structure, which unified the management of all delegations under a single Commission organisational unit, thereby eliminating the existing dualistic system of management, which was atypical for diplomatic services.

Institutional reforms following the Treaties of Maastricht and Amsterdam also had an important influence on the system of EC foreign representations. The former, entering into force in 1993, involved the Commission's delegations in the implementation of the newly constituted EU CFSP, which strengthened their political mandate and expanded their role in traditional diplomatic tasks in the political arena. The other treaty, which entered into force in 1999, established the post of the High Representative of the EU for CFSP – a *quasi*-Minister of Foreign Affairs of the EU – to whom the Commission's delegations began to provide assistance in the field of high politics, which resulted in an even greater strengthening of the delegations' political profile. Thanks to all these reforms, by the end of the 20th century, the system of EC foreign representations had acquired the character of a true diplomatic service, and thus could become the backbone of the future European External Action Service established by the Treaty of Lisbon.

References

AUSTERMANN, F. (2014) *European Union Delegations in EU Foreign Policy. A Diplomatic Service of Different Speeds* (Houndmills and New York, Palgrave Macmillan).

CARTA, C. (2014) 'The Diplomatic System of a Non-State Actor'. In: DIALER, D., NEISSER, H. & OPITZ, A. (eds.): *The EU's External Action Service: Potentials for a One Voice Foreign Policy* (Innsbruck, Innsbruck University Press).

Commission of the European Communities (2001) Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. The Development of the External Service. COM (2001) 381 final. Brussels, 3 July 2001. [online]. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0381:FIN:EN:PDF>>, retrieved on 20. 4. 2020.

Commission of the European Communities (2003) Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. On changes to the External Service. COM (2003) 4163 final. Brussels, 14 November 2003. [online]. Available at: <<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2003/EN/3-2003-4163-EN-F-0.Pdf>>, retrieved on 20. 4. 2020.

COSTA REIS, F., LECOCQ, S., VAN DER LOO, G., RAUBE, K. & WOUTERS, J. (2019) *The Scope and Mandate of EU Special Representatives (EUSRs)* (Brussels, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies).

DIMIER, V. (2007) 'The birth of a European diplomatic service: from contrôleurs-techniques to the delegates of the Commission in ACP countries'. In: DEIGHTON, A. & BOSSUAT, G. (eds.), *L'Union européenne, acteur de la sécurité mondiale* (Paris, Soleb).

DIMIER, V. (2014) *The Invention of a European Development Aid Bureaucracy. Recycling Empire* (Houndmills and New York, Palgrave Macmillan).

DIMIER, V. & MCGEEVER, M. (2006) 'Diplomats Without a Flag: The Institutionalization of the Delegations of the Commission in African, Caribbean and Pacific Countries', *Journal of Common Market Studies*, 44, 3, p. 483–505.

European Parliament (1989) Parliamentary questions, H531/89. Answer given by Mr. Schmidhuber on behalf of the Commission, 13. 12. 1989.

European Parliament (1998) Briefing No. 33. The PHARE Programme and the enlargement of the European Union, 4. 12. 1998. [online]. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm>, retrieved on 20. 4. 2020.

KARALUS, K. (2009) *Die diplomatische Vertretung der Europäischen Union* (Tübingen, Mohr Siebeck).

Le Parlement Européen (1992) Resolution A3-90/92 sur la représentation de la Communauté dans les pays tiers, 11. 3. 1992. [online]. Available at: <<https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do?docId=128997&cardId=128997>>, retrieved on 10. 4. 2020.

MORAN, J. & PONZ CANTO, F. (2004) *Taking Europe to the world. 50 years of the European Commission's External Service* (Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities). [online]. Available at: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f5bb27a8-9d20-497c-b4d4-296c85b57fd3/language-en>>, retrieved on 15. 4. 2020.

NOVOTNÁ, T. (2014) 'Who's in charge? Member States, EU Institutions and European External Action Service', *ISPI Policy Brief*, 228, pp. 1–13. [online]. Available at: <https://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/pb_228_novotna_2014_0.pdf>, retrieved on 25. 3. 2020.

PETERSEN, L.O. (2011) *Europäisierung der Diplomatie. Völker- und europarechtliche Rahmenbedingungen* (Berlin, Duncker & Humblot).

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, The Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (1997) Published in *Official Journal of European Communities*, C 340, 10. 11. 1997. [online]. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/ams/sign>>, retrieved on 13. 5. 2020.

Treaty on European Union (1992) Published in *Official Journal of European Communities*, No. C 191, 29. 7. 1992. [online]. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu/sign>>, retrieved on 13. 5. 2020.

EKATERINA MARMILOVA

Russian Political Science Association, Moscow, Russia

ABOUT THE TRANSFORMATION OF ELECTORAL POLITICS AND THE CHOICE OF A PARTICULAR COUNTRY OF THEIR METHODS TO INCREASE THE VOTER TURNOUT

Ensuring voter turnout in the elections is becoming a new urgent problem for leading politicians in Europe and the world. In the article, the author reveals a new trend in electoral politics: the use of restrictive models and qualification characteristics in Russia and in some foreign states to solve the problem of legitimization and delegation of political power in case of low turnout. The thematic range of the study concerns the specialized discussion within the Russian Federation. In the article, the author gives examples of restrictive models and qualification characteristics. These are the methods and mechanisms used by each country individually in order to increase the voter turnout. The author of the article came with the following conclusions. In Russia and in some foreign states, an identical tendency is observed for the emergence of new increasing models of voter turnout and the abolition of qualification characteristics, with the exception of those countries where participation in elections is mandatory. Thus, voter turnout is increasing in a safe manner for the state and for voters.

Key words: voter turnout; legitimacy; voter; elections; Central Election Commission; election process; political activity; absenteeism; electoral politics

Introduction

Voter turnout is the degree of participation by which eligible voters use their vote on election day. This indicator is measured by the number of all votes cast in the election, including all invalid votes. In the case of a decrease in voter turnout, there is a risk that the elections will lose their attractiveness as a fundamental tool of democratic governance. Studies showing differences in voter turnout among various population groups, virtually none not least, due to the lack of details. On the many factors can influence voter behavior and depending on specific circumstances, these factors can appear in unique and complex combinations in each country.

The main aim of the article: to reveal a new trend in electoral politics in Russia and in the foreign states, which consists in the choice by each individual country of its own ways to increase the voter turnout by applying restrictive models and qualification characteristics.

Main part

Review of Russian and foreign scientific literature about the ways to increase the voter turnout by applying restrictive models and qualification characteristics

David Van Reybroek, a Belgian historian and writer, published the book “Against Elections” in 2018¹. In the book, the author created the following scenario: “The clinical picture of the condition that democracy led to the application of the electoral procedure.” The author suggests looking for a means of treatment in the ancient Greek origins of mankind and turning to another legitimate way to form government bodies - to draw.

An article by scholars Joao Kanchelaa and Benny Geys, “An explanation of the turnout: a meta-analysis of national and subnational elections,” was published in 2016. Scientists confirm the high interest among foreign studies in voter turnout: “In recent years, studies on voter turnout are expanding rapidly”². One of the main methods of conducting scientific research in the study of voter turnout, scientists single out such a method of scientific research as meta-analysis. According to scientists, the requirements for voter registration in national (state) elections plays a big role in terms of voter turnout.

The only country in the world where a citizen who has reached the age of 16 has the right to vote is Australia today. Scientists Marcus Wagner, David Johann, Sylvia Kritzinger published their study, “Voting at 16: Voter Turnout and the Quality of Voting Choices.” They came to the following conclusions: “the quality of the choice of these citizens is similar to the choice of elderly voters, so they vote so that their interests are represented equally well.” According to the authors of the article, these results of the study “reassure supporters of an earlier age of voting”³.

Gallego Aina, in her article “Understanding unequal turnout: education and voting in a comparative perspective,” published a study on the participation of the population in elections, depending on the availability of education: “Well-educated citizens vote more often than less-educated in some countries, including the United States. However, in many countries such differences are not observed.” According to the author of the article: “Mandatory voting reduces

¹ RAYBROOK, David Wang (2018): Against the election. Publisher Ad Marginem Press, 160 p.

² JOAO, Cancelaa – BENNY, Geys (2016). Explaining voter turnout: A meta-analysis of national and subnational elections. *Electoral Studies*, 42, p. 264-275. DOI: 10.1016/j.electstud.2016.03.005.

³ WAGNER, Markus – JOHANN, David – KRITZINGER, Sylvia (2012): Voting at 16: Turnout and the quality of vote choice. In: *Electoral Studies*, Volume 31, Issue 2, p. 372-383. doi: 10.1016/j.electstud.2012.01.007.

inequality, because a quasi-universal turnout is achieved within the framework of this system.” In addition, the author emphasizes that “poorly educated people vote more often when the voting process is simple”⁴.

In 2018, a literature guide “On Elections, Public Opinion and Parties” was published, containing more than 40 chapters prepared by leading experts in relevant research areas from universities in the USA, Europe and Australia)⁵. The publication of the collection of articles “The Routledge Handbook of Elections”⁶ sums up the development of electoral research in world political science from the beginning of the 1960s to the present. The second chapter provides a list of literature on theoretical approaches to the study of voter turnout. The list of this guide includes scientific research, including on the topic of our study. For example, an article by scientists Christopher H., Aachen T.Yu. Wang, “Reducing the voter turnout in Taiwan: the effect of generation?” The article discusses voter turnout among young people in Taiwan. The authors of the article come to the following conclusions: “since the beginning of the 2000s, the voter turnout in Taiwan has decreased by almost fifteen percent.

There was a low voter turnout in the elections held in 2016. Especially strong absenteeism was recorded among younger voters. Thus, the voter turnout rate in Taiwan is similar to other mature democracies, such as the USA, Canada, Sweden and Finland, where the decline in turnout affects young people”⁷.

Blais André, in her article, “What Affects Voter Turnout?” Addresses important discussion questions about voter turnout: “Why is turnout higher in some countries and / or in some elections than in others? Why does the voter turnout increase or decrease over time?”⁸.

Highton Benjamin, in his article “Simple Registration and Voter Turnout,” concluded that “registration requirements are often defined as factors that reduce turnout in the United States”⁹.

The system of lists in the Kingdom of Spain is closed, which means that when voting it is impossible to change the order of preference of candidates in the list. Lists of candidates and coalitions are published in the official state newspaper about a month before the election. If a party gains 20% of the vote, it also receives about 20% of the disputed seats. Sans Carlos, in his article “The Impact of Electoral Systems on Voter Turnout: Evidence from a Natural Experiment,” came to the following conclusions: “An open list system increases turnout by 1-2 percentage

⁴ GALLEGO, Aina (2010): Understanding unequal turnout: Education and voting in comparative perspective. *Electoral Studies*, 29, 2, p. 239-248. DOI: 10.1016/j.electstud.2009.11.002.

⁵ The Oxford Handbook of Electoral Systems. Erik S. Herron, Robert J. Pekkanen, Matthew S. Shugart (2018), p. 1016.

⁶ The Routledge Handbook of Elections. Voting Behavior, and Public Opinion (2018)/ Ed. by J. Fisher, E. Fieldhouse, M. N. Franklin, R. Gibson, M. Cantijoch, C. Wlezién. Routledge, p. 1-191.

⁷ ACHEN, Christopher H. – WANG, T.Y. (2019): Declining voter turnout in Taiwan: A generational effect? *Electoral Studies*, 58, p. 113-124. DOI: <http://dx.doi.org/10.3998/mpub.9375036>.

⁸ BLAIS, André (2008): What Affects Voter Turnout? *Annual Review of Political Science*, 9(1), p. 111-125. DOI: 10.1146/annurev.polisci.9.070204.105121.

⁹ HIGHTON, Benjamin (1997): Easy Registration and Voter Turnout. *The Journal of Politics*, 2, p. 565-575. DOI: <http://doi.org/10.1017/S0022381600053585>.

points. The results show that open list systems that create competition both within and within parties contribute to greater voter turnout¹⁰.

Francois Abel, Fauvel-Aimard Cristina, in their article “The effect of proximity on voter turnout: an empirical attitude based on a two-round ballot paper study”, consider that “the first vote provides excellent information to voters about the expected proximity of the upcoming second vote, and the proximity of the second voting has an important and significant influence on the participation in elections”¹¹.

In foreign scientific literature, there are often publications about absenteeism among young people. This is a common topic of scientific research among Russian and foreign researchers. In general, foreign researchers study individual magnifying voter turnout models and identify restrictive qualifications that affect voter turnout. However, studies are carried out on certain aspects of increasing the voter turnout; there is no scientific description of existing practices by country, their comparison and classification, solutions to the problem of legitimization and delegation of political power in case of low voter turnout.

In Russia, scientists confirm the need to ensure a high voter turnout by the state. According to A.E. Lyubarev from an interview for RBC (appeal March 18, 2019), “high turnout is considered one of the main signs of the legitimacy of the presidential power. In addition, the struggle for turnout is a traditional form of activity of Russian authorities and election commissions, starting in 1996”¹². In March 2019, the first issue of the Electoral Politics magazine was released. The journal published an article by A.V. Petrov on the election of the President of Mongolia in 2017¹³. The article said that the presidential election was postponed to July 7, instead of July 9. In this case, it so happened that on July 9 a national holiday was celebrated in the country and the country’s citizens took leave and left the city, and this, in turn, could seriously affect the voter turnout. According to V. Mikhailov, “elections are distinguished by some special qualities. They must inevitably have a mass character, the organizers want or do not want it. Therefore, this may be a problem for the current government”¹⁴. That is, the problem of ensuring voter turnout falls on the shoulders of the state. Therefore, we can outline ways to increase the turnout of voters by studying the features of restrictive and increasing models of Russia and foreign states. Scientists

¹⁰ SANZ, Carlos (2017): The Effect of Electoral Systems on Voter Turnout: Evidence from a Natural Experiment. *Political Science Research and Methods*, 5, 4, p. 689-710. DOI: <https://doi.org/10.1017/psrm.2015.54>.

¹¹ ABEL, Francois – FOUVEL-AYMAR, Christina (2006): The impact of closeness on turnout: An empirical relation based on a study of a two-round ballot. *Public Choice*, 127(3), p. 461-483. DOI: 10.1007/s11127-005-9004-x.

¹² LYUBAREV, A. E. (2018): Deliver to the station: what will turn out the struggle for the turnout, [rbc.ru/](http://www.rbc.ru/), 03/12/2018, available at: <https://www.rbc.ru/opinions/politics/12/03/2018/5aa63c9e9a7947eb4a2e54fd>, last checked 09/27/2019. (In. Russ.)

¹³ PETROV, A. V. (2019): Mongolian presidential election: old stereotypes or democratic transit in action? *International Electoral Politics Magazine*, 1, electoralpolitics.org, 03/20/2019, available at: <http://electoralpolitics.org/en/articles/vy-bory-prezidenta-mongolii-2017-goda-starye-stereotipy-ili-demokraticheskii-tranzit-v-deistvii/>, last checked 09/27/2019. (In. Russ.)

¹⁴ MIKHAILOV, V. (2010): Statistical analysis of election results: the need for inclusion in the legal field. *Electoral law and practice*, 1, p. 20-30. (In. Russ.)

use the term “political absenteeism” to denote the problem of low turnout. Nebredovskaya V.V. says that “from election to election, our country is faced with such a negative social phenomenon as the low turnout of people with the right to vote¹⁵. In science, this phenomenon is called “political absenteeism”. Zagidulin R.A., Dinchit Sh.B. state that “the analysis of the voting results shows that during a series of elections a low turnout was recorded - a phenomenon defined as absenteeism, which reduces the objectivity of their results, and, consequently, the legitimacy of the elected government”¹⁶. Scientists confirm in their works the emerging trend of the need for a more serious study of voter turnout. In particular, in his work Lukonina E.S. said that “insufficient attention is often paid to the problem of popular activity in the elections, although the level of voter turnout has a significant effect on the outcome of the vote”¹⁷. Many works are devoted to “political absenteeism” among young people. Kochemasova M. A. presents in her work the results of a survey of 700 people, including 100 senior schoolchildren; reveals a trend in the level of absenteeism depending on the gender group of the respondent; justifies the need and the possibility of preventing absenteeism in the future electorate¹⁸. Other scholars have approached the solution to the problem of “political absenteeism” with real proposals, for example, to amend the electoral law and increase competition between political parties and candidates. Baksheev A.I., Zlotkovsky V.I., Komova N.V., Lunev V.V., Tyazhelnikov Yu.A., studying the notion of political activity of voters in their work, came to the following conclusions: “1) selective activity of the population weakly depends on his financial situation and social well-being, 2) electoral activity sharply increases in conditions of real competition between candidates when the voter realizes his “significance” in the election process”¹⁹. In the work of Sulakshin S.S. provides an analysis of statistics on voter turnout in Russia from 1980 to 2010²⁰.

At present, Russian scholars associate political absenteeism also with the fact that voters have ceased to influence changes in the political situation, there is no intrigue in the electoral process and election competitiveness.

¹⁵ NEBREDOVSKAYA, V.V. (2013): Legal awareness and legal culture of young professionals in the countries of Scandinavia. Social sciences. *Scientific notes* 27. St. Petersburg : RSUH, p. 236-243. (In. Russ.)

¹⁶ ZAGIDULIN, R. A. – DINCHIT, Sh. B. (2017): The constitutional foundations of the further development of the institution of suffrage of the Russian Federation. *Scientific notes Togu*, 8, 3, p. 31-46. (In. Russ.)

¹⁷ LUKONINA, E. S. (2007): Sociological analysis of the dynamics of voter turnout. - Scientific library of dissertations and abstracts [Text]: Ph.D. sociologist. Sciences / Lukonina Elena Sergeevna. N. Novgorod, p. 4. (In. Russ.)

¹⁸ KOCHEMASOVA, M. A. (2018): About the problem of reducing absenteeism in the Russian Federation. - XXI International Conference in memory of Professor L. N. Kogan, Culture, personality, society in the modern world: methodology, experience of empirical research, Yekaterinburg : UrFU, p. 2100-2117. (In. Russ.)

¹⁹ BAKSHEEV, A. I. – ZLOTKOVSKY, V. I. – KOMOVA, N.V. – LUNEV, V. V. – TYAZHELNIKOV, Yu. A. (2013): The activity of members of the local community as a factor in the legitimacy of state authorities and local self-government. – *Actual problems of science. Philosophy*. Bulletin of the Krasnodar State. ped University named V. P. Astafieva, 3, p. 136-139. (In. Russ.)

²⁰ SULAKSHIN, S. S. (2013): The electoral system and the success of the state (the secret always becomes apparent. *Scientific expert*, 5 (52), p. 6 -11. (In. Russ.)

The works contain individual examples of increasing voter turnout models. According to Morozova O.S.²¹ “the use of the voter turnout threshold is one of the main methods of selective engineering”. Voter turnout is higher with a proportional vote system than with a majority system. According to Bykov I.A. “The institute of elections in modern Russia is undergoing intensive research, both in Russia and abroad. Among the variety of investigated problems in this area, issues of electoral engineering and political geography dominate”. Bykov I.A. in the above article, he conducts a correlation analysis of the effects of low turnout in the State Duma of the Russian Federation in 2016. According to the scientist, “2016 elections were held with a change in some electoral procedures (postponement of the election date to September, return to a mixed majority-proportional system). Thus, the turnout at the elections was lower than at the elections in 2011 by 13%”²². Zagainova N.N.²³ confirms the emerging trend of the abolition of electoral qualifications in recent decades in Russia and abroad. Salamatova M.²⁴ says that historically selective qualifications were introduced as part of the discriminatory policy of a state of disloyal population. It is believed that mandatory voting leads to low voter turnout. Rudometov S.S. believes that “in the world there are two ways to overcome absenteeism: the use by states of measures that encourage citizens to go to the polls, or the introduction of a mandatory vote for citizens, and the introduction of a mandatory vote in Russia will not be an effective way to talk about the legitimacy of power by citizens Russia, therefore, proposes as a measure to increase the voter turnout in elections in Russia - the introduction of remote electronic voting in order to provide citizens with the opportunity to vote be from anywhere in the country or the world”²⁵. In world practice, there are already precedents for the introduction of remote electronic voting (Switzerland, Estonia), there are also cases where states refused this method of voting for an indefinite period due to the unreliability of the procedure for holding such a vote (Germany, Ireland). We agree with the author of the article that the introduction of remote voting can increase the voter turnout, however, in our opinion, in order to increase the turnout of voters, we should generally consider the system of restrictive models of participation of certain population groups that has developed in the states, and not just the introduction of remote voting.

²¹ MOROZOVA, O. S. (2014): The turnout threshold as an element of the electoral system. *Basic research*, 1, p. 185-188. (In. Russ.)

²² BYKOV, I. A. (2017): The effect of low turnout in the 2016. *State Polytech State Duma elections*, 13, 2, p. 77-87. (In. Russ.)

²³ ZAGAINOVA, N. N. (2012): Electoral qualifications in the mirror of international standards of suffrage. *News of Altai State University*, №. 2-1 (74), p. 81-84. (In. Russ.)

²⁴ SALAMATOVA, M. S. (2017): Russian and foreign election qualifications in the first third of the XX century: the letter of the law and reality. *Quaestio Rossica*, 5, 3, p. 708-726. (In. Russ.)

²⁵ RUDOMYOTOV, S. S. (2017): The specifics of overcoming absenteeism in the information society. *Electoral processes in the modern world: A collection of abstracts based on the results of the VIII International Youth Scientific Conference*. SPb.: Scythia-print, p. 27-30. (In. Russ.)

About the choice by each individual country of its own ways to increase the voter turnout by applying restrictive models and qualification characteristics

By restrictive models we mean compulsory voting, absentee voting online and individual qualifications, qualification characteristics that limit and expand suffrage.

Qualification characteristics that allow increasing the number of voters in elections: the problem of determining the reliable number of voters, improving the formation of the voter register, increasing polling stations abroad, canceling the absentee ballots, sending out ballots in advance for voters, softening the electoral filters for candidates for political posts.

These are the methods and mechanisms used by each country individually in order to increase the voter turnout, the possibility of voting within a few days, lowering the tariff cost for consular registration and other fees, extending the working hours of polling stations by two hours from eight to ten in the evening, practice of compulsory voting. There is another reserve for increasing turnout - these are hard-to-count citizens voting abroad.

Restrictive models and qualifications to increase the number of voters in elections in Russian Federation and in the foreign states

In 1996, General Comment No. 25 of the UN Human Rights Committee determined that voter registration should not contain unreasonable obstacles. In Russia, the law also abolished the system of absentee ballots. Instead, a mechanism has recently been introduced to include a citizen in the voters list at his location on election day.

July 1, 2020 the All-Russian referendum on amendments to the Constitution of the Russian Federation was held. Residents of Moscow region and Nizhny Novgorod region had the opportunity to vote using electronic voting. The Central Election Commission of Russian Federation has received more than 1.2 million applications for online voting. For Russian citizens, this is an incomparably new way and experience of participating in the country's political life to express their will, there is a clear interest in this form of voting. It was possible to vote for amendments for the Constitution of the Russian Federation in advance of the voting day from June 25 to June 30 at the polling station, at the place of the location of the voter. The turnout voted over 67,88%.

A new trend among states is an increase in the number of polling stations, both from the Russian Federation and from other states (for example, Moldova). In world practice, there are already precedents for introducing remote electronic voting to increase the turnout of voters permanently residing abroad (Switzerland, Estonia), there are also cases where states have refused this method of voting for an indefinite period due to the unreliability of the procedure for holding such a vote (Germany, Ireland).

In Latvia and Estonia, voting at the polls is held within two days.

In the Kingdom of Spain, Ballot papers in Spain are mailed. It is not necessary to send such envelopes and leaflets, since on election day they will have similar ones at the polling station. Not all parties send a green envelope and leaflet, only those parties that have money for postal and paper costs. Other parties can be voted on election day. A flyer is put in an envelope for a party for which a vote is cast. If you put two leaflets in the envelope, then the voice is canceled. Thus, an envelope with a leaflet is sent by mail so that the voter makes a decision at home.

The Republic of Kyrgyzstan before the elections reduced the tariff cost for processing consular records and other fees in order to increase the number of voters in elections voting in the country's diplomatic missions.

Thus, in Russia and in some foreign states it is possible to highlight a new course in state electoral policy - the use of new methods and mechanisms to increase the voter turnout. Such actions of states should be regarded as awareness of a possible danger to the stability of the state and a search for a solution to the problem of legitimization and delegitimization of political power in the event of low voter turnout.

Right now, a transformation and selection by a separate country of its own way and ways to increase the turnout is taking place. Slowly, each individual country, relying on its resources, not referring to the experience of other countries, uses its own models, which allow solving the problem of legitimization and delegitimization of political power in case of low voter turnout, based on their own experience.

There is a point of view about what low turnout may mean. It is believed that this situation suggests that citizens become less interested in politics or less trust in the political process. On the contrary, a higher turnout in most cases is a sign of the viability of a democratic society.

Conclusions

We assume that our country and some foreign states are considering a solution to the problem of legitimization and delegitimization of political power in the event of low voter turnout, developing a new form of relations with their voters without significant pressure on them in the current situation in their country. The voter retains the right to absenteeism at the polling station, but the state introduces new magnifying models of voter turnout, as well as removes possible barriers for voters to participate in elections, thereby increasing the turnout in a safe way for the state and voters. In Russian Federation and some foreign states, an identical tendency is observed for the emergence of new increasing models of voter turnout and the abolition of qualification characteristics.

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

DORNFELDT, M. – SEEWALD, E.: **Dejiny nemecko-slovenskej diplomacie (1922 – 1993)**. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018, 111 s., ISBN 978-80-8149-099-6

DORNFELDT, M. – SEEWALD, E.: **The history of German-Slovak diplomacy (1922 – 1993)**. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018, 111 p., ISBN 978-80-8149-099-6

Práca je prvotná, originálna, z hľadiska tematiky nemá predchodcu. Je opretá o archívny výskum, publikované zbierky dokumentov, samozrejme, najmä nemeckého pôvodu. Skladá sa z dvoch častí: z textu napísaného a publikovaného v nemeckom jazyku (124 strán) a jeho slovenského prekladu v rozsahu 110 strán. Súčasťou publikácie sú dve prílohy: obrazová a príloha s názvom *Konkordancia geografických názvov*. Slovenský text monografie je rozdelený do piatich kapitol a ďalších podkapitol. Súčasťou diela je predslov, súpis prameňov a literatúry a pozoruhodne kvalitný doslov od Joachima Bleickera, veľvyslanca SRN, s názvom *Dejiny nás povzbudzujú*.

Autori monografie M. Dornfeldt a E. Seewald nazvali jednu z kapitol *Rozpad Československa z nemeckého hľadiska*. Aj naše poznámky k niektorým častiam práce, skôr k vetám, predstavujú pohľad zo zorného uhla občana Slovenskej republiky a pritom aj osoby zaujímajúcej sa o naše dejiny.

Mimoriadne pozitívne možno oceniť skutočnosť, že autori práce zvládli naštudovať,

preskúmať, napísať a skomponovať túto zložitú tému ako pôvodné dielo. Vyrovnali sa kvalitne aj s tým, že monografia pre potreby zastupiteľského úradu SRN, ako aj pre potenciálnych čitateľov zo Slovenska musela byť napísaná hutne, zhrňujúcim spôsobom. A zároveň aj náležite živo, podnetne a zaujímavo.

Začiatok slovensko-nemeckých diplomatických stykov autori diela spojili s rokom 1922, teda s rokom keď Nemecko, vtedy s názvom Nemecká ríša, ale už ako republika s modernou demokratickou weimarskou ústavou, zriadilo konzulát v Bratislave a neskôr v Košiciach. Začiatok týchto diplomatických stykov zakomponovali do predhistórie – s fragmentárnou poznámkou od franského kupca Sama, potom kniežaťa Pribinu, cez vzťahy Východofranskej ríše s Veľkomoravskou ríšou a ďalej kontakty s arpádovskou dynastiou v Uhorsku. Bližšie sa pristavili pri Jagelovcoch, univerzite Istropolitane, bitke pri Moháči, keď sa Trnava stala na obdobie temer štyristo rokov sídlom Ostrihomskej kapituly. Uznanie si zaslúži to, že autori uviedli aj *Katechizmus* L. Stöckela (Bardejov) ako prvú knihu vytlačенú v slovenskom jazyku. V 18. storočí boli vyslancami nemeckej kultúry na Slovensku géniovia hudby W. A. Mozart (1762) a L. van Beethoven, ako aj F. Liszt.

Pre slovenskú politickú historiografiu aj špeciálne dejiny diplomacie je cenný spôsob, obsah a tvrdenia autorov o vzťahoch Nemeckej ríše a slovenského štátu. K terminologickému pomenovaniu slovenského štátu (1939 –1945) pridali v jednom prípade prívlastok –

„vojnový slovenský štát“. Nemecký vyslanec bol vo „funkcii mimoriadneho vyslanca a splnomocneného ministra Nemeckej ríše“. Týka sa to hodnosti, názvu a titulov vyslanca. Prvý vyslanec Nemeckej ríše Hans Bernard odovzdal svoje poverovacie listiny prezidentovi Dr. Tisovi dňa 3. augusta 1939. Charakter tohto svojho postu neskôr opísal takto: „*Funkcia a úlohy nemeckých vyslancov, ktorí pôsobili na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, sa výrazne odlišovali od funkcie a úloh, ktoré musia diplomatickí zástupcovia zvyčajne vykonávať. Tento stav nastal preto, lebo Slovensko sa síce mohlo formálne považovať za samostatný štát, avšak v dôsledku mimoriadnych okolností svojho vzniku, svojej neobvykle slabej mocensko-politickej bázy a svojej ideologickej orientácie si muselo od prvého dňa svojej existencie vytvárať s nacionálno-socialistickým Nemekom také väzby, ktoré jeho faktickú suverenitu postupne natoľko oklieštili, že z nej takmer nič nezostalo*“ (s. 57). Na ďalších stranách monografie pri opise Viedenskej arbitráže, útoku na Poľsko, účasti Slovenska na tejto vojne, agresie voči ZSSR, vyhlásenia vojny proti USA (pričom Slovensko vyhlásilo vojnu aj Veľkej Británii), salzburských rokovaní v zámku Klessheim, prijatia židovského kódexu, ako aj priebehu deportácií židovských obyvateľov zo Slovenska – sú autori akoby pozitivistami, deskriptívcami a neuvádzajú vlastné hodnotenia suverenity podľa názvu v Ústave Slovenskej republiky z roku 1939. Takéto hodnotenie však urobil explicitne veľvyslanec SRN, ktorý napísal: „... *bezohľadná politika nacionálno-socialistického Nemecka učinila zo slovenskej túžby po národnej svojbytnosti ďalší nástroj na rozbitie krehkého mierového systému medzivoj-*

nového obdobia (...) práve Nemecko umožnilo vytvorenie kvázi suverénneho, ochraňovaného štátu pod Tisovým vedením, a bolo teda tým, kto po nanútenom odstúpení sudetských území zasadil spoločnej republike Čechov a Slovákov smrteľný úder ešte skôr, než vstúpili nemecké vojenské jednotky do Prahy“ (s. 108). V závere tak autori urobili, nie úplne jednoznačne. Výslovne by sa malo napísať, že vojnový slovenský štát, od prijatia ústavy nominálne „republika“, bol právne fikciou, pretože právne nejestvoval. Uvádza sa však, že „*Slovenská republika, ktorá vznikla v roku 1939, sa nepovažuje za pokračovateľku Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945*“ (s. 97). Je to náležité vyjadrenie, ale interpretačne možno usudzovať, že autori, ktorí sú politológovia, nie právnici ani historici, sa s týmto právnym problémom nevyrovnali. V podstate temer nebadane, spôsobom, ktorý šachisti pomenovali *t'ah en passant*, veľvyslanec SRN napísal, že si Slovensko vybojovalo v roku 1992 aj cestu „*pre prvé zdarné založenie slovenského štátu*“ (s. 109). Interpretácia časti tejto vety je jednoduchá – v roku 1939 nebol slovenský štát právne (ústavnoprávne, ako aj medzinárodnoprávne založený, teda právne nejestvoval). Úspešne bol založený, teda konštituovaný, až v roku 1992, resp. od 1. januára 1993, odkedy je suverénnym štátom, subjektom ústavného aj medzinárodného práva. S touto formuláciou vyjadrujeme súhlas.

Viacero pripomienok a kritických výhrad treba uviesť vo vzťahu ku kapitole o SNP. Nie je pravda, že SNP pripravila československá emigračná vláda. Pripravila ho ilegálna SNR, aj cez zapojenie ilegálnych síl vo Veliteľstve pozemného vojska v Banskej Bystrici (s. 66).

Vojenské sily SNP netvorili len dezertéri, židia a ďalšie sily (s. 67), ale najmä vojenské jednotky, ktorým velil generál J. Golian, a partizáni, slovenskí, českí a príslušníci z ďalších 27 národností. Povstanie nebolo podnietené Memorandom z 23. augusta 1944, ktoré malo prijať české a slovenské vedenie komunistov v Moskve. A tiež SNP nebolo ukončené 27. októbra 1944 ustúpením povstalcov z radov vojakov (s. 68). V texte týkajúcom sa tejto problematiky je zásadná chyba – ČSR sa neobnovovala vďaka E. Benešovi, ktorý v zahraničí neupustil od myšlienky spoločného štátu, ako píše autori. ČSR medzinárodno-právne jestvovala aj po roku 1939, túto právnu skutočnosť uznali tri veľmoci už v roku 1941, obnovovala sa jej suverenita na jej štátnom území a kreovala sa ako nový štát – ako štát už nie československého národa, ale štát dvoch národov, českého a slovenského, na princípe rovný s rovným. A v tomto procese patrila rozhodujúca úloha Slovenskej národnej rade, ktorá od 1. septembra 1944 vykonávala všetku zákonodarnú, ako aj výkonnú moc na Slovensku a pokračovala v jej vykonávaní aj po oslobodení ČSR 9. mája 1945.

Samostatná kapitola v diele má názov *Slovensko a obidva nemecké štáty*. Zo znenia vyplýva, akoby Spolková republika Nemecko, ktorá sa ustanovila z troch okupačných zón západných spojencov, bola od svojho vzniku právne uznávaná. Spomenúť by sa patrilo Hallsteinovu doktrínu, podľa ktorej SRN nenadviazala, resp. zrušila diplomatické styky s každým štátom, ktorý nadviazal diplomatické styky s Nemeckou demokratickou republikou, štátom, ktorý sa ustanovil na území sovietskej okupačnej zóny. Stalo sa tak až po uzavre-

tí východných zmlúv, riešení štátnych hraníc Poľska, ČSSR, po štvormocenskej zmluve o Berlíne v roku 1973. Tvrdenia autorov monografie, že SRN najskôr v roku 1950 (neplatnosť Pražského dohovoru, s. 75), potom v roku 1955 neodpovedala na návrhy Československa nadviazať diplomatické styky pre údajné formálne nedostatky návrhu, nie sú pravdivé. Patrilo by sa aj napísať, odkedy SRN uznávala tento stav – jestvovanie dvoch nemeckých štátov ako subjektov medzinárodného práva. Pravdou je, že NDR krátko po svojom vzniku v zmluve s Československom uznala neplatnosť Mníchovskej dohody. Zo strany NSR sa tak stalo až v zmluve uzavretej v roku 1973, aj to kompromisne. V príslušnom článku zmluvy uznala „nulitu Mníchovskej zmluvy“ a neplatnosť od samého začiatku sa vyvodzovala z ustanovenia jej preambuly, kde sa písalo, že táto zmluva bola uzavretá pod hrozbou použitia sily zo strany nacistického Nemecka. Z neplatnosti Mníchovskej zmluvy od samého začiatku platí, že ČSR nikdy právne nezanikla, že jestvovala aj po anexii Čiech a Moravy, aj po rozkaze vodcu a rišskeho kancelára – vyhlásiť Slovenský štát. Právne jestvovala aj v ďalšom priebehu druhej svetovej vojny a v roku 1945 obnovila svoju štátnu suverenitu na celom svojom predmníchovskom území v súlade s mierovými zmluvami z roku 1919 a 1920, ktoré boli potvrdené a územie rektifikované mierovou zmluvou uzavretou medzi ČSR a Maďarskom v Paríži.

Tvrdenia na s. 72, údajne prevzaté z nemeckej štúdie o Československu z rokov 1952 – 1953, nie sú veľmi šťastné. Píše sa tu, že pražský režim sa usiloval o zlikvidovanie slovenskej samostatnosti. Je to v rozpo-

re s predchádzajúcimi úvahami o vojnovom slovenskom štáte s minimom suverenity. Spomínajú sa tu slovenské emigračné združenia a niektoré domáce sily, ktoré sa usilovali o obnovenie slovenskej štátnosti. To je povážlivé konštatovanie! Mohol sa v tom čase obnoviť vojnový slovenský štát s klérofašistickým režimom, ktorý bol spojencom vojnovej Veľkonemeckej ríše? To asi nemali autori na myslí! Bolo to úsilie o vytvorenie slovenskej demokratickej a antifašistickej štátnosti. Stúpeni tejto koncepcie boli podrobení neľudskej perzekúcii ako tzv. slovenskí buržoázni nacionalisti (Husák, Novomeský...). Viedli v skutočnosti prúd, ktorý kulminoval v prijatí ústavného zákona o československej federácii (1968) a jej zriadení (1969). To boli podstatné skutočnosti a okamihy z dejín slovenského národa vrátane osobností, ktoré pri konštituovaní slovenskej štátnosti, národnej a republikovej, v rámci federatívneho štátu stáli. Žiaľ, túto podstatnú okolnosť autori nezaznamenali. Federácia a slovenská národná štátnosť bola titulom, pre ktorý prichádzali na návštevu do Bratislavy aj oficiálne delegácie predstaviteľov suverénnych štátov (pozri napr. fotografiu z privítania W. Ulbrichta na letisku v Bratislave roku 1970).

Pohreb bývalého vyslanca vojnového slovenského štátu v Berlína M. Čermáka, o ktorom sa zmieňuje monografia, mal iste svoju relevanciu. Údaj, že v tom čase v Bonne jestvoval v rámci Ministerstva zahraničných vecí SRN referát pre „východonemecké otázky“ (s. 73), má tiež niektoré medzinárodnoprávne konotácie. Mohlo to totiž znamenať, že SRN v tomto období (50. a 60. roky) považovala právne tzv. východné nemecké územia (napr. sudetské

územie, územie na Východ od Odry a Nisy) za teritórium SRN. Možno na základe toho sformulovať otázku: Ako SRN v tomto období až do začiatku 70. rokov chápala tieto územia? Právne si mohla na ne robiť nároky. Neuznávala teda dosiahnutý teritoriálny status quo, ktorý sa vytvoril na základe výsledkov druhej svetovej vojny, úplnej debelácie nacistického hitlerovského Nemecka. Evokovalo by to spomienku na tvrdenia vtedajšej socialistickej diplomacie ČSR, že SRN má vo svojej štátnej doktríne atribúty revanšizmu. Na presvedčení o týchto revanšistických zámeroch západného Nemecka bola založená aj invázia vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR 21. augusta 1968 a následný tzv. dočasný pobyt sovietskych vojsk na tomto území. V konzekvencii s tým sa robili závery, že až táto vojenská invázia vojsk štátov Varšavskej zmluvy viedla k upevneniu západných štátnych hraníc ČSSR, ale aj Poľska a Nemeckej demokratickej republiky, ktorá aj vďaka tomu bola uznaná za subjekt medzinárodného práva. Verím, že tento nedostatok v monografii má iné príčiny.

Ďalšia veľká téma – expropriácia a transfer osôb nemeckej národnosti z ČSR po roku 1945 – si vyžaduje tiež niekoľko pripomienok. Najskôr k právnej forme a relevancii noriem, ktoré riešili túto problematiku: neboli to nariadenia prezidenta E. Beneša, ale dekréty prezidenta ČSR, vydávané prezidentom ČSR v emigrácii, v stave, ktorú zákonodarca kvalifikoval ako „stav ústavnej núdze“. Národné zhromaždenie tieto dekréty ratifikovalo, teda prijalo, schválilo a dodalo im právnu silu zákonov a ústavných zákonov, a to s účinnosťou od samého začiatku (teda od ich prijatia). Dekréty prezidenta ČSR, od samého začiatku ústavné

zákony, ČSR neupravila, a tieto nenariadili vysídlenie Nemcov. Upravovali otázku straty štátneho občianstva. Osoby nemeckej, maďarskej, ale aj slovenskej a českej národnosti, ktoré v čase zvýšeného ohrozenia ČSR nadobudli štátne občianstvo okupujúceho štátu, stratili týmto momentom štátne občianstvo ČSR. Zostalo im štátne občianstvo Nemeckej ríše alebo Maďarského kráľovstva. Platí, že mali nárok, aby ich prijal na svoje územie štát, ktorého občianstvo mali, resp. po debelácii nacistického Nemecka dočasný okupačný útvar (útvary), ktoré tu zriadili víťazné mocnosti.

Transfer Nemcov z Československa, ale aj z Poľska, ZSSR, Maďarska – to je adekvátny, náležitý, správny výraz, ktorý je v súlade s medzinárodným právom, ako aj realitou tohto procesu po Postupimskej konferencii v roku 1945. Nebolo to vyhnanie! Uskutočnilo sa organizovane a humánne, tak to potvrdili USA po nežnej revolúcii v roku 1990, aj Veľká Británia, a potvrdila to aj Ruská federácia. Neboli tu viaceré nehumánne javy, ako omylom píše autori, ale výnimočne došlo k tzv. divokému odsunu, k excesom, ktorých vykonávateľmi boli najmä osoby i príbuzní osôb (synovia) postihnutých nacistickými zločinmi. Ich páchatelia boli súdení československými súdmi a ČSR sa za ne ospravedlnila.

Nebola to kolektívna vina – vzťahovalo sa to nie na osoby podľa jediného kritéria ich národnosti, teda jazyka, ktorým hovorili, konkrétne nemeckého jazyka, ale vzťahovalo sa to na individuálne osoby, ktoré konali proti československému štátu, jeho jestvovaniu, suverenite, nezávislosti a územnej celistvosti. Každá osoba, na ktorú sa dekrét prezidenta ČSR (ústavný zákon ČSR) vzťahoval v tom

zmysle, že do roku 1938 mal československé štátne občianstvo, a po Mníchove, po anexii Sudet (českého pohraničia) nadobudol štátne občianstvo nacistického Nemecka (teda vojnového nepriateľa ČSR), stratil v dôsledku tejto právnej skutočnosti štátne občianstvo ČSR. Nebola to v dôsledku tohto ustanovenia dekrétu osoba bez štátneho občianstva. Nadobudol štátne občianstvo Nemecka, bol naďalej štátny občan Nemecka a štát, ktorého štátne občianstvo mal, bol podľa platného medzinárodného práva povinný prijať ho na svoje územie. Ďalej treba zdôrazniť, že odsun nielen Nemcov, ale aj Maďarov z ČSR (nie preto, že boli tejto národnosti, vtedy by to bola kolektívna vina) sa realizoval až po splnení druhej podmienky, a to tej, že táto osoba konala proti suverenite, územnej celistvosti ČSR v prospech nacistického Nemecka. Z tejto druhej časti ustanovenia, ktorá osoba bude odsunutá, sa bolo možné vyvinieť (exkulповať). Každá osoba, na ktorú sa vzťahovalo prvé ustanovenie (bola národnosti nemeckej, maďarskej), mala právo dokázať, že konala, správala sa v období od Mníchova až do konca vojny ako antifašista, konala proti nemeckým alebo maďarským okupantom, alebo konala v prospech československého štátu, konala v prospech československých štátnych občanov. Pri dokázaní tejto podmienky (antifašistické, vlastenecké konanie) sa na ňu odsun nevzťahoval. Neuplatnila sa teda zásada kolektívnej viny. Z konštrukcie tejto zodpovednosti Nemcov, Maďarov, ale v určitých prípadoch aj Čechov a Slovákov, vyplývalo, že tu bola zakotvená zodpovednosť individuálnej osoby – zásada prezumpcie viny, resp. prezumpcie zodpovednosti, predpoklad zavinenia. Dotyčná osoba mohla vyvrátiť prvú

časť právnej normy (Nemec, Maďar), ak preukázala svoje antifašistické a vlastenecké konanie. Týmto dôkazom daná osoba, prelomila, vyvrátila túto prezumpciu zodpovednosti.

V štandardných podmienkach civilizovaného, osobitne právneho štátu uplatňuje sa zásada prezumpcie neviny. Znamená to, že žalobca musí obvinenému vinu na spáchaní zločinu dokázať pred súdom, a až do výroku rozsudku sa obžalovaný považuje za nevinného. V podmienkach totálnej vojny, priemyselného vyvražďovania národov a rás, skutočnosti, že obyvateľstvo týchto štátov neprejavovalo proti danému režimu rozsiahly odpor (rezistenciu), sa vychádzalo z poznania, že občania týchto štátov sú zodpovední za činy svojho štátu, štátneho aparátu. V tomto zmysle, adekvátne k tomuto stavu sa zodpovednosť týchto osôb zakladala nie na prezumpcii neviny, ale na prezumpcii viny. Nebola to v žiadnom prípade zásada „kolektívnej viny“. Každá osoba mohla dôkazom svojho antifašistického, vlasteneckého, humánneho konania prelomiť predpoklad svojej viny, a tým dokázať svoju nevinu.

Výroky prezidenta ČSFR Václava Havla v tejto súvislosti vyjadrovali iba celkový, abstraktný humanizmus. Známe je, že prezident už Českej republiky a predseda vlády Českej republiky – Václav Klaus a Miloš Zeman – vyriešili vzťah k tejto otázke inak ako Václav Havel. A to v súlade s právnou doktrínou Českej republiky, že tu nešlo o vyhnanie, ale o odsun. A že odsun bol založený nie na kolektívnej vine, ale na prezumpcii (predpoklade) zodpovednosti. Stalo sa tak v spoločnej deklarácii Spolkovej republiky Nemecka a Českej republiky.

Ústavný súd Českej republiky v odôvodnení svojho nálezu, publikovaného pod č. 5/1992 Zb., podrobne a vyargumentovane našiel právo tak, že išlo o uplatnenie konštrukcie prezumpcie viny. Stalo sa tak vzhľadom na podmienky okupácie Čiech a Moravy, úplnej straty jej samostatnosti a slobody, v podmienkach, keď bolo treba, aby sa štátne orgány Československa vytvorili a pôsobili v zahraničí a v emigrácii. Podľa vtedajších platných noriem sa československý štát nachádzal v stave ústavnej núdze.

Slovensko riešilo túto situáciu v deklarácii SNR v roku 1992. Vyslovilo poľutovanie nad týmto konaním, t. j. odsunom Nemcov (karpatských Nemcov) z jeho územia. Zdôraznilo, že považuje Slovensko za domov slovenského národa, ale aj za domov všetkých národností, ktoré sa v minulosti zúčastňovali na jeho vytváraní a svojou prácou tvorili jeho hodnoty materiálne aj kultúrne. Odmietlo všetky formy uplatňovania kolektívnej viny, a to bez výnimky, nech by sa jej aplikovanie zdôvodňovalo akýmkoľvek spôsobom. Z hľadiska slovenskej právnej doktríny je jej obsah a stanovisko obdobné ako stanovisko Českej republiky.

Autori monografie sa v kapitolách o vývoji diplomatických vzťahov tiež nevedeli vyrovnat' s otázkou, či používať pre hlavné mesto Slovenska buď nemecké pomenovanie mesta – teda Pressburg, alebo slovenské pomenovanie platiace od roku 1919 – Bratislava. Od roku 1922 bolo diplomatické zastupiteľstvo Nemecka zriadené v ČSR so sídlom v Prahe a konzulát so sídlom v Bratislave. Medzi nemeckými a československými orgánmi vtedy prepukol spor v otázke označenia zastupiteľstva. Nemecké zastupiteľstvo nevidelo vtedy

dôvod, aby používalo nový úradný názov mesta, v ktorom sídlil konzulát. Až po dvanástich rokoch, teda v roku 1934, šéf zastupiteľstva nariadil, aby sa vo vzťahu k československým orgánom používalo pomenovanie Bratislava. Vo všetkých iných prípadoch používali pomenovanie Pressburg (s. 34). Pri nadviazaní diplomatických stykov so Slovenskou republikou v roku 1993 *„nemecké veľvyslanectvo v hlavnom meste Slovenska sa označuje nemeckým geografickým názvom Pressburg“*. Tvrdilo sa ďalej, že nemecké pomenovanie lokality súvisí s jej prvou zmienkou v Salzburských análoch z roku 907 (s. 105). A tu je nesúlad. Podľa úryvku zo slovenského vydania tohto dokumentu sa lokalita v týchto análoch volala Brezalauspurch. Až z tohto mena sa vyvinul názov Bresburg z roku 1108, z ktorého sa vyvinul nemecký názov Pressburg. A všetky tieto názvy v sebe nesú meno zakladateľa hradiska nad Dunajom, ktorý sa volal Braslav, nemecky Pressburg. Vzniká otázka, ako to bolo s názvom Bratislava, názvom hlavného mesta Slovenska. Tvrdenie nemeckých autorov monografie by teda nebolo pravdivé. Prvý a pôvodný názov mesta nebol nemecký, nebol to názov Pressburg. V spore s československými úradmi sa nedalo zvíťaziť údajným prvým názvom lokality, ani podľa Salzburských análov. Argumentovať sa ďalej dalo tvrdením, že to bolo nemecké mesto. Ale pred vznikom ČSR tu väčšinu obyvateľstva netvorili Nemci, ale Maďari. Ani tento argument neobstál. Situácia sa vyriešila až nájdením historického dokumentu z nemeckej diplomacie, ktorý sa stal precedensom. Bol ním poverovací list prvého vyslanca na Slovensku z 20. júla 1939. Práve v tomto dokumente použila nemecká strana

pre „Pressburg“ oficiálny názov „Bratislava“. A práve tento dokument sa stal v roku 1993 právnym a politickým základom, právnym precedensom, na základe ktorého a odkedy používa nemecký zastupiteľský úrad pre Pressburg slovenský úradný názov – Bratislava. Geografické a úradné pomenovanie zosúladiť s diplomatickým a medzinárodnoprávnym. Poznamenávame však, že podľa úzu, podľa obyčajov a aj podľa diplomatických a medzinárodnoprávných noriem platí, že názov, pomenovanie aglomerácií v geografii a v kartografii sa používa v súlade a podľa úradného názvu mesta, najmä hlavného mesta suverénneho štátu, ktoré je zakotvené a upravené v jeho právnom poriadku. V tomto konkrétnom prípade nemecko-slovenských diplomatických vzťahov sa vlastne do určitej miery prejavuje evolúcia Slovenska, jeho hlavného mesta, od územia, ktoré nemá ústavnú a medzinárodnú relevanciu, na územie a mesto, ktoré takéto právny status má. Pozoruhodná je skutočnosť, ktorá súčasne vyvoláva otázky, že autori monografie vo svojom predslove, tak v nemeckej, ako aj slovenskej transkripcii, napísali, že najstaršie písomné zmienky sa nachádzajú práve v nemeckých kronikách, a v ďalšom píšú tieto názvy podľa slovenského pravidla: a to – Devín z roku 864 vo Fuldských análoch a Bratislavský hrad z roku 907 v Salzburských análoch (s. 7).

Je len na škodu veci a dobrej nálady, ak sa v titulkoch knihy jej nemeckej časti uvádza, že vydavateľom je – Nemecké vyslanectvo v „Pressburgu“, nie v Bratislave. Tak sa to uvádza v slovenskom preklade.

Dielo autorov Matthiasa Dornfeldta a Enrica Seewalda s doslovom pána veľvyslanca

Joachima Bleickera je originálnym, prvotným počinom v tejto oblasti, t. j. v oblasti histórie medzinárodných vzťahov Nemecka a Slovenska. Monografia je vydarená, má atribúty odborného diela a prináša pozoruhodné podnety pre čitateľa. Je aj príspevkom pre spoločné nahliadnutie späť, a to na posledných sto rokov dejín Slovenska.

Josef Beňa

DINUŠ, P. a kol.: **Október 1917 a súčasnosť**. Bratislava : VEDA 2018, 297 s., ISBN: 978-80-224-1688-7

DINUŠ, P. et al.: **October 1917 and the present**. Bratislava : VEDA, 2018, 297 p., ISBN 978-80-224-1688-7

Recenzovaná publikácia je veľmi záslužná i dôstojné pripomenutí jednej z kľúčových udalostí 20. storočia – stoletého výročia tzv. Veľkej říjnové socialistickej revolúcie. Navazuje na konferenciu v roku 2017, ktorou zorganizoval Ústav politických vied SAV, a obsahuje jedenáct príspevků, z nichž desať je od slovenských autorů (dva autoři, jmenovitě Škvrnda a Beňa, přispěli dvěma texty) a jeden od autora českého (Hrubec). Editorem zmíněné kolektivní monografie je ředitel Ústavu politických vied SAV, Peter Dinuš, který sám přispěl jak svou studií, tak i úvodem. V něm mimo jiné stojí za pozornost myšlenka, že Říjnová revoluce vyjadřovala touhy, nálady a požadavky lidových mas. Domnívám se, že tato idea velmi výrazně sjednocuje (explicitně či implicitně) všechny příspěvky a zároveň jde i proti duchu

dnešní doby, který často vykládá VŘSR jako puč či spiknutí, které provedla hrstka profesionálních revolucionářů bez vědomí či dokonce proti zájmům lidu, kterým se jen zaštiťovala. Publikace, jak dále upozorňuje v předmluvě editor, reflektuje právě vztah revoluce k emancipaci širokých vrstev a jejich zápas za nový typ společnosti bez vykořisťování, útlatku a odčizení. Příspěvky toto téma rozebírají nejen ve vztahu k Říjnové revoluci, ale sledují i životaschopnost procesů, které revoluce vyvolala či charakter společností, které na ní byly založeny a v neposlední řadě se věnují i rokům 89 – 91, kdy došlo porážce těchto idejí. Publikace tak není jen čistě historický rozbor VŘSR, ale sleduje její vlivy v dlouhodobé časové i širší geografické perspektivě.

To najdeme hned prvých dvoch príspevků docenta Škvrndy, kde ukazuje, že socialistickej revolúcie je treba chápať ve dvoch významoch – v užšom smysle jako prechod od politickej moci do rukou pracujúcej triedy a nastolení diktatury proletariátu a v širšom smysle jako delší obdobie od doby moci pracujúcej triedy po vybudovaní socializmu. Klasická marxistická teória (Marxova a Engelsova) revolúcie pracovala s materialistickým rámcem a predpokládala, že revolúcie vypukne celosvetovo a bude mať podobu dlhodobého procesu prechodu od kapitalistickej spoločensko-ekonomickú formácie pres socialistickej až ke komunistickej. Druhá koncepcia, rozpracovaná Leninom, vychádza z toho, že v podmienkach imperialismu môže revolúcie probehnúť len v jednej zemi. Tretia koncepcia sa opiera o pôvodnú marxistickú koncepciu, ale rôzne ju modifikuje. Za jejého najvýznamnejšieho predstaviteľa sa považuje Trockij se svojí teóriou permanentní

revoluce a odmítnutím jak Stalinovy koncepce dvou stádií vývoje rozvinutých zemí, tak i jeho pojetí socialismu v jedné zemi. Čtvrtá koncepce, spojená s neomarxismem, který je vnitřně výrazně diferencovaným, a ovlivněna frankfurtskou školou a obecně kritickou teorií má vůči socialistické revoluci rozporný postoj, který často přechází až v její odmítání. Pátá skupina, spojená například se jménem amerického sociologa Jamese DeFronza, se zaměřuje na revoluce a revoluční hnutí ovlivněná VŘSR ve východní Evropě, Číně, Vietnamu či Kubě. Šestý přístup kritizuje socialistické revoluce z praktického i teoretického hlediska a byl ovlivněn prací Arendtové o totalitarismu.

Profesor Beňa ve svém příspěvku z pohledu právníka ukazuje, že ruská revoluce uplatnila revoluční násilí a bránila se uplatněním trestněprávních metod, které však byly legitimní a odpovídaly kritériím nutné obrany. Také zdůrazňuje, že rozhodující složkou bylo angažování ruského proletariátu a rolníků v prospěch revoluce. Pokud můžeme říci, že dědictví ruské revoluce skončilo v devadesátých letech, tak je třeba si uvědomit, že nebylo poraženo, ale uzbrojeno. Z postsovětského Ruska se za éry Jelcina stal stát oligarchů, mafie a privatizátorů, v kterém se zhroutil finanční systém a došlo k obnovení vrstvy sociálně vyloučených – ale ani tehdy nebyla už možná a představitelná cesta před rok 1917

Profesor Lysý upozorňuje, že ruská revoluce a její vliv se v hluku dnešní společnosti neztrácí. S odkazem na významného marxistického historika Hobsbawma zdůrazňuje, že jejím dědictvím v dnešním století nebude už ekonomický růst, tak jako byl ve století minulém, ale důraz na společenskou distribuci.

Domnívá se, že kapitalismus má v sobě sebe-destrukční potenciál, ale kritizuje klasickou marxistickou koncepci, že k jeho konci přispěje revoluční proletariát. To však neznamená, že zmizel protiklad mezi prací a kapitálem, ale svět námezdní práce se stává složitější a autonomnější. Odmítá ale také neoliberalní interpretaci, podle které rozpad sovětského systému ukazuje nemožnost a neživotaschopnost nekapitalistického společenského systému. Také ukazuje, že občanská revoluce, která vedla na počátku devadesátých let k rozpadu SSSR, nechtěla etablovat předrevoluční pořádky a tudíž že můžeme zařadit Říjnovou revoluci mezi revoluce úspěšné. Zároveň upozorňuje i na její chyby a nedostatky, například jak si ruská inteligence uzurpovala právo hrát vedoucí úlohu ve vztahu k lidu – v protikladu v německém sociálním demokratům, kteří chtěli být socialisticky smýšlejícím dělníkům oporou.

Příspěvek doktora Dinuše je silná kritika tzv. obrodných procesů ve východní Evropě (jak koncem 80. let, tak i Pražského jara v roce 1968) i v Sovětském svazu za éry Gorbačova. Ukazuje, že i když se tyto procesy tvářily jako boj proti „stalinismu“ a úsilí o zdokonalení socialismu, jejich reálným cílem byla systémová změna – v podobě odmítání společenského vlastnictví, netřídního přístupu k výkladu společenských a politických procesů a s tím například spojené přehlížení třídní role státu. Opozice byla umlčována, izolována a neutralizována – za výrazné pomoci masových médií. I když se Gorbačov neustále odvolával na Lenina, bylo jasně zřetelné, že společenský život se řítí k restauraci kapitalismu. Autor kritizuje dnešními historiky tak často zastávaný názor, že Gorbačov odmítl jakkoliv zasahovat v ze-

mích východní Evropy. Naopak, tlačil na stranické vedení, aby se vzdalo moci v prospěch sil, které usilovaly o restauraci kapitalismu, a dal jasný signál, že neusiluje o udržení socialismu. Přesto, i když například v Polsku v roce 1989 proběhly volby, které byly vlastně plebiscitem, v němž se hlasovalo pro či proti zachování socialismu, byla volební účast velmi malá – v prvním kole 67 procent a v druhém dokonce jen 25 procent. Stejně tak v Československu demonstrace organizované nezávislými skupinami nedokázaly vyvolat masové protesty – k tomu napomohla až v listopadu rozšířená zpráva o smrti studenta, která se však později ukázala dezinformací a provokací. I následná politika dialogu mezi Občanským fórem a KSČ byla ve skutečnosti procesem, v kterém jedna strana diktovala své požadavky a druhá je jen plnila. Vědomé úsilí o likvidaci socialismu nebylo přáním pracujících vrstev ani v SSSR, ani ve východní Evropě.

Docent Hrubec vidí VŘSR jako vzor marginalizovaných, kterým přinesla emancipaci, ale i problémy. Uvádí, že v minulosti mnozí předvíдали sovětskému režimu krátké trvání, ale dnes stojí badatelé naopak před úkolem odhalit, co bylo zdrojem jeho dlouhého trvání. Měl výrazný emancipační vliv i na Západ – nutil jeho představitele vytvořit sociální stát. Až po jeho pádu se projeví destruktivní tendence neoliberalismu, které sociální stát odbourávaly. Hrubec s odkazem na Tariqa Aliho upozorňuje, že vzpomínky na emancipační rozměr ruské revoluce vyvolávají v dnešním globálním světě odpor. Velký pozitivní aspekt vidí autor v sovětech jakožto organizacích, které výrazně prohlubují participaci širokých vrstev obyvatelstva – a to nejen na

úrovni politické, ale především a jedinečně, v oblasti ekonomické. Autor sleduje pak tuto inspiraci jak v současné praxi, tak i rovině teoretické. V praktické rovině má podobu různých participativních systémů, které se objevily ve světě v průběhu dvacátého století, především v Jižní Americe, jmenovitě v zemích jako je Venezuela, Bolívie, ale především Brazílie, s jejím, mezi obyvateli velmi oblíbeným, tzv. participativním rozpočtem. V teoretické rovině se tento vliv projevuje třemi koncepcemi ekonomické demokracie – pareconem; ekonomickou podnikovou demokracií a autonomní ekonomickou demokracií.

Docent Hohoš vidí jako hlavní a trvalý důsledek ruské revoluce, že akcelerovala modernizaci zaostalých agrárních států. Evropa je stejně tak západní, jako východní a Rusko je součástí evropského civilizačního okruhu i se svojí dimenzí asijskou – byzantským dědictvím a ortodoxním náboženstvím. Zároveň se ale autor hlásí k myšlence francouzského historika Fureta, že ruská revoluce nepřinesla vzor společenského uspořádání, který by byl hodný následování.

Přesto souhlasí s ideou, která, jak jsem uvedl na začátku, prostupuje celou recenzovanou publikací, tedy že subjektem revoluce byly prokazatelně lidové masy – například sověty vznikaly spontánně již v roce 1907. Lenin tuto plebejskou revoluci přetvořil do bolševické moci. Autor se také domnívá, že Rusko nemohlo jít demokratickou, nekapitalistickou cestou, protože k tomu nebyly vytvořeny historické podmínky. Nedošlo také k naplnění Marxovy představy, že třída o sobě se přetvoří v třídu pro sebe. Navíc, v dnešním světě neexistuje žádný homogenní třídní subjekt, který

by mohl provést revoluci. Dnes nejvíce zbedačená třída, tzv. prekariát, je nehomogenní. Paradoxně, třídou pro sebe se stala nadnárodní kapitalistická třída.

Doktorka Dinušová vnáší do publikace genderovou dimenzi a ukazuje, že rodový a třídní útlak jsou vzájemně propojené – a tudíž i jejich řešení musí být souběžné. Když chceme odstranit jedno, musíme odstranit i druhé. Není možné kritizovat kapitalismus bez kritiky patriarchy a patriarchalismus bez kritiky kapitalismu. Význačnost VŘSR spočívá mimo jiné v tom, že byla společenskou změnou, která dokázala překonat oboje.

V příspěvku magistra Takáče najdeme mimo jiné výklad Leninova vymezení vůči Kautskému. Podle posledně jmenovaného je třeba čekat, až ve společnosti dojde k posílení demokracie a poté také postupně a pomalu dospěje k socialismu volební cestou. Novátorský Leninův přístup je naopak v důrazu na revoluční stranu, která zabezpečí energii, pevnost a kontinuitu politického boje. Byl si také vědom toho, že překážkou k dosažení k socialismu nejsou jen opoziční strany a buržoazie, ale především samotný stát, který je mocí stojící nad společností a bránící jí ve vytvoření takového světa, který by odpovídal kapacitám, které má v dané době k dispozici. Autor příspěvku však zároveň i upozorňuje na kritiku Dunajevské, že strana se nemá stát elitním klubem, ale má důvěřovat schopnosti běžných lidí, k čemuž však podle ní nedošlo – naopak, oddělení strany od mas jak stranu, tak i revoluci odsoudilo ke zkáze. Takáč se hlásí k názoru historika Hardinga, že chyba Lenina spočívá v tom, že zavrhl dělbu moci a pravidla vytvářel za pochodu, a tudíž vytvořil instituce

i atmosféru politické intolerance, které vedly ke stalinismu. Zároveň však Takáč upozorňuje, že Lenin byl osobně velmi skromný a odmítal kult osobnosti. Také je třeba vidět, že vedl důrazný boj proti byrokratizaci a nekompetentnosti státní správy. Na konci svého života se snažil vytvořit rovnováhu mezi rozličnými částmi systému, které by zabezpečovaly vzájemnou kontrolu moci – i když podle našeho autora zde vkládal příliš naivní naděje do technokratického vedení.

Docent Malík ve svém příspěvku ukázal na velmi zajímavý rozdíl mezi ruskou revolucí a tím, co se dnes jako revoluce často označuje. VŘSR měla všechny klasické rysy – emancipační patos, ideologické pozadí i revoluční subjekt, který mohl dosáhnout společenské změny. Klíčovou rolí vidí autor v ideologii, která oslovovala masy apelem na jejich racionální a skupinové zájmy. Ideologie však ztrácí význam tam, kde je společnost příliš atomizovaná a rozdrobená – a to platí výrazně pro dnešní dobu. To, co dnes přemění individua na hustý dav, je smyslová představa, obraz – a jím vygenerované silné emoce. Dnešní revoluce tak nejsou ideologické. Necílí na vytváření nového světa, ale na nový pohled na stávající svět – zasahují mentální struktury a mění náš způsob vidění. Destrukce materiálního světa je jen jejich vedlejším účinkem. To, co jim zásadně schází oproti klasickým revolucím, je emancipační rozměr.

Recenzovaná publikace si bezpochyby najde své čtenáře. I když může být náročná pro studenty či laiky, kteří nemají základní historické znalosti, poučenějšímu čtenáři nabízí netradiční, až provokativní perspektivy, které ho přinutí promyslet a možná i přehodnotit své

vlastní názory – a tým jednoznačne naplňuje i cieľ, ktorý od kvalitnej literatúry čakáme.

Martin Brabec

KRASTEV, I.: Čo príde po Európe? Zanikne Európska únia podobným spôsobom ako habsburská monarchia? Bratislava : Kalligram, 2018, 133 s., ISBN 978-80-89916-66-5

KRASTEV, I.: After Europe? Bratislava : Kalligram, 2018, 133 p., ISBN 978-89916-66-5

Ivan Krastev, bulharský politológ a komentátor globálneho politického diania, prináša rozsahom kratšiu, o to však významnejšiu publikáciu, venovanú vnútorným hrozbám, ktorým čelí súčasná Európska únia. Jej význam spočíva nielen v aktuálnosti, ale aj unikátnosti východoeurópskeho pohľadu na súvislosti, ktorý má ambíciu preniknúť poza tradičné názorové línie v témach, akou je migrácia, európsky konsenzus a európske výzvy budúcnosti. V dvoch ústredných kapitolách sa postupne dotýka problému migrácie a jej dosahov, globalizácie a vplyvu na dôveryhodnosť inštitúcií a koreňov populizmu, ktoré autor označuje ako európske paradoxy.

Motív, na ktorý sa autor v úvode štúdie zameriava, je prepojenie historickej roly habsburskej monarchie v stredoeurópskom regióne, ale i v celkovom európskom meradle, a vízie, ktorú sa jej nikdy nepodarilo dosiahnuť. Dáva tak do súvisu význam jednotiacej myšlienky stojacej v pozadí monarchie mnohých národov a neskoršie vytvorenie Európskej únie v snahe

sklíbiť ekonomické, politické a kultúrne hodnoty v jednotnej idei. Čitateľ môže pozorovať autorovu náklonnosť k projektu habsburskej ríše, ktorá podľa neho svojho času nebola docenená. Pohľad, s ktorým sme v danej štúdii konfrontovaní, je v mnohom odlišný od západoeurópskych autorov. Sám autor zdôrazňuje povahu myšlienky európskej integrácie ako niečo, čo nespochybňujeme, jej zastavenie a rozpad je v bežnom literárnom a politickom diskurze „*nemysliteľný*“ (s.10). Neznamená to však jej stabilitu, práve naopak, „*Európa momentálne trpí krízou svojej vlastnej identity*“ (s.15) a v otázke medzinárodných vzťahov je jej rola značne oslabená. Krastev poukazuje na úspešnosť európskeho projektu, ale zároveň aj na stratu sociálnych kontaktov a schopnosti reagovať, ktoré európsky kontinent vzdialili od všeobecného globálneho vývoja natoľko, že ostáva v izolácii a predstava akýchsi Spojených štátov európskych je dnes menej prítiahľivá ako kedykoľvek predtým. V procese masovej migrácie, nástupu nových technologických pretekov a otvorenia konfliktov sa ocitáme v situácii, keď prežitie formy nacionalizmu, tradícií a náboženstva dostávajú nové podoby a stávajú sa tak opäť aktuálnymi. Budúcnosť Európy ako projektu ekonomickej, politickej a kultúrnej spolupráce sa pravdepodobne zmení alebo prekoná. Autor preto kladie otázku: Čo príde po Európe?

Otázky, ktoré v súčasnom globálnom dianí vyplávali na povrch, sú v mnohom bojom starého s novým, bojom pamäti so skutočnosťou. Región, v ktorom žijeme, bol poznačený rozpadmi od čias rakúsko-maďarského vyrovnania. Rozpad monarchie po prvej svetovej vojne, zrušenie sa systému za železnou oponou

a následný rozpad Sovietskeho zväzu sú skúsenosti, ktoré podľa autora determinujú naše nazeranie na súčasnú krízu EÚ, ktorá je vnímaná úplne odlišne v Paríži a v strednej Európe. Osobitosťou knižnej publikácie je analýza presahujúca typickú kritiku inštitúcií a európskych elít, oveľa viac sa v nej zameriava na otrasy samotnej európskej idey.

Výzva, na ktorú európsky liberalizmus podľa Krasteva nedokáže odpovedať, je novodobá migračná a utečenecká kríza. Bez ohľadu na rôznorodosť názorov poukazuje na fakt, že neschopnosť koordinovať jednotlivé európske politiky, vnímanie migrácie len ako win-win situáciu je tým, čo vynáša do popredia novodobý populizmus, podieľa sa na rozklade EÚ zvnútra. Zároveň poukazuje na posun v tradičnej pravicovo-ľavicovej dichotómii, ktorá korešpondovala so sociálnym a triednym postavením elektorátu. V súčasnosti môžeme pozorovať odklon tradičných sociálnodemokratických voličov k pravicovým populistom často práve z dôvodu obáv z migrácie a s ňou prichádzajúceho rozvratu tradičných hodnôt, istôt a náležitosti k miestu. Krastev poukazuje na rozdelenie obyvateľstva podľa príslušnosti k priestoru a na druhej strane príslušnosti k miestu. Následne sa vo vnútri EÚ odohráva boj medzi novými protikladnými skupinami, pričom stará triedne typizovaná polarizácia ľavice a pravice stráca svoj význam.

Oveľa zásadnejšou sa stáva skúsenosť a otvorenosť k prijatiu nového. Autor analyzuje migračnú krízu ako problém, ktorý rozdelil Európu a zároveň vyniesol do popredia aj problematiku odlišných pohľadov v západnej a východnej časti EÚ. Podobne o migrácii uvažujú aj iní európski autori. Jacques Rupnik po-

dobne ako Krastev poukazuje na obmedzenú historickú skúsenosť strednej Európy s kolonizáciou, naopak, tieto národy boli samy kolonizované. Uvedený faktor má hneď dve roviny, prvou je absencia akejsi viny za spoluúčasť na kolonizácii tretieho sveta, na druhej strane však možno hovoriť aj o nedostatku prienikov s novými kultúrami, rasami či jazykmi. Súčasný kozmopolitný pohľad je tak v mnohom pre Stredoeurópanov neznámy a zároveň podozrivý. Český historik Jan Křen tiež dodáva, že jedným z rozhodujúcich elementov pri vnímaní migračnej krízy v krajinách bývalej východnej Európy je aj skúsenosť s problematickou integráciou Rómov¹. Oba zmienené faktory nenašli pochopenie vo vyšších štruktúrach EÚ pri formovaní migračnej a azylovej politiky. „*Migračná kríza nielen podkopala liberálny konsenzus, ktorý v Európe desaťročia prevládala, ale vyvolala tiež krízu identity na pravej aj ľavej strane spektra a obrátila hore nohami samotné argumenty, ktorými EÚ vysvetľovala svoju existenciu*“ (s. 48.)

Krastev sa vo svojej štúdii dotýka historických, psychologických i politických aspektov, ktoré ovplyvňujú vnímanie dnešných kríz. Cez odklon od „*ideológie ľudských práv*“, ktorá podľa neho po roku 1989 nahradila utópie 20. storočia, plynule prechádza k dichotómii medzi Východom a Západom, ktorá sa pod vplyvom migračnej krízy znovu obnovila. Zdôrazňuje práve historické okolnosti, ktoré definujú obavy Stredoeurópanov z prílevu migrantov. Hoci poukazuje na paradox, že špecificky stredoeurópske krajiny majú za sebou výrazné vlny emigrácie do západnej Európy i USA,

¹ KŘEN, J. *Čtvrt století střední Evropy*. Praha : Karolinum, 2019, s. 300.

ostávajú dnes voči prijatiu cudzincov uzavretí. Jedným z dôvodov, ktoré Krastev uvádza, je aj skúsenosť života v mnohonárodnostnej monarchii, spojená s komplikovaným obdobím poznačeným národno-emancipačnými procesmi za osamostatnenie. Z tohto pohľadu sa návrat k multietnicite a multikonfesionalite môže zdať ako krok späť. Naopak, západné krajiny postavené na francúzskom národnom a nemeckom štátnom princípe predstavujú v danej oblasti úplne odlišnú historickú skúsenosť. Zanedbateľný nie je ani demografický pokles nativity v krajinách strednej Európy, ktorý je tiež jedným z faktorov strachu z akéhosi ovládnutia inou kultúrou a „*etnického zániku*“.

V neposlednom rade je potrebné podľa autora vziať do úvahy aj určité sklamanie, ktorým dnešní Stredoeurópania prechádzajú, predovšetkým čo sa týka životnej úrovne a štandardu, od ktorého po roku 1989 očakávali, že dnes bude na rovnakej úrovni ako v bývalých západných krajinách EÚ.

V záverečných kapitolách publikácie ponúka autor pohľad na paradoxy, ktoré vo fungovaní EÚ môžeme pozorovať aj v domácom kontexte. Nedôvera v politické elity a inštitúcie je citeľná naprieč EÚ, vynáša aj v krajinách V4 do popredia lídrov, ktorí moc exekutívy upevňujú a posilňujú. Strata pocitu „*kontroly nad svojím osudom*“ a dlhodobá absencia politického a dejinného víťazstva prenáša vinu na európske meritokratické elity a imigrantov ako sily, ktoré sa vzájomne posilňujú a dopĺňajú. Frustrovaná časť voličov potom napriek nedôvere v systém a inštitúcie podporuje populistických lídrov, s ktorými majú spoločných nepriateľov a ktorí im ponúkajú rýchle a definitívne riešenie ich problémov. Nezanedbateľnú úlohu

v spomínaných procesoch potom tvoria sociálne siete a rôzne konšpirácie. „*Podobné teórie sa najväčšej popularite tešia v obdobiach veľkých spoločenských zmien a sú prejavom túžby po poriadku v komplikovanom a ťažko pochopiteľnom svete*“ (s. 90.) Viera v konšpirácie sa podľa Krasteva stáva novou „*kváziideológiou*“, môže rozhodnúť o politickej príslušnosti a nahrádza rolu, ktorá bola kedysi vyhradená pre náboženstvá či etnickú príslušnosť.

Autor sa zamýšľa nad búrlivým 20. storočím plným protestov za ľudské práva, pacifizmus, slobodu či demokraciu a nad aktivitou a vášňou vtedajších aktivistov v porovnaní so súčasnosťou. Ilustruje jeden z paradoxov dnešnej západnej civilizácie práve na aktivite mladých ľudí, ktorí podľa štúdií nedokážu transformovať svoje hnutia do reálnej a účinnej politickej reprezentácie. Tieto hnutia majú síce nadnárodný charakter, nestávajú sa však obrancami ideí EÚ, často práve naopak. „*Predstava demokracie bez reprezentácie takmer úplne znemožňuje akúkoľvek vážnu diskusiu o budúcnosti EÚ*“ (s. 97). Mohli by sme z toho následne vyvodiť, že hoci dnešnej generácii nechýba aktivita či nadšenie, nedôvera v reálnu tvorbu politiky a formovanie inštitúcií znemožňuje ich väčšiu účinnosť v praxi. Na druhej strane môžeme pozorovať odklon ľudí od dôvery voči odborným a expertným štruktúram vo vedení EÚ. Úpadok dôvery v meritokraciu dokladá Krastev viacerými svetovými štúdiami. Zároveň vyhodnocuje jej nedôveryhodnosť predovšetkým z dôvodu základného rozdielu medzi dnešnou európskou meritokraciou a medzi aristokraciou feudálneho systému. Obe štruktúry majú vo svojom období zásadný vplyv na fungovanie štátov, rozdiel je

však v ich lojalite k miestu. Zatiaľ čo aristokracia bola vždy viazaná na pozemky a územie štátu, dnešná meritokracia je v očiach občanov nestálou „*elitou bez lojality*“. Neexistujú pevné záruky, že v prípade zrútenia systému ostanú v krajine a budú znášať následky tak ako „bežní smrteľníci“.

Čo príde po Európe, nie je len knižným náčrtom toho, že Európska únia ako projekt je odsúdená k osudu habsburskej monarchie, práve naopak. Autor v nej vzhľadom na rozsah predkladá pozoruhodnú analýzu dnešného stavu tak západnej, ako i stredoeurópskej spoločnosti. Mohli by sme usudzovať, že kořeňom viacerých zmienených problémov je komplexná neistota v spoločnosti, strata predvídať nasledujúce udalosti a nedôvera v tých, ktorí by mali rozhodovať v našom mene. Publikácia, ktorá sa z veľkej časti upiera na negatívne aspekty fungovania EÚ, sa nám môže občas zdať príliš pesimistická, málo pochvalná, akoby už v samotnú európsku ideu ani neverila. Za prínosné je však možné považovať práve to, že autor analyticky odкрýva páľčivé a často prehliadané skutočnosti bez toho, a napriek tomu, že by sme si možno priali, aby neboli pravdivé. Na druhej strane sa často citované skutočnosti zhrnuté v danej publikácii môžu stať súborom námetov na zlepšenie, menovateľom toho, čoho sa síce bojíme, ale zároveň je potrebné tomu čeliť. Kniha je preto vhodná tak pre odbornú, ako i laickú verejnosť, keďže témy, ktorým sa venuje, zasahujú bežnú každodennosť i priame odporúčania pre tvorbu európskej politiky.

Lucia Hlavatá

FUKUYAMA, F.: **Identita**. Bratislava: Premedia, 2019, 178 s. ISBN 978-80-8159-753-4

FUKUYAMA, F.: **Identity**. Bratislava : Premedia, 2019, 178 p., ISBN 978-80-8159-753-4

Francis Fukuyama je americký politológ a politický ekonóm. Celosvetovo známy sa stal po napísaní knihy *Koniec dejín a posledný človek* z roku 1992, v ktorej rozvíja Hegelovu filozofiu dejín a predstavuje tézu o definitívnom víťazstve liberálnej demokracie. Vo svojich posledných dvoch dielach¹ sa rozsiahlo zaoberal vznikom a fungovaním štátu, moderných politických inštitúcií a ich úpadkom. Fukuyamova najnovšia kniha predstavuje reakciu na súčasné globálne politické trendy. Autor sám priznáva, že priamym impulzom na jej napísanie bolo zvolenie Donalda Trumpa za amerického prezidenta a odhlasovanie odchodu Veľkej Británie z Európskej únie. Spolu s vývojom v ďalších krajinách ako Rusko, Turecko, Maďarsko, Poľsko, Thajsko alebo Filipíny to Fukuyama vníma ako súčasť širšieho fenoménu. V zhode s politológom Larrym Diamondom hovorí o globálnom úpadku demokracie, ktorý podľa neho možno pozorovať približne od roku 2005.

Ústredným termínom, s ktorým Fukuyama vo svojom diele pracuje, je *thymos*, čím nadväzuje na Platónovu teóriu duše. *Thymos* predstavuje tú časť duše, ktorá túži po dôstojnosti a podľa Fukuyamu ju tvorí *isothymia* ako túžba po rovnom uznaní a *megalothymia* ako túžba

¹ The Origins of Political Order a Political Order and Political Decay (v českom preklade vyšla pod názvom Politický rád a politický úpadek).

po nadradenosti. Druhým kľúčovým pojmom je *identita*, ktorá v jeho chápaní „*vytvára rozdiel medzi autentickým vnútrom jedinca a vonkajším svetom, v ktorom platia spoločenské pravidlá a normy, pričom tento vonkajší svet v nedostatočnej miere berie do úvahy hodnotu alebo dôstojnosť jednotlivca*“ (s. 21). Fukuyama v súlade s Hegelom tvrdí, že boj o uznanie je hlavným hnacím motorom ľudských dejín a požiadavku po uznaní identity jednotlivca považuje za „*strešný koncept, ktorý zjednocuje väčšinu toho, čo sa dnes vo svetovej politike odohráva*“ (s. 14). Moderný význam identity sa podľa autora veľmi rýchlo mení na politiku identít, v rámci ktorej jednotlivci vyžadujú verejné uznanie. Politika identít pochádza podľa neho práve z časti duše zvanéj *thymos*.

Podľa Fukuyamu bola požiadavka po uznaní všeobecného práva na dôstojnosť podstatou demokratizačných hnutí od čias Francúzskej revolúcie až po farebné revolúcie v Gruzínsku a na Ukrajine a Arabskú jar. V priebehu 19. storočia podľa autora vznikli dve protichodné verzie dôstojnosti a dva prístupy k identite. Jedna viedla k uznaniu práv jednotlivca, a teda k liberálnym spoločnostiam, druhá ku kolektívnej identite, ktorá sa najvýraznejšie prejavila v nacionalizme a spolitizovanom náboženstve. Nacionalizmus a islamizmus považuje za dve podoby tej istej politiky identít. Aj keď uznáva, že to nevysvetľuje všetky špecifiká týchto javov, vykazujú podľa neho mnoho spoločných znakov.

Fukuyama v knihe otvára aj problematiku úpadku politickej ľavice v Európe a príčiny vidí práve v politike identít, ktorej nositeľom sa v súčasnosti stáva pravica. Sociálnodemokratická ľavica sa podľa neho od 60. rokov po-

stupne preorientovala a jej dôraz sa presunul z túžby po rovnosti na požiadavky čoraz väčšieho množstva menšinových skupín (sexuálnych, rodových, etnických). Ako vysvetľuje, „*boj sa už nesústredil na zabezpečenie ekonomickej rovnosti jednotlivca, ale na uznanie nových skupín a na ich skupinové práva*“ (s. 106). Táto zmena podľa Fukuyamu viedla k tomu, že pozornosť ľavice sa v Európe a Severnej Amerike odklonila od starších a väčších skupín – najmä robotníckej triedy, ktorých problémy sa tak dostali na okraj pozornosti. Ľavicová politika identít sa podľa autora začala zameriavať iba na niektoré identity a ostatné ignorovala. Dôraz na politiku identít sa tak začal presúvať z pôvodnej ľavej strany politického spektra doprava, kde sa v súčasnosti etabluje. Dôležitú úlohu v tom podľa autora zohral Donald Trump. Ten dokázal osloviť veľkú časť elektorátu robotníckej triedy, ktorá vníma zhoršenie svojej ekonomickej situácie a sociálneho postavenia najmä ako stratu dôstojnosti. Fukuyama v tejto súvislosti upozorňuje, že „*ekonomické problémy sa u jednotlivcov často prejavujú nie vo forme nedostatku zdrojov, ale aj vo forme straty identity*“ (s. 87). Autor zastáva názor, že nacionalistickí politici, prípadne náboženské hnutia dokážu stratu relatívneho ekonomického postavenia zarámčovať ako stratu identity a spoločenského postavenia, a teda lepšie reflektujú pocity týchto ľudí.

Národná identita sa podľa Fukuyamu začína spoločným presvedčením o legitimitate politického systému, či už je demokratický, alebo nie. Slabú národnú identitu vníma ako jeden z hlavných problémov Blízkeho východu a subsaharskej Afriky a ako prekážku rozvoja a stability. Rôznorodosť – na základe rasy,

etnicity, náboženstva, pohlavia alebo sexuálnej orientácie – považuje za hodnotu, na druhej strane na príklade krajín ako Sýria a Afganistan poukazuje na jej riziká. Problém teda nevidí v samotnej myšlienke národnej identity, problémom je „úzka, na etnicite založená, netolerantná, agresívna a hlboko neliberálna forma, ktorú národná identita získala“ (s. 118). Národné identity sa podľa Fukuyamu dajú vystavať aj na liberálnych a demokratických politických hodnotách. Francúzsko, Kanadu, Spojené štáty americké alebo Indiu uvádza ako príklady štátov, ktoré sa o to pokúsili. Takýto inkluzívny výklad národnej identity považuje autor za kriticky dôležitý pre udržanie úspešného moderného politického poriadku. Na podporu tejto tézy ponúka Fukuyama niekoľko argumentov.

Absencia národnej identity môže podľa autora viesť k bezpečnostným problémom, v krajnom prípade k rozpadu štátu a občianskej vojne. Ako príklad uvádza Sýriu a Líbyu. Ďalej argumentuje potrebou silnej a kvalitnej vlády a efektívnych verejných služieb, ktoré môžu fungovať iba tam, kde predstavitelia štátu uprednostnia verejný záujem pred osobným záujmom, prípadne záujmom svojej rodiny, etnickej skupiny, kmeňa, regiónu či politickej strany. S tým súvisí ďalší Fukuyamov argument v prospech národnej identity: ekonomický rozvoj. Silnú národnú identitu považuje za hybnú silu ekonomického rozvoja, pretože ľudia, ktorí sú na svoju krajinu hrdí, sa intenzívne sústreďujú na ekonomický rozvoj krajiny namiesto vlastného prospechu. Ako príklady uvádza Japonsko, Južnú Kóreu a Čínu. Ako ďalšie funkcie národnej identity pomenováva Fukuyama budovanie širokej a všeobecnej dôvery a udržanie silnej sociálnej záchytnej siete,

ktorá pomáha vyrovnávať ekonomickú nerovnosť. Jednotné spoločnosti s vysokou mierou vzájomnej dôvery sú podľa neho náchylnejšie podporovať silné sociálne programy, ktoré pomáhajú slabším členom spoločnosti. Ako príklad uvádza silné škandinávské sociálne štáty, ktoré sa opierajú o vysokú mieru dôvery a silný pocit národnej identity. Fukuyama dokonca tvrdí, že národná identita umožňuje vznik a fungovanie liberálnej demokracie ako takej. Odôvodňuje to spoločenskou zmluvou medzi občanmi a ich vládou, na ktorej je liberálna demokracia postavená. Národná identita je podľa autora postavená na legitimitate tejto zmluvy a ako dodáva, „*ak občania neveria, že sú súčasťou toho istého spoločenstva, systém nikdy nebude fungovať*“ (s. 120).

Za najväčšiu výzvu pre národnú identitu považuje Fukuyama imigráciu a s ňou súvisiacu utečeneckú otázku. Práve tieto dva javy sú podľa autora príčinou vzostupu populistického nacionalizmu v Európe a v Spojených štátoch amerických. V mnohých prípadoch však podľa neho ide o spojenie odporu k imigrácii s odporom proti Európskej únii, ktorá ich z ich pohľadu zbavuje suverénneho práva na ochranu vlastných hraníc. Podobná situácia je podľa Fukuyamu aj v Spojených štátoch amerických, kde migrácia do veľkej miery nahradila triedne postavenie a rasový pôvod. Odpor k mexickým a moslimským prisťahovalcom bol podľa autora ústredným motívom kampane Donalda Trumpa a zároveň dôležitým dôvodom, prečo bol zvolený. Podľa Fukuyamu by nás nemalo prekvapovať, že imigrácia vyvolala takú silnú protireakciu. Ako upozorňuje, „*počet imigrantov a tomu zodpovedajúca kultúrna zmena sú totiž veľké a v niektorých prípadoch dokonca naj-*

väčšie v histórii“ (s. 122). Autor zastáva názor, že je správne, ak štáty cítia morálnu povinnosť postarať sa o utečencov. Ak sa z toho však stane povinnosť, pôjde podľa neho o „*ekonomicky aj spoločensky nákladnú záležitosť*“ (s. 127).

Fukuyama v knihe opisuje štyri spôsoby, akými vznikajú národné identity. Prvým spôsobom je presun populácií cez politické hranice konkrétnej krajiny, a to buď vyslaním osadníkov na nové územia, násilným vyhnaním obyvateľov určitého územia alebo jednoducho ich vyvraždením. Druhá cesta k štátnosti vedie podľa autora cez posunutie hraníc tak, aby kopírovali existujúce obyvateľstvo zjednotené na základe spoločného jazyka alebo kultúry. Tretím spôsobom je asimilácia menšín do kultúry existujúcej etnickej alebo jazykovej skupiny. Štvrtá cesta vedie podľa Fukuyamu cez pretvorenie národnej identity tak, aby tá kopírovala existujúce charakteristiky spoločnosti, ktorej sa týka. Za opatrenia, ktoré najvýraznejšie definujú národnú identitu, považuje pravidlá týkajúce sa občianstva a pobytu, zákony o imigrácii a utečencoch, ale aj osnovy používané vo vzdelávacom systéme. Všetky štyri cesty k národnej identite sa podľa autora dajú dosiahnuť mierovou cestou aj násilne. Tvrdí, že všetky existujúce národy sú historickým bočným produktom spojenia štyroch uvedených spôsobov a vznikli kombináciou konsenzu a donútenia.

Fukuyama sa v knihe venuje aj Európskej únii. Robert Schuman a Jean Monnet podľa neho pochopili, že výlučne etnické definície národa spôsobili dve svetové vojny a úmyselne sa snažili oslabiť národné identity na úrovni členských štátov, aby potlačili agresívny etnický nacionalizmus prvej polovice 20. storočia.

Podľa autora dosiahol projekt Európskej únie v niektorých oblastiach ešte väčšie úspechy, ako dúfali jeho zakladatelia. Problematické je však podľa neho budovanie európskej identity, keďže neexistuje európske občianstvo a udeľovanie občianstva ostalo v právomoci jednotlivých členských štátov, podobne ako vzdelávací systém. Spoločné symboly prišli podľa Fukuyamu neskoro. Za najväčšie zlyhanie však považuje vyvodzovanie demokratickej zodpovednosti samotnej Európskej únie. Autor kriticky hodnotí silné postavenie Európskej komisie ako nevolenej technokratickej inštitúcie a naopak, obmedzené právomoci priamo voleného Európskeho parlamentu. Fukuyama konštatuje, že „*zástancovia Európskej únie neuspeli v snahe vytvoriť silné povedomie o paneurópskej identite, ktorá mala nahradiť identity spojené s jednotlivými členskými krajinami*“ (s. 138 – 139). Národné identity sú podľa neho hlboko zakorenené a navzájom sa od seba v zásadných veciach, ako je napríklad otázka imigrácie, odlišujú.

Fukuyama postupne prechádza od opisu problému k jeho riešeniam. Od identity ani od politiky identít podľa neho niet úniku, pretože je postavená na *thyme*, ktorý je vlastný všetkým ľuďom. Vyjadruje názor, že súčasné liberálne demokracie musia zdefinovať inkluzívnu národnú identitu, ktorá bude reflektovať rôznorodú spoločenskú realitu, a asimilovať do tejto identity priselcov. Identitu môžeme podľa Fukuyamu „*usmerniť naspäť do jej širšej podoby vzájomného rešpektu k dôstojnosti, vďaka ktorej bude demokracia funkčnejšia*“ (s. 148). Autor zdôrazňuje, že pri tejto úlohe je v hre samotné uchovanie liberálnej demokracie. Práve myšlienky, ktoré stáli pri zrode

moderných liberálnych demokracií, majú podľa Fukuyamu tvoriť základ hodnôt, na ktorých budú postavené národné identity.

Podľa Fukuyamu musí Európa predefinovať národnú identitu a v ideálnom prípade by malo vzniknúť jednotné európske občianstvo, ktoré nahradí národné zákony o získaní občianstva a jeho podmienkou bude uznávanie základných princípov liberálnej demokracie. Autor považuje za nevyhnutné investovať do európskej identity, spoločných symbolov a vzdelávacieho systému. Následne však pripúšťa, že takéto riešenia sú v dnešnej situácii ťažko politicky priechodné. Pozornosť tak obracia na demokratizáciu Európskej únie tým, že sa posilnia rozhodovacie právomoci Európskeho parlamentu na úkor Európskej komisie. Na úrovni národných štátov navrhuje uplatňovanie princípu *jus soli* namiesto *jus sanguinis*. Pritom ale pripúšťa zavedenie prísnych požiadaviek na naturalizáciu nových obyvateľov. Inštitút dvojakeho občianstva považuje Fukuyama z hľadiska národnej identity za problematický, pretože z rôznych národných záujmov môžu vyplývať protichodné záväzky. Ako krajný prípad uvádza autor službu armáde, ale aj zasahovanie tureckého prezidenta Recepta Tayyipa Erdogana, ktorý v roku 2017 vyzýval nemeckých občanov tureckého pôvodu, aby volili strany, ktoré podporujú turecké záujmy.

V otázke migrácie je Fukuyama zástancom cieľavedomej a aktívnej asimilácie prisťahovalcov. Liberálna demokracia má podľa neho „*svoju vlastnú kultúru, ktorú si musíme vážiť viac ako kultúry, ktoré demokratické hodnoty odmietajú*“ (s. 148). Autor sa domnieva sa, že opatrenia na úspešnú asimiláciu cudzincov môžu pomôcť v oslabení európskych aj ame-

rických populistov. Na druhej strane podporuje zachovanie existujúcich drobných rozdielov medzi občianskymi právami a právami neobčanov, respektíve základnými ľudskými právami. Autor zastáva názor, že imigrácia je pre liberálne demokracie veľkým prínosom v ekonomickej aj kultúrnej oblasti. Zároveň však upozorňuje, že krajiny majú právo na kontrolu svojich hraníc a vyzýva aj na dôkladnejšiu kontrolu vonkajších hraníc Európskej únie. Podľa autora bude bez toho schengenský systém neudržateľný. Fukuyama napriek všetkému ostáva optimistom a verí, že môže vzniknúť niečo ako paneurópska identita, aj keď priznáva, že k tomu možno dôjde mimo byrokratických štruktúr, ktoré majú v dnešnej Európskej únii rozhodujúce právomoci. „*Európanom sa podarilo vytvoriť výnimočnú civilizáciu, na ktorú môžu byť právom hrdí; je to civilizácia, ktorá dokáže obsiahnuť aj ľudí pochádzajúcich z iných kultúr bez toho, aby stratila povedomie o vlastnej výnimočnosti*“ (s. 151), uzatvára autor.

Francis Fukuyama v knihe *Identita* hneď na začiatku predkladá tézu o politike identít, ktorá vychádza z časti duše zvanej *thymos*. Následne sa snaží vysvetliť rozličné spoločenské, historické a politické javy – ako farebné revolúcie, Arabská jar, nárast populizmu a nacionalizmu, úpadok ľavice, migrácia, európska integrácia – cez prizmu politiky identít a túžby po dôstojnosti. Usiluje sa tak o validáciu svojej hypotézy, že požiadavka po uznaní identity jednotlivca zjednocuje väčšinu toho, čo sa vo svetovej politike odohráva. Toto jednostranné vysvetľovanie a zdôvodňovanie javov je často zjednodušujúce a nereflektuje ostatné faktory a súvislosti. Ako príklad možno uviesť úpadok ľavice, čo je významný politologický problém,

na vysvetlenie ktorého je potrebné uplatniť komplexný prístup. Fukuyamova argumentácia je v tejto časti bezpochyby inovatívna a intelektuálne prínosná, ale sústreďuje sa iba na potvrdenie svojej tézy o úlohe politiky identít. Podobným spôsobom otvára viaceré závažné témy, ktoré by si vyžadovali väčší priestor a komplexnejší prístup. Autor to na jednom mieste sám priznáva, keď hovorí, že „*politika identít je prizmou, cez ktorú teraz nazeráme na väčšinu spoločenských otázok týkajúcich sa celého ideologického spektra*“ (s. 114). Napriek tomu je Fukuyama v potvrdzovaní svojej hypotézy dôsledný a argumentuje presvedčivo. Na niektorých miestach pôsobí problematicky jeho chápanie spojenia *politika identít*, pričom ide o jeden z kľúčových pojmov knihy. Na jednej strane považuje politiku identít za potrebnú, na inom mieste tvrdí, že je „*z princípu veľmi problematická*“ (s. 143). Dôležitý je, samozrejme, kontext, v akom autor toto spojenie uvádza. Je však možné pozorovať istú vágnosť v jeho používaní.

Pokiaľ ide o riešenia, navrhuje Fukuyama definovanie novej, inkluzívnej národnej identity, ktorá bude reflektovať rôznorodú spoločnosť a do ktorej budú asimilovaní imigranti. Odmieťa teda budovanie paralelných spoločenstiev a identít v rámci štátu a v tomto názore má blízko ku konzervatívnym európskym politikom. Naopak, keď hovorí o vybudovaní paneurópskej identity, spoločného európskeho občianstva a jednotného vzdelávacieho systému, jeho názor je skôr blízky progresívnej ľavici. Aj v tomto prípade možno badať istý rozpor v jeho argumentácii. Na jednej strane hovorí o potrebe budovať spoločnú európsku identitu, na druhej strane vidí riešenie v posil-

ňovaní národných identít jednotlivých štátov. Tento vzťah by si vyžadoval dôkladnejšie vysvetlenie. Pri niektorých návrhoch, ako kontrola vonkajších hraníc Európskej únie alebo reforma imigračnej politiky v Spojených štátoch amerických, autor v podstate ponúka všeobecne známe riešenia.

Fukuyamovu knihu *Identita* možno do istej miery chápať ako revíziu jeho diela *Koniec dejín a posledný človek*, čo čiastočne pripúšťa aj samotný autor. Bráni sa však tým, že už vtedy upozorňoval na hrozby, ktorým bude v budúcnosti čeliť liberálna demokracia. Ak v roku 1992 – po rozpade východného bloku – reagoval na vrcholiacu tretiu vlnu demokratizácie, v súčasnosti reaguje na jej globálny ústup. V tomto zmysle je posun v jeho myslení pochopiteľný a je potrebné oceniť, že ako popredný svetový intelektuál sa nebojí revidovať svoje myšlienky s cieľom reflektovať súčasnú situáciu. Publikácia je určená laickej aj odbornej verejnosti; každému, koho zaujímajú globálne politické trendy a súčasné výzvy demokracie.

Ondrej Hronec

SŤAHEL, R.: **Pojem krízy v environmentálnom myslení**. Bratislava : Iris, 2019, 191 s., ISBN 9788082000385

SŤAHEL, R.: **The concept of crisis in environmental thinking**. Bratislava : Iris, 2019, 191 p., ISBN 9788082000385

Kritická teorie společnosti a zejména její Pražská škola se již po řadu let neomezuje na tradiční nosníky kritické sociální filosofie

(sociální nerovnost, vykořisťování, rozklad demokracie a vznik globální oligarchie, nezaměstnanost, porušování lidských práv a d.), ale otevírá se stále novým, nebo spíš nově objeveným problémům spjatým s civilizačním rozvojem Západu. Tato škola má stoupence nejen po celém Česku, nýbrž – s vědomím jisté continuity – také na Slovensku. Setkáme se s nimi v Bratislavě, ale i na univerzitách, roztroušených mimo „mons capitolinus“. Jednou z nich je univerzita v Nitře, kde donedávna působil jako vedoucí katedry filosofie autor zde recenzované publikace, než se stal ředitelem Filozofického ústavu SAV v Bratislavě. Docent Sťahel patří k nejprogresivnějším představitelům Pražské školy kritické teorie na Slovensku, kde ji rozvíjí ve spolupráci se svými českými kolegy, slovenskými spolupracovníky, a zároveň ji obohacuje vlastním výzkumem dosud ne zcela pochopených a vysvětlených faktorů, jež svými důsledky postihují lidské živobytí na této planetě. Na první místo přitom staví, a zdá se, že oprávněně, environmentální aspekty devastace životního prostředí a jejich stále rychleji a masivněji se projevující účinky ve změně globálního klimatu, znečištění moří a oceánů, redukce biologické diverzity, snižování plošné výměry zemědělsky obdělávatelné půdy a degradace její bonity, v rostoucí míře nedostupnosti pitné a užitkové vody na úkor šíření polopouštních neobyvatelných krajín kontaminovaných průmyslovými a vojensky využívanými jedy a následně také, se zřetelem k okolnostem, v oblasti migrace, jejíž procento bude v globálním měřítku nezadržitelně růst.

Nejsou to veselá témata pro práci filosofa, jakož i dalších, kteří s nimi mají co do činění. K smíchu jsou na nich nanejvýš důležité výrazy

ve tvářích politiků při projevech, které by mělo voličstvo, kdyby se umělo chovat, chápat jako rozuzlení všech problémů a hádanek. K smíchu by byly také ironické úšklebky žurnalistů a komentátorů navoďů „Jak správně myslet“ (byvší noviny a časopisy) nad školskou mládeží, která místo zahřívání škamen žádá v ulicích změnu ve formách naší civilizační sebeprodukce, protože rozeznala, že když ne ji samu, pak její děti očekává život, jenž jim nebude co závidět. Byly by k smíchu, nebýt to definitivní doklady naprosté ignorance hlídacích psů demokracie. Richard Sťahel je však seriózní badatel, který ví, že od kritické sociální teorie může čekat spíš věci deprimující, než potěšitelné, spíš beznaděj, než radost, spíš depresi z nezdarů, než uvolnění z nalezeného řešení. Svě práci se přesto věnuje dlouhodobě, cílevědomě a se stále zřetelnějším efektem pro svůj obor. V recenzované knize se završuje jeho dosavadní vědecký vývoj, jehož předchozími stupni byly vedle časopiseckých studií dvě společné monografie s environmentalistickou pečeti, jednak *Člověk, sloboda a vlastníctvo vo filozofii raného novoveku* (Bratislava : Iris, 2015, spoluautoři V. Manda a T. Pružinec) a dále *Environmentální devastace a sociální destrukce* (Praha : Filosofie, 2016, spoluautor O. Suša). Od těch se *Pojem krízy v environmentálnom myslení* odlišuje zásadním rysem: jedná se o pojednání metodického rázu, v němž prim hraje vyjasnění pojmů a odlišností, které vyvstávaly během jejich užívání v dílech environmentalisticky angažovaných odborníků. Sťahel pochopil, že dějiny pojmů jsou právě to, co je ve filosofii nezbytné, máme-li se dozvědět, co vlastně říkáme, když mluvíme; není žádná novinka, že zvlášť kolem citlivých, protože bezprostředně ohrožujících problémů

se místo racionální mluvy kumulují podivné glosolálie plné pudového znejistění, emocí, morálních aspektů a mravních povinností, etik, zodpovědností a nutností konat „něco“.

Metodickému zaměření knihy odpovídá rozvržení do kapitol. Autor začíná vykreslením původu a významu slova krize, které v druhé kapitole aplikuje na ekologickou a environmentální krizi, k ní doplňuje ve třetí kapitole jevy a projevy krize životního prostředí a ve čtvrté kapitole ještě proměny užití pojmu krize, uvedené na příkladech několika reprezentantů environmentálního myšlení. Pátá kapitola pak představuje dedukci významu pojmu environmentální krize, která je uvedena s využitím v předchozích částech zpracovaného materiálu na několika odlišných rovinách. Obvyklé doplňky odborného knižního textu (závěry, seznam literatury, anglický souhrn) jsou na místě, pro další práce tohoto typu, případně pro rozšířené vydání této knihy by asi nebylo od věci připojit věcný a jmenný rejstřík; pokud se v této relativně nové oblasti komplexní ekologické myšlenky pracuje s významem, s pojmovými metamorfózami a environmentalisticky konkretizovanými jevy ve sféře materiálních podmínek života lidí (jak B. Latour opisuje význam slova „klíma“),¹ pak nepochybně vzniká nová terminologie (kam patří i nová aplikace stávajících termínů), což je proces, jenž lze zachytit mj. také vytvářením věcných rejstříků.

Sťáhel vychází v nejobecnější rovině z již mnohokrát konstatované paradoxnosti, v níž se současné generace lidí na této planetě na-

cházejí: „*Lidstvo tak čelí paradoxní situaci: environmentální předpoklady svého života na planetě Zemi ohrožují vedlejší důsledky způsobů zvyšování kvality života, které lidstvo samo vyvinulo*“ (s. 8).² Samozřejmě ví, že lidstvo ničemu nečelí; situace je taková, že významná část obyvatelstva začíná trpět důsledky dobývání blahobytu určeného nesrovnatelně menší části lidí. Stejně tak to nebylo „lidstvo“, které by cokoli vyvíjelo; lze poměrně snadno historicky sledovat, kde, jak a proč se začaly vytvářet funkční technologie výroby zboží, jež jsou nejhlubším pramenem současné destrukce životních podmínek na Zemi. V nám známých dějinách byla na světě pouze jedna technologicky založená civilizace: ta naše, západní, křesťanská a humanistická nositelka pokroku při ovládnutí přírody, jakož i kulturních hodnot při likvidaci jiných kultur, národů a etnik. Ani paradoxnost situace není nevinně paradoxní. Kdybychom mluvili o přelomu 18./19. století a o industrializaci nanejvýš do poloviny 19. století, snad by byl člověk ochoten z nostalgie vůči předkům věřit tomu, že nevěděli, co činí. Dnes, kdy jsou k dispozici vědecká fakta, tvrdé statistické údaje o empiricky sledovatelných změnách, kdy míra pochybností o vlivu člověka na klimatické změny už klesla pod pouhým okem zjistitelnou úroveň a kdy se naopak začíná politika západních „vyspělých“ států probouzet ze stavu hibernace a ještě s ospalkami na očích podepisuje dohody, od kterých jako první odstupují největší škůdci, kdy geopolitický plánovač americké administrativy Jared Kushner, takto zeť prezidenta Trumpa, pronese vzděláním pohrdající výrok „knih jsme už četli

¹ Viz LATOUR, B.: *Das terresterische Manifest*. Frankfurt : Suhrkamp, 2018 (něm. překlad franc. originálu *Où atterrir - comment s'orienter en politique* z r. 2017, s. 2).

² Všechny uvedené citace jsou volným překladem ze slovenštiny.

dost“³, v celé této situaci nových nezpochybnitelností lze spíš než v paradoxy věřit tomu, že úzká skupina lidí, zvaná bůhvíproč „globální elity“ (aby se člověk zařadil ve svém oboru mezi elitu, měl by snad umět víc než zdědit obrovské rodinné majetky, pocházející většinou ze staletého vykořisťování druhých lidí), dospěla k závěru, že pro ni a zbytek lidstva není na světě dost místa. Pokud vůbec ještě o něco jde, pak jistě ne o udržitelný rozvoj pro všechny, ale o udržitelnou míru zisku pro několik málo – co nad to jest, od zlého jest.

S východisky v naznačené situaci klade Sťahel hypotézu, jíž chce zkoumat: „*Pojem krize si v environmentálním myšlení zachovává své původní významové aspekty i přesto, že toto myšlení zkoumá soubor jevů, které se do poloviny 20. století reflektovaly jen velmi zřídka a i to spíš jen okrajově, a nadto víc implicitně a intuitivně, než analyticky a koncepčně*“ (s. 10). Tím říká, že předmětem jeho výzkumu bude také kontinuita při používání pojmu ekologické či environmentální krize v soudobém široce pojatém environmentálním myšlení a ve starších výkladech zdrojů a důsledků ničení životního prostředí, která zároveň odliší nové, v minulosti netematizované významové aspekty typické pro environmentalistiku. S důrazem na ně podává definici pojmu „environmentální krize“, na jejímž základě vymezuje pojem *environmentální krize* jako přináležející do okruhu společenských a humanitních věd, kdežto výraz *ekologická krize* řadí do terminologie přírodních věd. Environmentální krize označuje podle Sťahela „*situaci, vztahy a interakci člověka, případně lidstva a přírody*

nejen z aspektu biologického, ale rovněž sociálního, psychologického, filosofického, etického, estetického, teologického, historického, právního, ekonomického či politického“ (s. 45). Toto vymezení neurčuje druhy a typy dotyčných interakcí (tomu brání jejich nestálost a proměnlivost), ale stanovuje Sťahelovu výzkumnou intenci: je to člověk, který tuto situaci vytváří, a jak lze snadno doplnit, bude-li kdo vyžadovat změnu, bude muset začít právě člověkem, nikoli popíráním charakteristik jeho současné situovanosti.

Výčet oblastí, jichž se environmentální krize dotýká, se v hrubých obrysech kryje se základními aktivitami průmyslově zajištěné sebereprodukce lidí; proto není divu, že pojem environmentální krize je ve Sťahelově pojetí programově interdisciplinární, byť by zřejmě byl víc na místě výraz transdisciplinární. Interdisciplinarita znamenala v době, kdy byla ještě všeobecným zaklínadlem, postup, který k sobě přiřazoval a namáhavě lepil perspektivy různých vědních oborů a metod výzkumu. Vznikaly nesourodé aditivní shluky poznámek ke zkoumanému předmětu, jež končily nevyhnutelným nedorozuměním daným polysémantičností užívaných termínů. Od transdisciplinárního výzkumu se naopak očekává nekumulativní tvorba specifického slovníku, koincidence ve významu pojmů a od ní odvíjená tvorba hypotéz a nad-oborové teorie poznání uvažovaného předmětu výzkumu. Jakmile zvlášť přírodověda pochopí, že transdisciplinarita jí nepřináší „ztrátu suverenity“, ale naopak rozšíření stávající oborové suverenity o sdílenou suverenitu specifického transdisciplinárního výzkumu, padne patrně nejsilnější překážka na cestě k teorii poznání

³ „We don't want a history lesson, we've read enough books.“ Facebookový příspěvek z 1. 8. 2017.

příčin, průběhu a důsledků environmentálně krizových jevů.

Jako specialista na sociálně-politickou filosofii spojuje S'ahel výklad environmentální krize s rysem, jenž zůstává mimo zřetel velké části podobně orientované literatury, nebo ho doprovází typické neporozumění. Environmentální krize má již nyní, a s tím, jak přerůstá do klimatické krize, bude mít stále silnější dopady v sociální oblasti. Vůbec při tom neběží o nějaký rozklad humanity, krizi „dobra“ a „odpovědnosti“, o morální „povinnost“ zajistit, aby „lidstvo bylo“, nebo již úplně scestná prohlášení o nutnosti uvědomit si, že „člověk není tvůrcem všech hodnot“ (hodnota snad vzniká prisouzením určité vlastnosti či smyslu nějaké věci nebo stavu: na této planetě je nadán schopností rozumové soudnosti pouze člověk a ve tvoření „hodnot“ ho nezastane ani vačice opossum, ani pískomil perský, a už vůbec ne „příroda“). Jde o to, že sociální důsledky dopadající na stále větší masy obyvatelstva Země se přetaví v sociální a vojenské konflikty, v nichž bude stát na jedné straně žízeň, hlad, nemoci a zoufalství a na straně druhé úporná snaha ochránit svůj blahobyť (jehož původ je kořenem mj. klimatické krize). Jakmile se překročí hranice udržitelnosti, konstatuje S'ahel, dosáhnou sociální důsledky míry, která bude mít významný vliv na sociálně-ekologickou odolnost postihnutých společností (s. 58).

Následující kapitola o proměnách pojmu krize u vybraných autorů je svým způsobem zrcadlo a svým způsobem retrospektiva toho, co se v environmentalistice událo během posledních desetiletí. Z metodologického hlediska je důležitá proto, že uvádí dosavadní základní teoretické koncepce reflexe projevů

krize, identifikování, selekce a popisu jejich jednotlivých fenoménů a návrhů na východiska.

K vlastnímu těžišti se kniha vrací při výzkumu významových rovin pojmu krize v environmentálním myšlení. Zastavuje se u otázky, zda je používání slova krize v souvislosti s devastací životního prostředí vůbec ještě adekvátní. Krize v lékařském nebo hospodářském smyslu jsou obvykle krátkodobé a navozují novou situaci či nový stav – rozběhne se nový ekonomický cyklus směrem ke konjunktúře, pacient se uzdraví nebo zemře, a každá taková situace je zpětně zkoumatelná. O ekologické krizi se hovoří od 60. let minulého století, její nereflektované počátky sahají mnohem dál, nejméně do začátků industriální revoluce. Stav, který se během doby vytvořil, představuje již novou normalitu, všednost, každodennost, náš běžný „Alltagsleben“. Autor odkazuje na U. Becka, jenž místo krize používal raději termín *riziko*; koncepce globální rizikové společnosti vychází z toho, že se nejedná o krizové, čili přechodné jevy, ale o setrvalý společenský stav, který nevyžaduje akutní, např. byrokratická opatření, nýbrž hlubokou společenskou či spíše civilizační transformaci.

Pro tento stav, charakteristický tím, že člověk již nejen „tvoří dějiny“, ale stává se geologickým a evolučním činitelem, se vžilo označení „antropocén“. Myslí se jím nová geologicko-klimatická epocha, která je prozatímním výsledkem praktického kolektivního jednání mnoha generací (s. 157). Pokrok se zastavit nedá. Až dosud jsme uvažovali o „potencionální“ sebelikvidaci lidstva v důsledku aplikace technologických možností. Nyní žijeme v „antropocénu“, kdy sebezničení není

již jen „in potentia“, ale probíhá „in actu“. Ne sama jaderná zbraň, ale doprovodné důsledky její výroby od vytěžení prvních surovin přes jejich průmyslové zpracování, chemické zhotovení speciálních látek, sestavení a následné uložení do bombového prostoru vojenských letadel, která jsou 24 hodin denně sedm dnů v týdnu ve vzduchu – tyto důsledky přivodily antropocén. Letadlové lodě, ponorky, tanky, komunikační technika, satelity, vozidla, motory, letecká doprava, osobní automobily, mobily – mluvíme o miliardách položek průmyslové výroby, která není bez následků. Víme to už dlouho a stejně dlouho si lžeme a necháváme lhát. Knížka R. Sťahela nelže a už jen proto zasluhuje pozornost.

Břetislav Horyna

PERNÝ, L.: **Vybrané kapitoly zo súčasnej anglo-americkéj sociálnej filozofie: liberalizmus, komunitarizmus, neomarxizmus.** Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, 160 s., ISBN 978-80-555-2045-2

PERNÝ, L.: **Selected chapters from contemporary Anglo-American social philosophy: liberalism, communitarianism, neo-Marxism.** Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2018, 160 p., ISBN 978-80-555-2045-2

„Viesť vojnu proti nacionalizmu alebo xenofóbie je pre dnešných politikov omnoho pohodlnejšie ako viesť vojnu proti chudobe

a sociálnemu vylúčeniu,“¹ konštatuje v eseji písanej pre *Salon* právny filozof Jiří Příbáň, pôsobiaci na univerzite v škótskom Cardiffe. Pravdepodobne aj týmito myšlienkami by sa dodatočne zaštitil L. Perný, autor vyššie uvedenej monografie, ktorá nedávno vyšla vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity. Napokon sám autor o liberáloch, komunitároch i neomarxistoch hovorí, že kým „jedna časť sa snaží súčasný status ospravedlniť, druhá sa snaží aspoň hľadať praktické riešenia pre sociálnu transformáciu“ (s. 147). Povedané ináč, takmer dystópiu dnešného sveta v podobe chudoby, ponižovania, teroru násillia, degradácie človeka a imperiálnych vojen, prechod od „spoločnosti nerovnosti“ k „spoločnosti nesúmerateľnosti“² sa politikom darí – zneužívajúc abstraktnosť sociálno-filozofických (sociologických) teórií, pojmov – zastierať práve „sloganmi“ o planetárnej xenofóbie, šovinizme, nacionalizme; údajne nám chýba „pocit“, vedomie „pýcha“ jedinečnosti, individuality a slobodomyselnosti či občianskej zodpovednosti...

K „večnému“ problému sociálnej filozofie, problému nastoľovania rovnosti a sociálnej spravodlivosti na úrovni aktuálneho diskurzu v anglo-americkéj filozofii, resp. k autorom, ktorí rozvíjajú myšlienkovú tradíciu liberalizmu, komunitarizmu či (neo)marxizmu, autor monografie L. Perný pristúpil s pozoruhodnou mierou filozofickej vzdelanosti a kultivovanosti. Na druhej strane je publikácia doxo-

¹ PŘIBÁŇ, J.: Zpráva o Evropě. In: *Salon. Příloha Práva*, 22. marec 2019. [cit. 14. 01. 2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/jiri-priban-zprava-o-evrope-40275184>.

² KELLER, J. (2011): *Tri sociální světy*. Praha : Slon, s. 22 – 28, ISBN 9788074190315.

grafiou v tom najpozitívnejšom zmysle slova, t. j. filozofickým „začiatočným“, študentom či intelektuálne orientovanej verejnosti ponúka prehľad autorov, ich vedeckých biografii, problémov a pojmov (smerov), s ktorými sa konfrontujú na stránkach svojich diel.

Úvodná časť monografie vymedzuje pojem, predmet „sociálnej filozofie“ aj na pozadí dejinno-filozofického výkladu danej problematiky, začínajúc „nefilozofickým“ mýtom a končiac Kantom, Hegelom, Marxom, Bakuninom či Blanquim. Vlastná časť recenzovanej práce je rozdelená do troch kapitol s hlavnými predstaviteľmi vybraných prúdov súčasnej anglo-americkéj sociálnej filozofie (liberalizmus, komunitarizmus, neomarxizmus), pričom jej autor, povedané v parafráze, sleduje (aj) životaschopnosť sociálno-filozofických teórií ako návrhov na spoločenskú prax a do akej miery možno ich overiť v „zabrzganej“ politickej praxi...

V prvej kapitole pod názvom *Liberalizmus – od klasického liberalizmu k sociálnemu liberalizmu a späť* je analyzovaný samotný pojem liberalizmu a jeho vnútorné delenie na viacero prúdov. Pokusom odmietnuť utilitarizmus, akceptovať nanovo kontraktualizmus, zmluvný princíp, kde istá miera sociálnej kohézie (súdržnosti) je výsledkom dohody racionálnych aktérov, a vrátiť liberalizmu miesto v hlavnom prúde vývinu politickej a sociálnej filozofie, bola úvaha rusko-britského sociálno-politického teoretika a filozofa Isaiaha Berlina z roku 1958 v publikácii *Dva pojmy slobody*. Negatívna sloboda je uprednostňovanie slobody jednotlivca pred slobodou celku, kým pozitívnu slobodu I. Berlin postavil do pozície racionálneho rozhodovania (sebariadenia). „Ak univer-

zum riadi rozum, potom nebude treba násilia, správne plánovaný život pre všetkých sa bude zhodovať s úplnou slobodou,“ cituje I. Berlina nami recenzovaný autor a dodáva, že súčasťou pozitívnej slobody je prijatie zodpovednosti za svoje rozhodovanie na základe „vnútorného rozumu“ (s. 36) a predovšetkým poznanie vyplývajúce z výchovy. Aké symptomatické a zároveň poučné pre aktuálnu prítomnosť, v ktorej postmoderna v mene falošnej plurality spochybnila autoritu rozumu a jeho nárok na „jednu“ pravdu, uväznila myslenie (rozum) v nekonečnej spleti jazykových hier...

Ďalším autorom, ktorému venoval L. Perný pozornosť, je liberálny americký politický a sociálny filozof John Rawls, ktorému v roku 1971 vyšla kniha *Teória spravodlivosti*. J. Rawls zasadil spravodlivosť do rámca relevantných základných inštitúcií, noriem a pravidiel, pričom podmienkou realizácie spravodlivosti je podľa Rawlsa kooperácia a stanovenie pravidiel. Aby napomohol takémuto modelovaniu teórie, eliminoval všadeprítomný sebecký záujem jedincov a siahol po nápade, keď ľudia uvažujú o spravodlivosti za „závojom“ nevedomosti. Aj preto L. Perný zdôrazňuje, že J. Rawls reflektuje svoju teóriu ako hypotetickú, „služi skôr iba ako argumentálny nástroj, než ako nástroj pre vytvorenie spoločenskej spravodlivosti (...) ako to bolo u Rousseaua“ (s. 45); u Rawlsa ide o vieru „v liberálnu demokraciu ako rovnosť príležitostí, konsenzus vzájomne nenávidiacich sa doktrín, ktorý povedie ku konceptu verejnej spravodlivosti s cieľovou víziou dobre usporiadanej spoločnosti“ (s. 45).

Ak Rawlsova sociálna filozofia v politickej rovine bude blízka ľavicovým verziám li-

beralizmu, potom R. Nozick je podľa autora monografie libertariánskym pravičiarom ako apológéta voľného trhu a minimálneho štátu. Prirodzené právo – kategória klasickej sociálnej teórie (filozofie) – a jeho egalitárstvo je pre Nozicka slobodou, diktátom a apológiou súkromného vlastníctva, obhajobou nerovnosti s nulovými zásahmi štátu do „prirodzeného“ chodu spoločnosti (s. 65 – 66). Dnes všadeprítomný rozpor medzi verejným a súkromným záujmom, resp. hrozivá erózia sociálneho štátu akoby našla svoj predobraz u spomínaného amerického filozofa a politológa.

Do „scenáru“ prvej kapitoly monografie sa L. Pernému vmestili aj ďalší liberáli, teoretici sociálnej spravodlivosti, práva a štátu. Uvedme Ronalda Dworkina, podľa ktorého hodnoty slobody a rovnosti nie sú v konflikte. Jeho interpretácia „šťastného rovnostárstva“ spočíva v základnom princípe – každý človek má nárok na rovnakú starostlivosť a rešpekt za predpokladu, že ľudské bytosti sú zodpovedné za životné voľby. K rovnosti ako cieľu sociálneho pohybu sa možno dopracovať systémom redistributívneho kapitalizmu v kombinácii s obmedzeným socializmom. Liberál R. Dworkin pracuje s hypotézou, že „*trh je v zásade nedokonaný*“ (s. 51), o to viac pred štátom stojí úloha vstupovať do ekonomiky, nie intervenovať v prospech výsostne súkromných záujmov, dodajme.

V našom akademickom prostredí je o čosi menej známa osobnosť amerického teoretika práva a filozofa Bruce Ackermana, ktorý prichádza s teóriou nepodmieneného príjmu, resp. návrhom na univerzálny základný príjem. Ackerman navrhuje zdaníť najsilnejších a najbohatších. Prijatie univerzálného základ-

ného príjmu s určitými podmienkami konflikt medzi slobodou a rovnosťou vyrieši. Ackermanovská „*nová spoločenská zmluva*“ (s. 53) sa dočkala uznania aspoň na starom kontinente, keď distribúcia základného príjmu bola praxou testovaná a odmietnutá (!) vo Fínsku a aktuálne v Taliansku.

Amaryta Sen, indický ekonóm a filozof, nositeľ Nobelovej ceny za ekonomiku, autor teórie ekonomického blahobytu a sociálnej spravodlivosti, významne prispel k rozvoju sociálnej filozofie kritikou utilitarizmu v kontexte analýzy chudoby v súčasnom triedne rozdelenom svete. Zameril sa na meranie chudoby, ktorú vymedzuje ako neschopnosť alebo skôr nemožnosť jedinca viesť dôstojný život. L. Perný zdôrazňuje, že A. Sen ovplyvnil praktické kroky a rozhodnutia OSN pri poskytovaní pomoci krajinám tretieho sveta, v boji s podvýživou, zlou zdravotnou starostlivosťou a negramotnosťou.

Druhú kapitolu monografie pomenoval jej autor – naznačujúc nastoľovaný problém – *Od kritiky liberalizmu ku komunitarizmu*. L. Perný predstavil názory a teoretický(é) koncept(y) atlantického komunitarizmu prostredníctvom štyroch autorov: Charlesa Taylora, Michaela Walzera, Michaela Sandela, Alasdaira MacIntyry; uvádza aj koncept Michaela Rortyho, ktorý akoby osnoval most, svojráznu alianciu medzi komunitarizmom a liberalizmom. O uvedených autoroch možno povedať, že (aj) ich zásluhou sa v priebehu 80. rokov minulého storočia postupne sformoval silný, bohato členený prúd *komunitarizmu*, ktorý vystavil kritike svet moderného individualizmu, svet bez práv a pravidiel, bez cností a hodnôt. Najostrejšiu, najpodnetnejšiu kritiku *liberalizmu* rozvinul

škótsky filozof Alasdair Chalmers MacIntyre. Ten proti liberalizmu, kladúcemu dôraz na práva človeka, pokúša sa „formulovať stanovisko inšpirované aristotelovsko-tomistickou tradíciou, kde v centre pozornosti nie sú práva, ale cnosti, nie pravidlá, ale spoločné dobro,“ konštatuje F. Novosád v úvodnom slove k antológii textov s názvom *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*.³ Podobne aj L. Perný medzi macintyrovské cnosti radí spravodlivosť, priateľstvo ako zdieľané uznanie spoločného dobra. A. Macintyre „vytvára nový projekt utópie, a tým dáva nádej aj v dobách úpadku: vytvorenie miestnych foriem spoločnosti, v ktorých sa uchová intelektuálny a mravný život, akési noemovské archy, ktoré dajú možnosť prežiť posledným ľuďom“ (s. 92).

Multikulturálne založený Charles Taylor, žijúci v kanadskom Quebecu, prostredníctvom svojho diela „zaslúžil sa o komunitaristickú redefiníciu liberalizmu“ (s. 72), v zhode s komunitaristami „je to odmietanie ahistorických a akultúrnych morálnych noriem“ (s. 73), svojou povahou ontologicky neukotvených. Na druhej strane neodmieta komunitaristami kritizovanú radikálne univerzalistickú etiku. Práva ona ho priviedla k pozícii multikulturalizmu založeného na pluralitnom chápaní dobra v prospech najvyššieho dobra – hyperdobra. Pluralitnú a demokratickú spoločnosť identifikuje ako societu so vzájomným rešpektom kultúrnej identity jej členov, mieni L. Perný.

K pozoruhodným autorom – komunitárom nepochybne patrí americký filozof a intelektuál

Michael Walzer, predstaviteľ partikularistickej teórie spravodlivosti a komplexnej rovnosti. Je autorom celého radu odborných prác a esejí na tému(y) nespravodlivosti vojen, nacionalizmu, etnicizmu, sionizmu, ekonomickej spravodlivosti, sociálneho kriticizmu, radikalizmu i tolerancie. Vo svojej koncepcii vychádza z idey rovnostárstva a zdôrazňuje princíp distributívnej spravodlivosti v komunite. Podľa Walzera sa má každému človeku zabezpečiť dôstojný život, spoločnosť nemá povinnosť garantovať len podmienky na holé prežitie, ale aj základné potreby pre dobrý život (s. 81).

Autorovi monografie neuniká ani M. J. Sandel, americký politický filozof z Harvardu. V diele *Liberalizmus a limity spravodlivosti* (1982) i v kritickej polemike, resp. kantovským výkladom slobody sa M. J. Sandel domnieva, že materiálne a „ideálne“ spoločenské zdroje je potrebné prerozdeliť. A tak sa utieka k spoločenstvu „silného dobra“, ktoré je dosiahnuteľné iba v komunite, ktorej členovia sú ochotní obetovať individuálne záujmy, teda „dospieť k intersubjektívnym väzbám vytvárajúcim solidaritu a spravodlivosť“ (s. 85).

Popredný slovenský sociálny filozof F. Novosád v monografii *Zabudnúť na Marxa* (2018), resp. v originálne nazvanej 13. kapitole knihy – *Marx pre powerpoint* – uvádza: „Konfigurácie síl, ktoré tvoria základ spoločnosti, sa skrývajú, maskujú. Úlohou teoretickej reflexie je demaskovať, identifikovať záujmy, ktoré dané idey kryjú.“⁴

K takémuto počínu sa odhodlal aj L. Perný prostredníctvom autorov, ktorých vo svojej monografii zaradil do 3. kapitoly pod názvom

³ NOVOSÁD, F. (1993): Súčasný liberalizmus: Dohodnúť sa o spravodlivosti. In: *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava : ARCHA, s.15, ISBN 80-7115-047-9.

⁴ NOVOSÁD, F. (2018): *Zabudnúť na Marxa*. Bratislava : Iris, s.196, ISBN 978-80-8200-020-0.

Neomarxizmus, kritika globalizácie a neoutopizmus. Marxizmus tu figuruje ako jedna z „globálne najvplyvnejších filozoficko-sociálno-ekonomických teórií v dejinách ľudstva“ (s. 93), pričom portréty autorov v tej alebo onej miere nadväzujúcich na Marxov odkaz, teda neomarxistov a postmarxistov, sú v publikácii predstavení menami Rodneya Peffera, G. A. J. Cohena, Johna Roemera, kritika globalizácie Immanuela Wallersteina, teoretika postmoderny Frederica Jamesona, koncepciou kybersocializmu od programátorov a ekonómov Cockshotta a Cottrella. Na záver tretej kapitoly čitateľ dostáva základnú informáciu o vybraných autoroch teórie(i) ekosocializmu, antiglobalizácie, ekonomickej demokracie, participatívnej ekonomiky, zdrojovej ekonomiky, tretej cesty, anarchokomunizmu, kultúrno-kritickej línie post-marxizmu.

Autor publikácie predstavil Rodneya Peffera ako amerického liberálneho marxistu, ktorý tematizuje problém morálneho relativizmu v kontrapozícii s morálnou objektivitou a právom; všíma sa taktiež medzinárodné štandardy a triedny záujem. Marxizmus je podľa neho zlučiteľný s vymedzením ľudskej prirodzenosti odvodennej od možnosti slobodného, vedomého a tvorivého konania prostredníctvom distributívnej spravodlivosti. Upozorňuje na prácu R. Peffera (bola preložená do slovenského jazyka) *Marxizmus, morálka a sociálna spravodlivosť*. Vyšla vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov (2014), pričom jej autor osobne navštívil Slovensko. Podľa analytického marxistu Kanaďana G. A. J. Cohena je chudoba spätá s nedostatkom slobody, kapitalizmus a súkromné vlastníctvo vý-

robných prostriedkov sú z morálneho hľadiska neprijateľné.

J. Roemer, americký ekonóm a politológ, analytický marxista, profesor politológie na univerzite v Yale, v recenzovanej publikácii figuruje ako autor, ktorý je tematicky zameraný na teóriu vykorisťovania, trhového socializmu a teóriu spravodlivosti. J. Roemer je presvedčený, že „socializmus zostáva ideálnym cieľom a možnosťou v reálnom svete“ (s. 108). V monografii je pozornosť venovaná aj neomarxistovi, spoločensky vplyvnému kritikovi globalizácie, sociológovi, teoretikovi ekonomickej globalizácie a teórie svetového systému I. Wallersteinovi, ktorý je činný takisto na univerzite v Yale. Jeho koncepcia sa stala známou najmä v súvislosti s teóriou globálnej deľby práce; systém ako taký, „svetosystém“ identifikuje s globálnym trhom, pričom ho rozdelil do jadrových, polopriechodných a periférnych oblastí. V jadre sa sústreďuje hospodárska sila; periférie sú od jadra závislé, semiperiférie sa nachádzajú medzi jadrom a perifériou, profitujú z periférie a zároveň jadro profituje z nich. Marxovsky znie jeho komentár na adresu svetosystému, ktorý je „založený na nadradenosti nekonečnej akumulácie kapitálu a komodifikácie všetkých vecí“ (s. 113).

F. Jameson, americký literárny kritik, post-marxistický teoretik, filozof kultúry, je podľa L. Perného významný kritik postmodernej spoločnosti, kapitalizmu ako špekulatívneho kapitalizmu, postmodernizmu ako povrchného prejavu, kde sa objavujú nové druhy konzumu, konzumerizmu, t. j. rýchle zmeny módy a štýlu, čoraz väčší vplyv reklamy, televízie a všeobecne médií na celú spoločnosť

v doposiaľ nepoznanej miere, rast obrovských sietí superdiaľnic...

V závere prvej časti tretej kapitoly sú autorom publikácie charakterizovaní dvaja analytickí marxisti – počítačoví vedci, predstavitelia kybersocializmu P. W. Cockshott a A. Cotrella. Zmienení autori zastávajú názor, že kybersocializmus je spoločnosť založená na kolektívnom vlastníctve výrobných prostriedkov, spojená so systémom sofistikovanej koordinovanej riadenej ekonomiky (presne sa určuje plán výroby, distribúcie a spotreby). Spoločnosť je podľa autorov možné usporiadať tak, aby bola efektívna, humánna a rovnostárska po eliminovaní vykorisťovania, dedenia bohatstva menšinou ľudí, nezamestnanosti, zlého ekonomického postavenia žien a rozdielov v skúsenostiach a schopnostiach. Svoje socialistické princípy postavili na dvoch pilieroch; komplexný výtťažok z práce pre tých, ktorí pracujú (bez vykorisťovania prostredníctvom nadhodnoty) a na princípe, že len práca môže byť legitímnym zdrojom príjmov. Trh chcú nahradiť počítačovým informačným systémom,

peniaze poukázkami, ktoré bude možné získať len za prácu.

Monografia L. Perného je premysleným, teoreticko-metodologicky hodnotným, vycibreným „prehľadom“ názorov, koncepcií, pojmov a mien, ktoré sa vzťahujú k liberalizmu, komunitarizmu i neomarxizmu. I keď jej autor urobil dosť preto, aby uvedené koncepty priblížil na čitateľsky prijateľnej úrovni, nie je to jednoduché čítanie. Vinníkom, ak tak môžeme povedať, je filozofia sama...

Hodno uviesť ešte slová autora zo záveru monografie, kde hovorí tak trochu s nostalgiou, že „*ani jeden zo všetkých menovaných autorov nespracoval systémové, komplexné, štrukturálne, a zároveň realistické riešenie problémov súčasnej neoliberalnej globalizácie*“ (s. 143). A tak, budeme sa rúhať, ak dáme za pravdu Marxovi z 11. tézy o Feurbachovi, že „*filozofi svet len rôzne vysvetľovali, ide však o to zmeniť ho*“.

Helena Melkusová

AUTORI ČÍSLA

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc., Bratislava, jozef.bena@flaw.uniba.sk

Ing. Mgr. Martin Brabec, PhD., Centrum globálných štúdií, Filozofický ústav AV ČR v.v.i., Praha, Česká republika, m.brabec@email.cz

dr. hab. Wojciech Gizicki, Department of International Relations and Security, Faculty of Social Sciences, The John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poľská republika, wgizicki@kul.pl

Mgr. Petra Grigelová, Ústav politických vied SAV, Bratislava, p.grigelova@gmail.com

Mgr. Lucia Hlavatá, Ústav politických vied SAV, Bratislava, Luci.Hlavata@gmail.com

Mgr. Ondrej Hronec, Ústav politických vied SAV, Bratislava, ondrej.hronec@savba.sk

prof. PhDr. Břetislav Horyna, PhD., Filozofický ústav SAV, Bratislava, bretislav.horyna@savba.sk

PhD. doc. Ekaterina Marmilova, M.S.P.C., Russian Political Science Association, Moscow, Russia, katyamme@mail.ru

PhDr. Helena Melkusová, PhD., Inštitút politológie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, helena.melkusova@gmail.com

PhDr. Erik Pajtinka, PhD., Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica, erik.pajtinka@umb.sk

STUDIA POLITICA SLOVACA

Ročník XIII.
1/2020

ČASOPIS PRE POLITICKÉ VEDY, NAJNOVŠIE POLITICKÉ DEJINY
A MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Vydáva Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied.

Šéfredaktor

PhDr. Miroslav Pekník, CSc.

Výkonný redaktor

Mgr. Jana Sivičková

Redakčná rada

PhDr. Peter Dinuš, PhD., prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc., doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc., doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD., Mgr. Norbert Kmeť, CSc., prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc., prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc., prof. PhDr. Darina Malová, PhD., Mgr. Juraj Marušiak, PhD., PhDr. Zuzana Poláčková, CSc., doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.

Časopis je indexovaný v databázach CEEOL, ERIH PLUS, CEJSH, ako aj v ďalších databázach.

Pokyny pre prispievateľov: <http://www.upv.sav.sk/>

Vyhlasenie o voľnom prístupe

Časopis Studia Politica Slovaca je časopis s voľným prístupom podľa definície Budapest Open Access Initiative (BOAI), pričom jednotlivé autorské texty podliehajú verejnej licencií [CC BY]. Obsah časopisu je voľne dostupný na verejnom internete, pričom každému užívateľovi je bezplatne povolené čítať, sťahovať, kopírovať, distribuovať, tlačiť, vyhľadávať alebo odkazovať na plné texty článkov, a to bez vyžiadania predchádzajúceho povolenia od vydavateľa alebo autora.

Open Access Statement

The journal Studia Politica Slovaca is Open Access according to definition of Budapest Open Access Initiative (BOAI) and the contributions are licensed under [CC BY]. The content of the journal is freely available on the public internet, permitting any users to read, download, copy,

distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, without asking prior permission from the publisher or the author (except in the case of commercial use of texts).

Evidenčné číslo: 3047/09

IČO vydavateľa: 00 586 901

Adresa redakcie a vydavateľa: Ústav politických vied SAV, Dúbravská cesta č. 9, 841 04 Bratislava

Dátum vydania: jún 2020

Periodicita vydávania: 2-x ročne

Rozširuje: VEDA, vydavateľstvo SAV a Ústav politických vied SAV

ISSN 2585-8459 (online) a ISSN 1337-8163 (tlačené vydanie)

Tlač: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied